

DOKTORI (PhD) ÉRTEKEZÉS

KARÁCSONY PÉTER

MOSONMAGYARÓVÁR

2008.

**NYUGAT-MAGYARORSZÁGI EGYETEM
MEZŐGAZDASÁG- ÉS ÉLELMISZERTUDOMÁNYI
KAR
MOSONMAGYARÓVÁR
VEZETÉS- ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI INTÉZET**

*„Precíziós növénytermesztési módszerek” alkalmazott
Növénytudományi Doktori Iskola*

Doktori Iskola vezető:

Prof. Dr. Neményi Miklós
egyetemi tanár, az MTA doktora

**A precíziós növénykezelési módszerekkel termesztett növények
üzemgazdasági kérdései program**

Programvezető:

Prof. Dr. habil. Salamon Lajos
egyetemi tanár, a mezőgazdasági tudományok kandidátusa

Témavezetők:

Prof. Dr. habil. Salamon Lajos
egyetemi tanár, a mezőgazdasági tudományok kandidátusa

Dr. Orbán József

egyetemi docens, a mezőgazdasági tudományok kandidátusa

**AZ ŐSZI BÚZA ÁGAZAT VERSENYKÉPESSÉGÉNEK
JAVÍTÁSI LEHETŐSÉGEI A NYUGAT-DUNÁNTÚLI
RÉGIÓBAN**

Írta:

Karácsony Péter

Mosonmagyaróvár
2008.

**AZ ŐSZI BÚZA ÁGAZAT VERSENYKÉPESSÉGÉNEK
JAVÍTÁSI LEHETŐSÉGEI A NYUGAT-DUNÁNTÚLI
RÉGIÓBAN**

Írta:
Karácsony Péter

Készült a Nyugat-magyarországi Egyetem Mezőgazdaság és
Élelmiszertudományi Kar
„Precíziós növénytermesztési módszerek” alkalmazott Növénytudományi
Doktori Iskola

**A precíziós növénykezelési módszerekkel termesztett növények
üzemgazdasági kérdései programja keretében**

Témavezetők: Dr. habil. Salamon Lajos

Elfogadásra javaslom (igen / nem) (aláírás)

Dr. Orbán József

Elfogadásra javaslom (igen / nem) (aláírás)

**A jelölt a doktori szigorlaton 95,8 %-ot ért el,
Mosonmagyaróvár, 2007. november 9.**

.....
a Szigorlati Bizottság Elnöke

Az értekezést bírálóként elfogadásra javaslom (igen/nem)

Első bíráló **igen/nem** (aláírás)

Második bíráló **igen/nem** (aláírás)

A jelölt az értekezés nyilvános vitáján %-ot ért el.

Mosonmagyaróvár,

A Bírálóbizottság elnöke

Doktori (PhD) oklevél minősítése.....

Az EDT elnöke

AZ ŐSZI BÚZA ÁGAZAT VERSENYKÉPESSÉGÉNEK JAVÍTÁSI LEHETŐSÉGEI A NYUGAT-DUNÁNTÚLI RÉGIÓBAN

KIVONAT

A tudományos munkában az őszi búza ágazat versenyképességének elemzésére vállalkoztam. A kutatási témám aktualitását az adta, hogy Magyarország Európai Unió csatlakozásával olyan meghatározó eseményre került sor, amely alapvetően új versenyközeg kialakulásához vezetett a hazai agrárpiaci szereplők számára.

A dolgozatom elkészítése során nagy hangsúlyt fektettem a hazai búzaágazat versenyképességét meghatározó tényezők azonosítására és elemzésére. A kutatásom során nyert adatok alapján javaslatokat kívánok tenni a Nyugat-dunántúli Régió őszi búza ágazat termelési színvonalának javítási lehetőségeire és általuk a versenyképesség fokozására.

**IMPROVEMENT POSSIBILITIES OF
COMPETITIVENESS OF THE WINTER WHEAT
SECTOR IN THE WEST-TRANSDANUBIAN REGION**

ABSTRACT

In my scientific dissertation I have undertaken to analyze the competitiveness of the winter wheat sector. The actuality of the research theme was given by the fact that Hungary's accession to the European Union meant a significant event, which has led to basically new competitiveness situation for the participants of the national agrarian market.

During the preparation of the dissertation much emphasis was put on the identification and analysis of factors that determine the competitiveness of the national wheat sector. Based on the data obtained during the course of my research proposals are made for the improvement possibilities of the production level of the wheat sector in the West-Transdanubian region, and to help to increase its competitiveness.

TARTALOMJEGYZÉK

1. Bevezetés, az értekezés célkitűzései és hipotézisei.....	8
2. Szakirodalmi áttekintés.....	11
2.1. Az őszi búza ágazat nemzetközi jellemzői.....	11
2.2. A gabona termelés szabályozása az Európai Unióban	24
2.3. Az Európai Unió csatlakozás hatása a magyar gabonaágazatra	32
2.4. A magyar mezőgazdaság szerepe a nemzetgazdaságon belül.....	36
2.5. Az őszi búza ágazat nemzetgazdasági szerepe.....	39
2.6. A versenyképesség fogalma, mérési módszerei	47
2.6.1. A magyar mezőgazdaság versenyképességének értékelése	60
3. Anyag és módszer	63
4. Saját vizsgálatok és azok eredményei	66
4.1. A hazai gabonaágazat nemzetközi versenyképessége	66
4.1.1. A magyar gabonaágazat külkereskedelmi versenyképessége	66
4.1.2. A magyar gabonafélék külkereskedelmének megnyilvánuló komparatív előnyei	70
4.1.3. Versenyképesség elemzése az OECD mutatók segítségével	78
4.1.4. A magyar őszi búza ár-versenyképessége	85
4.1.5. Nemzetközi versenyképességi számítások összehasonlítása	88
4.2. A Nyugat-dunántúli Régió őszi búza ágazatának versenyképessége....	90
4.2.1. A Nyugat-dunántúli Régió általános bemutatása	90
4.2.2. A Nyugat-dunántúli Régió mezőgazdaságának ismertetése	91
4.2.3. A Nyugat-dunántúli Régió búzatermesztésének hozam-költség- jövedelem helyzetének elemzése	97

4.3. Üzemi szintű vizsgálatok eredményei	110
4.3.1. A kérdőíves felmérés értékelése	110
4.3.2. A Nyugat-dunántúli Régió búzaágazatának SWOT elemzése	119
5. Következtetések, javaslatok.....	121
6. Új és újszerű kutatási eredmények	123
7. Összefoglalás	125
8. Summary	128
9. Felhasznált irodalom.....	132
Mellékletek.....	156

1. BEVEZETÉS, AZ ÉRTEKEZÉS CÉLKITŰZÉSEI ÉS HIPOTÉZISEI

Az 1990-es évek elején végbement rendszerváltás hatására mezőgazdaságunk nemzetgazdaságon belüli szerepe csökkent. A rendszerváltás előtt a növénytermesztés és az állattenyésztés a hagyományos kis- és nagyüzemi gazdálkodási formákban egymással összhangban lévő, egymásra épülő tevékenységek voltak. Mára a növénytermesztés és az állattenyésztés korábbi (üzemi- és gazdasági) egyensúlya felbomlott ennek eredményeképpen a mezőgazdasági termelésünkben a növénytermesztés lett a domináló. Az utóbbi években a növénytermesztésen belül a gabonafélék termesztése kiemelkedő szerepet kapott, így a hazai vetésterület 70 – 80 százalékán őszi búzát és kukoricát termesztettek. Ennek következményeként a gabonaágazat eredményessége vagy kudarca a jövőben is jelentősen befolyásolhatja a szántóföldi növénytermesztésünk sikerét, versenyképességét.

Egy termék versenyképességének vizsgálata – a versenyképesség fogalmának sokféle meghatározása és tartalmának számtalan kutatási módszere miatt – már önmagában is bonyolult feladat, de különösen igaz ez a mezőgazdasági termékekre vonatkozóan. A tudományos munkámban az őszi búza ágazat versenyképességének elemzésére vállalkoztam. A téma aktualitását az adta, hogy Magyarország Európai Unió csatlakozásával olyan

meghatározó eseményre került sor, amely alapvetően új versenyközeg kialakulásához vezetett a hazai agrárpiaci szereplők számára, mivel:

a) Magyarország is tagja lett az Európai Unió közel 400 milliós belső piacának, ahol a kereskedelempolitikai feltételek, árviszonyok stb. jelentősen eltérnek a hazaitól, valamint

b) megszűnt egyes termékek (állati eredetű élelmiszerek) komparatív előnye, más termények (gabonafélék) versenyképességi feltételei azonban jelentősen javultak.

A fentiekből kiindulva a disszertáció célkitűzései a következők:

1. A gabonaágazat szerepének, helyzetének és jövőbeni kilátásainak lényegre törő bemutatása a hazai és a nemzetközi szakirodalom felhasználásával.
2. A versenyképesség fogalmának meghatározása, kutatási és mérési módszereinek rövid ismertetése.
3. A magyar gabonaágazat versenyképességének nemzetközi összehasonlítása, az őszi búza ágazat versenyképességét befolyásoló tényezők körülhatárolása és elemzése.
4. A Nyugat-dunántúli Régió hazai mezőgazdaságban betöltött szerepének bemutatása.

5. A kérdőíves felmérés eredményei alapján a Nyugat-dunántúli Régió vizsgálatba vont gabonatermesztő gazdaságainak elemzése.

6. Kutatásfejlesztési célként javaslatokat kívánok tenni a Nyugat-dunántúli Régió őszi búza ágazat termelési színvonalának javítási lehetőségeire és általa a versenyképesség fokozására.

A kutatásaimat két hipotézis köré építettem fel, melyek a következők:

1. A magyar gabona /azon belül az őszi búza/ ágazat nemzetközi összehasonlításban kedvező versenyképességi mutatókkal rendelkezik.

2. A szakirodalmi források szerint a Nyugat-dunántúli Régió gazdáinak gabonatermesztésben elért eredményei, és az ebből következő versenyképességi mutatói elmaradnak hazánk más Régióiban gazdálkodók eredményeitől.

Az értekezésem elkészítésénél céltom volt, hogy a fent említett hipotéziseket a hazai és a regionális gabona /elsősorban őszi búza/ ágazati versenyképességét kifejező tényezők, valamint mutatók azonosításával alátámasszam, vagy éppen megcáfoljam.

2. SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS

A dolgozatom saját vizsgálataihoz, következtetéseim levonásához, valamint az új és újszerű tudományos eredményeim megalapozásához szükségesnek tartottam az őszi búza ágazat nemzetközi és hazai szakirodalmának, valamint a versenyképesség fogalmának, mérési módszereinek, minél szélesebb körű áttekintését.

2. 1. Az őszi búza ágazat nemzetközi jellemzői

Az ágazat világgpiaci jelentőségét ismert hazai és nemzetközi intézetek és intézmények¹ adatbázisára támaszkodva ismertetem. Az adatok elemzését megnehezítette, hogy a különböző adatbázisok módszertana és időszakai, amelyre azok vonatkoznak eltérőek.

Az őszi búza ágazat nemzetközi helyzetének, jövőbeni kilátásainak ismertetése előtt szeretnék pár sorban kitérni a gabonapiacot napjainkban befolyásoló tényezőkre (klímaváltozás, népességnövekedés, takarmány felhasználás emelkedése, bioüzemanyagok felértékelődése), melyek véleményem szerint jelentős mértékben átalakíthatják a

¹ Agrárgazdasági Kutató Intézet (AKI), Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium (FVM), Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO), Organization for Economic Co-operation and Development (OECD), Food and Agricultural Policy Research Institute (FAPRI), United States Department of Agriculture (USDA), European Commission (EC).

szakirodalmazásom során idézett intézetek és intézmények előrejelzéseit.

A fent felsorolt tényezők közül a klímaváltozás a legkiszámíthatatlanabb és ez idézheti elő a legsúlyosabb problémákat a világ mezőgazdaságában, így a gabonafélék termesztésében is. Az ipari forradalom után a megnövekedett fosszilis energiahordozók (szén, olaj, földgáz) felhasználásának köszönhetően jelentős mértékben emelkedett a Föld légkörének szén-dioxid koncentrációja. A szén-dioxid koncentráció napjainkra elérte a 380 ppm-et, mely érték magasabb, mint az elmúlt 20 millió évben bármikor. Mindezzel párhuzamosan emelkedett a Föld felszínének átlaghőmérséklete is (Láng, 2005). A magasabb hőmérséklet következtében melegednek a tengerek, olvadnak a gleccserek, csökkennek az állóvizek felületei, és ami a gabonafélék termesztésében talán a legfontosabb, hogy egyre gyakrabban fordulnak elő tartós aszályos időszakok, melyek az elmúlt évek (2002, 2007) során kihatottak a gabonafélék termésátlagainak ingadozásaira is. Az időjárási viszontagságok egyre gyakoribb előfordulása a gabonatermesztés kiszámíthatatlanságát és az ebből következő eredményességét, versenyképességét a közeljövőben nagymértékben befolyásolhatja.

Az aszályból adódó alacsony gabona kínálattal szemben ugyanakkor megnőtt a gabonafélék iránti kereslet. Ugyanis a hagyományos felhasználási célok (élelmiszer, takarmány) mellett egyre inkább előtérbe kerül egy harmadik felhasználási

cél, mégpedig a gabonafélék bioüzemanyagként történő hasznosítása is. A fosszilis üzemanyagok drágulása (a kőolaj hordónként ára 2008 áprilisában meghaladta a 117 USD-t), a készletek fogyása, valamint az üvegházhatásból eredő nemzetközi kötelezettségvállalások teljesítése mindinkább a „környezetbarát” bioüzemanyagok fellendülésének kedvez. 2006-ban a világ üzemanyagcélú bioetanol-termelése megközelítette a 40 milliárd litert. Agrárgazdasági Kutató Intézet adatai szerint a világ legnagyobb bioetanol termelői az Egyesült Amerikai Államok (18,3 milliárd liter), Brazília (16,7 milliárd liter), EU-25 (1,6 milliárd liter) és Kína (1,3 milliárd liter). Az Európai Bizottság előrejelzései szerint 2013-ban 17,7 millió tonna gabonát (ebből búza 11,1 millió tonna, kukorica 4,6 millió tonna), vagyis az összes gabonatermés 6 százalékát használnák fel az Unió bioetanol-gyártásának fellendítésére. A 2020-ra előírt 10 százalékos kötelező bekeverés teljesítéséhez az Unió mintegy 25 százaléknyi bioetanol importra szorul majd.

A gabonafélék iránti kereslet másik fő hajtóereje a takarmányként való növekvő felhasználásából adódhat. A fejlődő országok (India, Kína) fizetőképességének növekedésével együtt nőtt ezen országok feldolgozott élelmiszereinek fogyasztása is, így nőtt a hús és húsféleségekből készült termékek iránti kereslet. Ennek eredményeként a fejlődő országokban a gabonafélék takarmányként történő felhasználása a haszonállat tenyésztés növekedésével párhuzamosan emelkedett. Az OECD adatai alapján a fejlődő országok

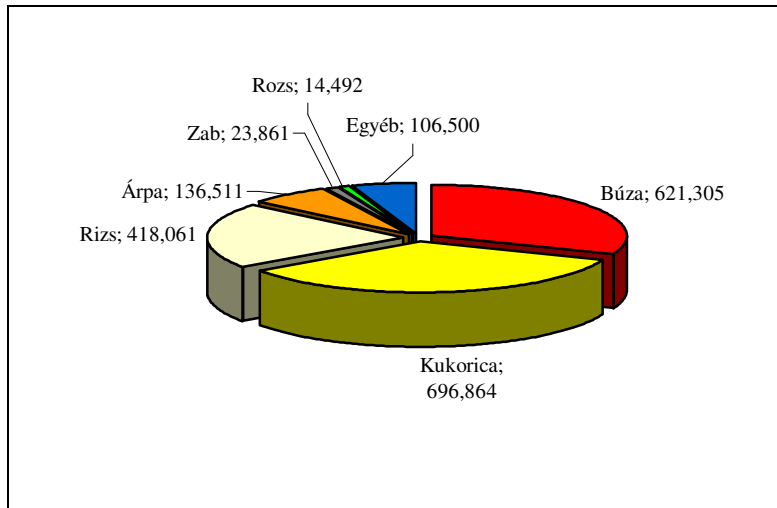
gazdaságaiban a búza és a durvaszemű gabonafélék takarmányként történő felhasználása 2002 és 2008 között 19 százalékkal nőtt.

A fent leírtakon kívül nem elhanyagolható tényező a világ népességnövekedése (az ENSZ 2000-2015 közötti időszakra 1,9 százalékos népességnövekedést prognosztizál) sem, ami úgyszintén kihatással lehet a világ gabonapiacára. Tudniillik a gabonafélék és az abból készült termékek adják az élelmiszeripari alapanyagok jelentős részét. A szélsőséges évszakokat követően már most érezheti hatását az élelmiszerhiány. A népesség háromnegyedét kitevő fejlődő országokban a lakosság számának növekedése és a jövedelmek emelkedése élelmiszeri válságok (2008-as év elején az élelmiszerhiány miatt zavargások törtek ki Egyiptomban, Haitin) kialakulásához vezetett. Véleményem szerint a világ élelmiszergazdaságának egyik legnagyobb kihívása a fejlődő országok élelmiszeri helyzetének megoldása lesz, melyben kiemelkedő szerep juthat a gabonafélék eredményes termelésének is.

A következőekben a gabona (elsősorban őszi búza) termesztés nemzetközi tendenciáit, kilátásait ismertetem.

Az amerikai USDA adatai szerint a világ gabonatermelése 2006-ban elérte a 2 017 millió tonna termésmennyiséget, ami mintegy 240 millió tonnával volt kevesebb a 2005-ös évben elért mennyiséghez képest. Az adatok szerint a világon termesztett gabonafélék közel 60 százalékát

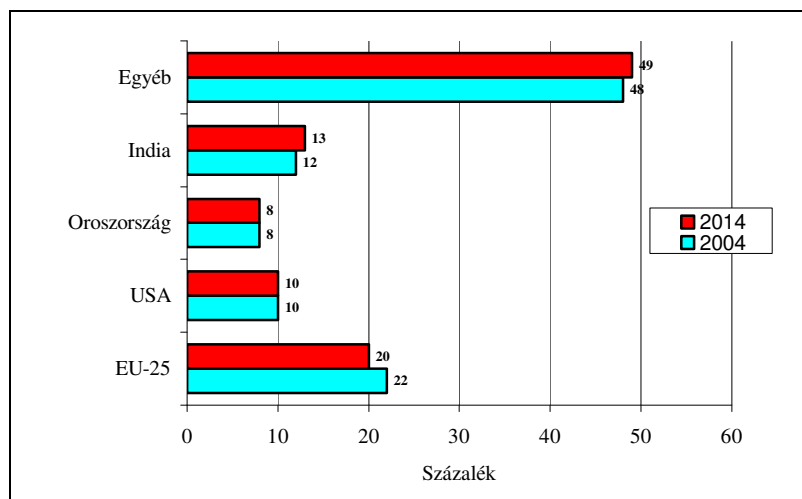
három gabonaféle adta. 2006-ban a világ kukorica termelése elérte a 696 millió tonnát, miközben a búza termelése 621 millió tonna volt, megelőzve a rizstermelés 418 millió tonnáját (1. ábra).

Forrás: USDA, 2008

1. ábra: A termesztett gabonafélék termésmennyisége 2006-ban (ezer tonna)

A FAO 2006-os adatai alapján a világ búza termelése elsősorban az Európai Unióra (140 millió tonna), az Amerikai Egyesült Államokra (58 millió tonna), az Orosz Föderációra (45 millió tonna), valamint Indiára (72 millió tonna) koncentrálódik.

Forrás: FAO 2006, FAPRI 2006

2. ábra: A világ búzatermesztésének országok szerinti megoszlása (2004-ben és várhatóan 2014-ben, százalékban)

A 2. ábra adatai alapján megállapítható, hogy 2004-ben a világ búza termelésének 22 százalékát az Európai Unió, 12 százalékát az India, 10 százalékát az USA, 8 százalékát, pedig Oroszország adta. Az Európai Unió annak ellenére megőrzi vezető pozícióját a világ búzatermelésében, hogy a FAO és FAPRI előrejelzések szerint 2014-re 2 százalékkal visszaesik az Unió búzatermelése (Erdész F.-né et al., 2005).

Az Európai Unió gabonatermesztésének főbb jellemzőit az 1. és a 2. táblázat mutatja be részletesen.

Gabonafélék vetésterülete az EU-25-ben 2001-2006. években
(ezer hektár)

1. táblázat

	2001/2005 átlaga	2005	2006	Százalékos változás 2006/2005	Százalékos változás 2006/2001- 2005
Búza	18 882	19 245	19 157	- 0,5	1,5
Durumbúza	3 876	3 636	3 483	- 4,2	- 10,1
Rozs	2 835	2 453	2 473	0,8	- 12,8
Árpa	13 254	13 071	12 887	- 1,4	- 2,8
Kukorica	6 244	6 074	5 916	- 2,6	- 5,3
Triticale	2 311	2 554	2 348	- 8,1	1,6
Összesen	47 402	47 033	46 264	- 1,6	- 0,8

Forrás: European Comission, 2006a

A termesztett gabonafélék vetésterületét tekintve a 2006-os évben kismértékű (1,6 százalék) volt a csökkenés. A két legfontosabb gabonafélét kiemelve a következő megállapítás vonható le az 1. táblázat adatai alapján: 2006-ban az EU-25-ben termesztett őszi búza vetésterülete meghaladta a 19 millió hektárt, míg a kukoricáé nem érte el a 6 millió hektárt sem. A kukorica vetésterületének csökkenésében nagy valószínűséggel közrejátszott az a tény, hogy a korábbi évek kedvező időjárásának köszönhetően elért nagy termésmennyiségek értékesítése nehézkessé vált. Ez a gazdákat arra kényszerítette, hogy a kukorica területük egy részét feláldozva kedvezőbben értékesíthető növények (pl. olajnövények) termesztésére használják fel.

Gabonafélék termésmennyisége az EU-25-ben 2001-2006.
években (ezer tonna)

2. táblázat

	2001-2005 átlaga	2005	2006	Százalékos változás 2006/2005	Százalékos változás 2006/2001- 2005
Búza	111 751	115 238	116 237	1,1	0,6
Durumbúza	9 672	8 969	10 746	19,8	11,1
Rozs	9 094	7 619	7 899	3,7	- 13,1
Árpa	56 514	52 465	57 914	10,4	2,5
Kukorica	49 664	50 603	46 812	- 7,5	- 5,7
Triticale	9 480	10 328	9 586	- 7,2	1,1
Összesen	246 175	245 220	249 194	1,6	1,2

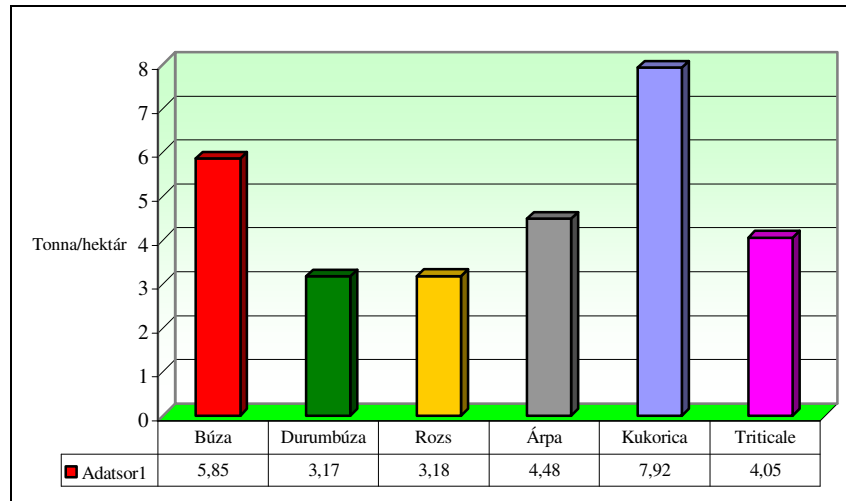
Forrás: European Comission, 2006a

Az 2. táblázat adatai szerint 2006-ban 116 millió tonna búzát takarítottak be az Unióban, ez a mennyiség a 2005-ös évben elért 115 millió tonna mennyiséggel összehasonlítva 1,1 százalékos növekedést jelentett. A 2006-os év közepesen jónak mondható termés eredményeinek köszönhetően az Európai Unió búza-önellátottsági szintje 103 százalék volt.

A kukorica esetében a 2006-ban betakarított mennyiség 7,5 százalékkal (46 millió tonna) elmaradt a 2005-ös évben elért 50 millió tonnához képest.

Az OECD a világ őszi búza termelésének évi 1,2 – 1,3 százaléknyi emelkedését prognosztizálja, így 2010-re eléri a 649 millió tonnát. Az USDA 2007-es jelentése szerint a világ búza felhasználása az elkövetkező évtizedben évi 1,4 százalékkal nő

majd, így 2010-re megközelíti a 630 millió tonnát. Az előrejelzések szerint az elkövetkező években a búza takarmánycélú felhasználása a volt Szovjetunió tagállamaiban és a fejlődő országokban (India, Kína) növekszik erőteljesebben.

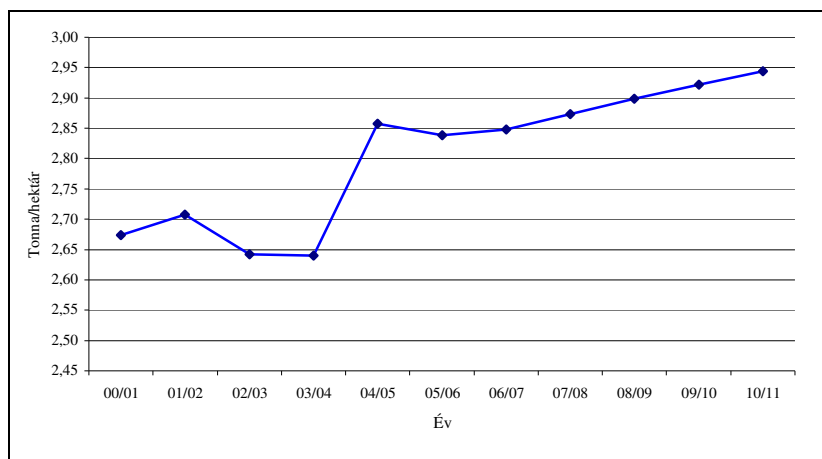

Forrás: European Commission, 2006

3. ábra: Gabona termésátlagok az EU-25-ben 2006-ban
(tonna/hektár)

A 3. ábra szemlélteti az egyes gabonafélék hektáronkénti termésátlagait az EU tagállamaiban elért hozamok átlagában. A 2006-os év kedvező időjárása megmutatkozott a termésátlagok nagyságában is. A kukorica hektáronkénti hozama megközelítette a 8 tonnát, míg a búza termésátlaga 6 tonna körül alakult.

Az EUROSTAT és a FAPRI adatait (mely a világ búzatermő országaiban elért termésátlagokat tartalmazza, 4. ábra) összehasonlítva kijelenthető, hogy az Unió gazdái által elért őszi búza termésátlagok közel kétszeresei a világátlagénak.

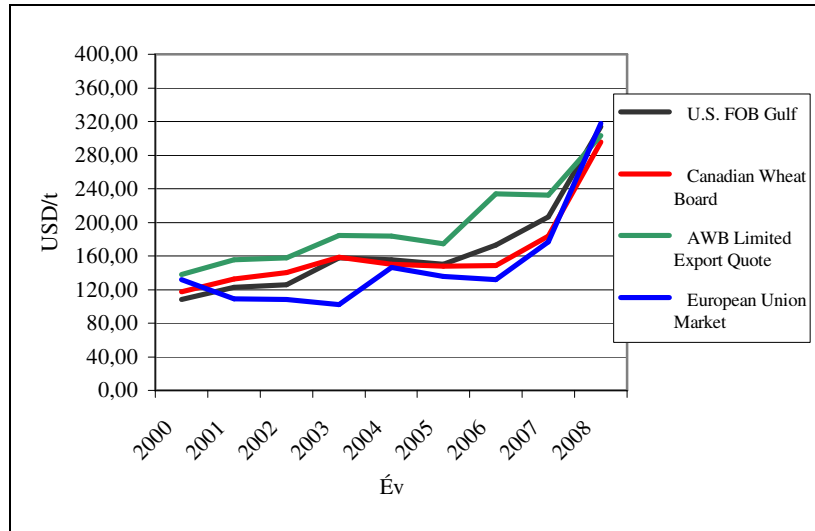

Forrás: FAPRI, 2006

4. ábra: Őszi búza termésátlagok alakulása a világon
2000-2010. években (tonna/hektár)

A vizsgált évek termésátlagai közötti eltérést a környezeti tényezők változékonysága okozta. A FAPRI előrejelzései szerint a termésátlagok – a gépekben és a termelési technológiákban történő változás, a műtrágya felhasználás és a vetőmag minőségének javulása következményeként – az évtized végig fokozatosan emelkedni fognak (4. ábra).

A búza világpiaci ára az ezredfordulótól folyamatosan emelkedik, a 2008-as év első negyedében meghaladta a 300 USD/tonnánkénti árat.

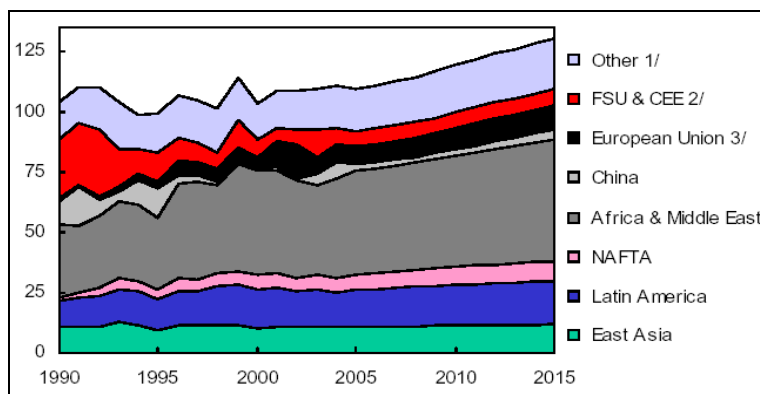
Forrás: FAPRI, 2008

5. ábra: A búza világpiaci árak alakulása, 2000-2008. években (USD/tonna)

Az 5. ábra több nemzetközi ár típus alapján ismerteti a búza világpiaci árak változásait a 2000-2008. időszakra vonatkozóan. A FAPRI prognózisa szerint a búza ára (FOB Mexikói-öböl paritáson) 2008-ben elérheti akár a 320 USD/tonna árat is, ami majdnem háromszorosa a 2000. évi 117 USD/tonna búza áraknak.

A 90-es évek végén a búzát a 15. helyre sorolták be a nemzetközi kereskedelemben résztvevő agrártermékek között. 1996-ban a részesedése a világ élelmiszerkereskedelméből 20 százalék volt, megelőzve az olyan stratégiaileg fontos termékek kereskedelmét, mint például a tejtermékek, a baromfihús, a sertéshús vagy akár a marhahús (Jenicek, 2003).

Napjainkban az őszi búza kereskedelem fellendülőben van, mely elsősorban az Európai Uniónak kedvez. A legdinamikusabban azokban az országokban (Afrika, Közel-kelet) emelkedik a behozatal, melyekben ugrásszerűen nő a népesség száma, és ezzel együtt a búza felhasználása is (6. ábra).

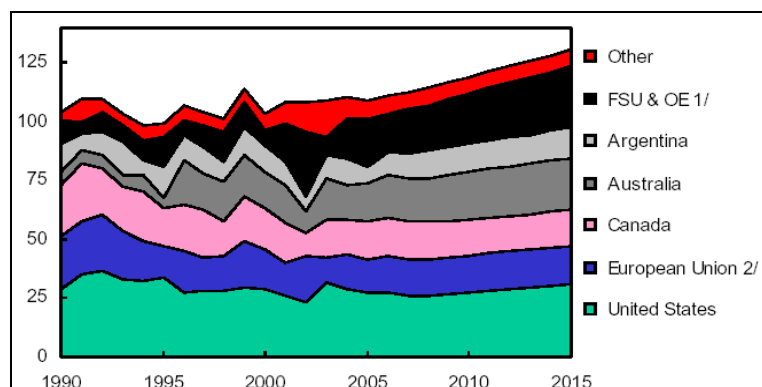
²Az 5. és 6. ábrán található angol nyelvű kifejezések és rövidítések magyarázata.

Forrás: USDA, 2006

6. ábra: A legjelentősebb búza importőrök arányának alakulása
1990-2015. években (millió tonnában)

² Other – Egyéb, FSU-CEE – volt Szovjetunió és a Közép-kelet európai államok, European Union – 2005-től EU-25, China – Kína, Africa-Middle East – Afrikai és Közel-keleti országok, NAFTA – Észak-amerikai Szabadkereskedelmi Államok, Latin America – Latin-amerikai államok, East Asia – Kelet-ázsiai országok, Argentina – Argentína, Australia – Ausztrália, Canada – Kanada, United States –USA

A világ őszi búza exportját vizsgálva kijelenthető, hogy a legnagyobb exportőrök közé tartoznak az Amerikai Egyesült Államok, az Európai Unió, Ausztrália, Kanada és Argentína (Carter, 2003). A fent felsorolt országok adják a világ búza exportjának 75 százalékát (7. ábra).

Forrás: USDA, 2006

7. ábra: A legjelentősebb búza exportőrök arányának alakulása 1990-2015. években (millió tonnában)

A leírtak alapján összességében elmondható, hogy a gabonafélék kereslete várhatóan erőteljesen növekedni fog a jövőben. Előreláthatólag a népességnövekedés, a fogyasztói jövedelmek emelkedésével együtt járó fogyasztói szokások változása, a takarmány felhasználás emelkedése és a világ növekvő bioüzemanyag igénye lesznek a legfontosabb piacalakító tényezők.

2. 2. A gabona termelés szabályozása az Európai Unióban

Az Európai Unió tagállamaiban a szántóföldi növénytermesztés szerkezete Magyarorszáéhoz hasonló, a növénytermesztésben általában a gabonatermesztés túlsúlya a jellemző.

Az Európai Unióban a Közös Agrárpolitika (KAP) keretében szabályozzák a mezőgazdasági termelést, amelyet eredetileg azért hozták létre, hogy a II. világháború alatt kialakult élelmiszerhiányt követően biztosítsák Európa számára a kellő mennyiségű és a megfelelő minőségű élelmiszerellátást. A KAP általános céljait az 1957-es Római Szerződésben határozták meg. A célok között gazdasági és társadalmi jellegű követelményeket találunk (Nagy, 2006). Gazdasági követelmény a mezőgazdasági termelés hatékonyságának fokozása, a piacok stabilizálása, a nemzetközi munkamegosztásban történő fokozott részvétel. A társadalmi célok közül ki kell emelni a mezőgazdaságból élők méltányos jövedelmének biztosítását, valamint a lakosság biztonságos élelmiszerellátását (Nagy, 2003).

Az agrárpolitika részét képezik a piaci rendtartások, amelyek az egyes termékpályák (például gabona, sertéshús, tej, cukor stb.) termelésének és kereskedelmének szabályozásait foglalják magukba. Szabályozzák többek között a termék előállítását, meghatározzák a termelőknek nyújtható támogatások

formáit és mértékét, valamint rendelkeznek az agrártermékek kereskedelméről (*Bori, 2003*).

Az Európai Unió agrárpolitikai intézkedéseinek finanszírozására az Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garanciális Alap (EMOGA) szolgál. Az Alapnak két osztálya van, a Garancia Osztály és az Orientációs Osztály, mely szolgálja az agrárstruktúra-politika finanszírozását. A rendtartás megfelelő működéséhez elengedhetetlen az Integrált Igazgatási és Ellenőrzési Rendszer (IIER) működtetése, valamint a gazdák adat- és információ szolgáltatása (*Kiss, 2002*).

A gabonaféléket (termelését – forgalmazását, vagy kereskedelmét) a szántóföldi növények piacszabályozása előírásaival rendezi az Európai Unió. A szántóföldi növények rendtartása alá sorolt növények közé tartoznak a gabonafélék, az olajnövények, a fehérjenövények és a rostnövények³ (*Jellen et al., 2003, Kovács et al., 2003*).

A piaci rendtartások által átfogott szabályozási intézkedések három típusra oszthatók fel:

1. közvetlen termelői támogatások (termőföld alapján folyósítható támogatások, például a területalapú támogatás),
2. intervenció (piaci feleslegek Közösség általi felvásárlása),
3. bel- és külpiaci intézkedések, szabályozások.

³ A hazai szakirodalomban gyakran GOFR-növények néven szerepelnek.

Közvetlen termelői támogatás és területpihentetés

A 80-as évek kedvező uniós agrártámogatási rendszerének hatásaként, a Közösség belső piacán felhalmozódott „gabonahegyek” kezelése megoldhatatlan problémának tűnt (Halmai, 2002). A feleslegek kezelése elengedhetetlenné tette a szántóföldi növények piaci rendtartásának átalakítását. A KAP legátfogóbb átalakítására 1992-ben került sor a McSharry-terv elfogadásával (Fertő, 1999, Coleman – Tangermann, 1999). A McSharry-terv koncepcionális magja a támogatásoknak a termeléstől történő „szétválasztása”⁴ volt (Beard – Swinbank, 2001, Kiss, 2006, Kovács, 2006).

A feleslegek felhalmozódása mellett 1992-re a KAP átalakítása azért is szükségszerűvé vált, mert az akkori tagállamok némelyikénél (például Franciaország) a gabonafélék támogatásában nemzeti szinten erős részrehajlás volt tapasztalható (Gorter – Swinnen, 1994, Winter, 2000).

Az 1992-es reform okozta termelői jövedelemkieséseket közvetlen jövedelempótló (kompenzációs) támogatások – a gabonafélék esetében ún. területalapú támogatás – segítségével ellensúlyozta a Közösség. A területalapú támogatás alapja a nemzeti bázishozam, ami egy múltbeli időszakban elért gabonahozam. A 2004-ben csatlakozott országok számára a bázishozamot az 1995-1999.

⁴ Elterjedt az angol: decoupling elnevezés is.

évek átlagtermése alapján határozták meg, így Magyarország számára 4,73 t/hektár gabonatermést állapítottak meg. A bázisterület (támogatást igényelhető terület) hazánk esetében 4,3 millió hektár (*Döbrönte – Vida, 2004*). A nemzeti bázishozam és a Közösség összes tagországára azonos szorzószám (2004-ben a csatlakozásunk idején ezen összeg értéke 63 euró/tonna volt) szorzata adja az egy hektárra eső területalapú támogatás összegét. A hektáronkénti támogatás összege egységes, független a termésátlagoktól.

A területalapú támogatás igénylésének és ellenőrzésének alapja a fizikai blokk⁵ megléte. Magyarországon a blokkrendszer működését az ún. Mezőgazdasági Parcella Azonosító rendszer (MePAR) biztosítja.

A területalapú támogatás igénylőjének és a területhasznosítási formának különböző követelményeknek kell megfelelnie. Az egyik ilyen feltétel a termőföld meghatározott részének művelés alóli kivonása⁶. A területpihentetésnek elsősorban termelés-csökkentési, másodsorban környezetvédelmi céljai vannak (*Berger et al., 2006*). Az AGENDA 2000, mely a 1992-es reform folytatása, a 2000-2006. közötti időszakban a területpihentetés kötelezően előírt mértékét 10 százalékban határozta meg (*Leetma – Bernstein, 1999*).

⁵ A mezőgazdasági parcellák földrajzilag egybefüggő csoportjából áll.

⁶ Területpihentetés, angol szakirodalomban set aside néven ismert.

A területpihentetési kötelezettség, mely az egész bázisterületre vonatkozik, nem érinti a „kistermelőket”⁷. A pihentetett területeken csak nem élelmezési (non food)⁸, valamint takarmányozási célra szolgáló növények termesztethők (*Szóke – Laczkó, 2000*).

A területalapú támogatás igénybevételének további követelményei, hogy egy adott gazdasági évben az adott parcellára egy kérelmet lehet csak benyújtani, a támogatási űrlapot pontosan kell kitölteni, a növényállományt legalább a virágzás kezdetéig meg kell őrizni.

Intervenciós felvásárlás

Az intervenciós felvásárlás a piaci zavarok kialakulását megakadályozó piacsabályozási mechanizmusok közé tartozik. Az intervenció során az Európai Unió kötelezettséget vállal arra, hogy az intervenciós időszakon belül felajánlott, a Közösségben termelt és a felajánlható növények közé tartozó, a minimális mennyiségi és minőségi előírásoknak megfelelő gabona teljes mennyiségét, intervenciós áron felvásárolja (*Almási et al., 2003*). Ez a rendszer a termelő számára garantálja, hogy a gabonapiaci ár az intervenciós ár körül alakul. Az intervenciós ár garantált ár, a termelő akkor is megkapja, ha a piaci ár jóval az intervenciós ár alatt van.

⁷ Magyarországon a 19,45 hektár alatti területen gazdálkodók.

⁸ Például bioüzemanyag céljára termesztett növény, gyógy- és fűszernövény.

Intervenciós felvásárlás kiterjed az árpára, a búzára, durumbúzára, kukoricára⁹ és a cirokra.

A felvásárlás időszaka az EU-ban földrajzilag eltérő termelési régiókban más és más, hazánkban a felajánlás november 1. és május 31. között történik, a beszállítást pedig július 31-ig kell befejezni.

A 2006/2007-es évben hatályban lévő intervenciós alapár 101,31 euró/tonna, mely havonta 0,93 euró/tonna összeggel emelkedik (*European Commission, 2006*).

Az intervenciós időszakban az intervenciós ügynökség¹⁰ a gabonapiac bármelyik résztvevőjétől megvásárolhatja a felkínált gabonát. A felvásárlásra minimálisan felajánlható gabona mennyisége 80 tonna (durumbúza esetén 10 tonna). A felvásárlási árat a minőségi paraméterek figyelembevételével a 824/2000/EK rendeletben foglaltaknak megfelelően módosítják. A szállítási távolság függvényében a vételi ár összegéhez hozzáadandó, vagy abból levonandó szállítási költségtényezőt is figyelembe veszik az ár meghatározásánál (*Karácsony, 2006*).

Az intervenciós betárolás történhet a kifizető ügynökség központi raktáraiba, bérelt raktárba, vagy maradhat a felajánló saját raktárában is. A tárolás alatt az intervenciós készleteket a többi árutól elkülönítetten kell tárolni. Ha nem az intervenciós ügynökség raktárába történt az áru betárolása, akkor a tárolás idejére a raktár tulajdonosával szerződést kötnek.

⁹ Az előrejelzések szerint 2009-től megszűnik a kukorica intervenció.

¹⁰ Magyarországon a Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Hivatal (MVH).

Az intervenciós készletek a Közösség tulajdonát képezik. A gabonát nem tárolják éveket, hanem minél kedvezőbb áron értékesíteni próbálják. Az értékesítési pályázatok kiírásáért és lebonyolításáért az Európai Unió Gabona Irányító Bizottsága a felelős, a felhívásokat az Európai Unió Hivatalos Lapjában is közvé kell tenni.

Az intervenciós készletek értékesítése három lehetséges módon történhet:

- forgalomba hozatal a Közösség belső piacán (csak abban az esetben, ha nem idéz elő piaci zavarokat a felajánlott termény),
- külpiazi értékesítés (az Unió tagországain kívüli export),
- élelmiszersegélyként.

Harmadik országokkal folytatott kereskedelem szabályozása

Az Európai Unió belső piacának védelme a közösségi preferencia elvén keresztül valósul meg. A preferencia lényege, hogy az EU tagállamainak termékei a belső piacon elsőbbséget élveznek, ezáltal védve vannak az alacsonyabb világpiaci árszinttel és áringadozásokkal szemben (*Szabó, 2001*).

Az Európai Unió a Világkereskedelmi Szervezet (WTO) állandó támadásainak van kitéve a közösségi preferencia miatt. A világkereskedelem hatalmasai módszeresen sarokba kényszerítik az Európai Uniót, mondván, hogy túl sokat költ a mezőgazdasági támogatásokra, túlzottan védi a saját piacát

(*Jámbor, 2005, Udovecz, 2007*). Az Uruguay Fordulón (1986-1993) került az agrárkereskedelem a nemzetközi politika látókörébe. A „Forduló” után az Európai Unió a mezőgazdasági megállapodások keretében vállalta, hogy enyhíti a protekcionista politikáját, és segíti a nem EU tagállamok termékeinek belső piacára jutását (*Swinbank, 1996, Herok – Lotze, 2000*).

A harmadik országokkal folytatott kereskedelmi szabályozások közé tartoznak az import- és az exportintézkedések. Mind a két piaci intézkedés regisztrációs célú engedélyhez kötött. A kérelmek igénylésekor a kérelmezőnek biztosítékul letétet kell elhelyeznie, hogy az ügylet az előírásoknak megfelelően bonyolódjék le. Az importszabályozás fő célja, hogy megakadályozza a harmadik országokból származó olcsó gabonaimport uniós piacra jutását. Ennek érdekében az EU ún. importlefölözést alkalmaz, a lefölözés a küszöbár és a határparitásos kínálati (CIF) ár különbségének felel meg. A ténylegesen megállapított gabona importvám nem haladhatja meg a tényleges gabona intervenció ár 155 százalékát.

A tartósan magas belső árak miatt az Unió gazdái nem versenyképesek a világpiacon. Az uniós termékek (gabona) harmadik országok piacaira történő jutását segíti az exporttámogatás, melynek célja a közösségi ár és a világpiaci ár közötti rés áthidalása.

Az Európai Unió agrárpolitikája belső (versenyképesség fokozása, kelet-európai bővítés) és külső (világkereskedelmi

tárgyalások) kényszerítő tényezők hatása miatt állandó átalakításra szorul. Az agrárpolitika alakulását próbálja az Unió úgy irányítani, hogy igyekszik a nemzetközi kötelezettségeknek megfelelni, miközben a rendelkezésre álló kereskedelempolitikai eszközök segítségével törekszik nemzetközi versenyképességének erősítésére. A fenti okok miatt az uniós agrárpolitika folyamatos reformokra kényszerül. A 2003-as agrárreformban javaslat született a gabonafélék piaci szabályozásának átalakítására is. A reform alapján a területalapú támogatás mértéke nőtt, felértékelődött a támogatás függetlenítése a termeléstől, javasolták az intervenciók alapár csökkentését, valamint szó esett az intervenciók ár havi növekményének megszüntetéséről is (*Popp, 2003*).

A 2003-as reform során fogalmazódott meg a közvetlen támogatási rendszer átalakítása és a kifizetések vidékfejlesztési célokra történő átcsoportosítása. A jövőben mindinkább előtérbe kerül az élelmiszerminőség, állatjólét és a környezetvédelem szerepe.

2. 3. Az Európai Unió csatlakozás hatása a magyar gabonaágazatra

A Koppenhágai Megállapodásban felkínált lehetőséget elfogadva Magyarország 2004. május 1.-től, hároméves átmeneti időszakra a brüsszeli forrásból finanszírozott közvetlen agrártámogatások egyszerűsített kifizetése, – valamint annak

nemzeti költségvetésből történő kiegészítése mellett – döntött (*Udovecz et al., 2003*). Az egyszerűsített területalapú támogatásnak két része van, (1.) brüsszeli forrásból finanszírozott közvetlen agrártámogatások egyszerűsített kifizetése (SAPS), (2.) ezek nemzeti költségvetésből történő kiegészítése (TOP UP), évente maximum 30 százalékkal. A közvetlen támogatások fokozatosan kerülnek bevezetésre (3. táblázat) (*Márton, 2005*).

A közvetlen kifizetések ütemezése az átmeneti időszakban a régi tagállamoknak járó teljes támogatás százalékában

3. táblázat

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
EU forrás	25	30	35	40	50	60	70
EU + nemzeti forrás	55	60	65	70	80	90	100

Forrás: Csatlakozási Szerződés, 2004

Magyarország 2004-2006-os közösségi agrártámogatási keretei
(milliárd Forint)

4. táblázat

Támogatási formák		2004	2005	2006	Összesen
1. pillér	Közvetlen kifizetések	-	62,3	74,3	136,5
	Piaci támogatások	14,9	35,7	35,7	86,4
2. pillér	Vidékfejlesztési támogatás	38,6	42,2	44,8	125,6
Mindösszesen		53,5	140,2	154,8	348,5

Forrás: Ángyán et al., 2003

Az 4. táblázat a közösségi források értékét mutatja be, a termeléshez, mennyiségekhez kötött ún. 1. pilléres, régi típusú közösségi agrártámogatási keret a zömében gabonatermelő nagyüzemek versenypozícióit hivatott javítani. A 2. pilléres vidékfejlesztési agrártámogatások a kevésbé jó adottságú, egyúttal jelentős munkanélküliséggel küzdő területeken gazdálkodóknak nyújt segítséget.

Magyarország várhatóan 2009. január 1.-től tér át az Unió által előírt összevont területalapú támogatási (SPS) rendszerre.¹¹ A SPS rendszer lényege, hogy a termeléstől függetlenített támogatások az egyes üzemek számára megállapított ún. jogosultságokkal hívhatók majd le, amelyek forgalomképes vagyoni értékű jogokat testesítenek meg. Lényegi változást jelent, hogy az SPS rendszer elsődleges kezdeményezettei az uniós jog szerint a földhasználók (nem a földtulajdonosok) lesznek. A támogatás igénybevételének feltétele a kereszt-megfeleltetés előírásainak betartása.

Magyarország természeti és közgazdasági adottságai az EU-átlagnál kedvezőbb mezőgazdasági termelést tesznek lehetővé. Az uniós csatlakozást követően megszűntek a vám és más egyéb jellegű (pl. kvóták) korlátozások, ezáltal a hazánkban termelt mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek jelentős része szabadon áramolhat egyik tagállamból a másikba, ahol az uniós gazdák termékeinek versenytársaként lépnek fel (*Bielik, 2003, Podolak – Serences, 2003*).

¹¹ Single payment system angol elnevezésből ered a rendszer SPS rövidítése.

A számos termék esetében túltermeléssel küszködő uniós piacon sikerekre csak az számíthat, aki teljes mértékben megfelel a folyamatosan koncentrálódó feldolgozóipar, illetve kereskedelem által támasztott szigorú minőségi, szállítási, pénzügyi és egyéb feltételeknek. Ugyanakkor a magyar termelőknek a hazai piacon erősödő konkurenciára kell számítaniuk az Unió tagállamaiból ideáramló import termékek miatt. Az uniós csatlakozásunkkal a gabonapiac keresleti oldalán a legnagyobb változást az intervenciók rendszer bevezetése jelentette (*Horváth, 2007*).

Magyarország esetében az intervenciók szabályozás jelentősége több tényezővel igazolható, mégpedig az intervencióra felajánlott gabona mennyiségével (1.) és a felajánlások számaival (2.), arányaival (3.) (napjainkig a hazai összes kukorica és búzatermés egynegyede került intervencióba). A 4. tényező az intervenciók árszint árstabilizáló és áralakító hatásával magyarázható. A csatlakozás után életbe lépő intervenciók árszint magasabb volt, mint a hazai termelői árak, éppen ezért sokan éltek az intervenciók lehetőségével (*Rieger 2006*). Az intervenciók ár az exportárakra is hatással volt, ugyanis az a termelő, aki elegendő raktárkapacitással rendelkezett, eldönthette, hogy az exportár vagy az intervencióra felajánlott terményért fizetett ár volt kedvezőbb a számára (*Keményné, 2007*).

Összességében megállapítható, hogy az intervenciók rendszer a gabonatermelők számára új lehetőséget és kedvezőbb

árakat nyújt (elsősorban azokban az években, amikor az elért nagyobb termésmennyiség miatt az ár alacsony), ugyanakkor a felvásárlói oldalon az intervenciós rendszer és a raktározási díjak emelkedése drágább piaci árakat eredményez.

Véleményem szerint a közeljövőben az intervenciós rendszer, mint lehetőség háttérbe szorul, ugyanis az előrejelzések szerint a hazai gabonapiaci árak – a megnövekedett keresletnek köszönhetően – jóval meghaladják majd az intervenciós árakat. Az Agrárkamara jelentése szerint a 2007-es gazdasági évben az összes hazai intervenciós készletből az értékesített kukoricamennyiség 1 682 ezer tonnát, míg az eladott búzamennyiség, pedig 97 ezer tonnamennyiséget tett ki. A 2008-as év elejére már csak 422 ezer tonna kukorica és 26 ezer tonna búza maradt intervenciós raktáron, ellentétben a 2004-es évvel, amikor a piaci túlkínálat végül oda vezetett, hogy a termelők több 3 920 millió tonna gabonát ajánlottak fel intervenciós felvásárlásra.

2. 4. A magyar mezőgazdaság szerepe a nemzetgazdaságon belül

A rendszerváltás előtti magyar mezőgazdaságra jellemző magas technikai, technológia színvonal, és az ezzel együtt járó termelési paraméterek növekedése világszínvonalúvá tette a hazai agrárgazdaságot. Ezt a folyamatot segítette a mezőgazdasági nagyüzemek mérete, benne a föld centralizációja

és a tőke koncentrációja, valamint az ún. korszerű nagytechnológiák alkalmazhatósága. A 90-es évek politikai rendszerváltásával, a kelet-európai piacok elvesztésével erősen visszaesett a magyar mezőgazdaság összteljesítménye (*Fogarassy – Villányi, 2004*).

A politikai rendszerváltás előtt Magyarországon a mezőgazdaság jelentős súllyal rendelkezett a nemzetgazdaságon belül. Összehasonlítva a hasonló szinten lévő környező országokkal, hazánk agrárgazdaságában a foglalkoztatottak, illetve a mezőgazdasági export aránya jóval magasabb volt (*Fertő, 2006, Kató, 2006*). 1990-ben a mezőgazdaság – az erdőgazdasággal és a halászattal együtt – a megtermelt bruttó hazai termékből 15,3 százalékkal részesedett, a mezőgazdaságban foglalkoztatottak száma a teljes foglalkoztatottak számának 18 százaléka volt, a mezőgazdasági és élelmiszeripari export az ország összexportjának 23,1 százalékát adta (*Veress et al., 2004*).

Az 5. táblázat szemlélteti a magyar mezőgazdaság súlyát a nemzetgazdaságban a 2000 – 2006. közötti időszakra vonatkozóan. Az utóbbi években folytatódott a tendencia, hogy csökken a mezőgazdaság foglalkoztatásban és GDP-termelésben betöltött szerepe. A mezőgazdaság jelentősége a foglalkoztatásban, a bruttó hozzáadott érték előállításban és a beruházásokban egyaránt 4-5 százalék között alakult 2006-ban.

A mezőgazdaság helye a nemzetgazdaságban
(százalékban)

5. táblázat

Év	A mezőgazdaság részaránya			
	Foglalkoztatásban	Bruttó hazai termék	Bruttó hozzáadott érték	Beruházásban
		termelésében		
	folyó áron			
2000	6,6	4,6	5,4	4,7
2001	6,3	4,5	5,2	5,5
2002	6,2	4	4,6	5,5
2003	5,5	3,7	4,3	6,1
2004	5,3	4,1	4,8	4,3
2005	5	3,7	4,3	4,5
2006	4,9	3,7	4,3	4,2

Forrás: KSH, 2007

Varga (2004) szerint a magyar mezőgazdaság teljesítmény-csökkenése mögött elsősorban az állatállomány létszámának visszaesése, a romló közgazdasági feltételek, a piaci válság és a külkereskedelmi cserearányok romlása állnak. Az átlaghozamok a növénytermelésben romlottak, az elégtelen tápanyagellátás és a gyenge technológiai szint miatt a termelési eredmények szinte kiszámíthatatlanná váltak. E negatív irányú mezőgazdasági változások nyomán az ország kedvező természeti és társadalmi adottságainak kihasználtsága is fokozatosan csökkent, ami a nemzetgazdaságban a versenyképesség romlását idézte elő.

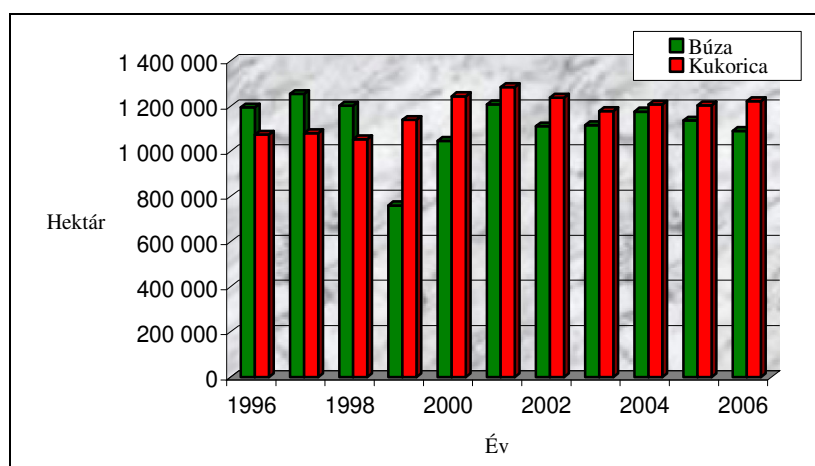
2. 5. Az őszi búza ágazat nemzetgazdasági szerepe

A búzatermesztés a magyar mezőgazdaság egyik legjelentősebb ágazata, amely a ráépülő sertés- és baromfitenyésztéssel a jövő agrártermelését jelentősen befolyásolja (*Buzás, 2001*). A hazánkban termelt búzát humán élelmezésre, abrak-takarmányok előállítására, vetőmagnak, valamint bioüzemanyagok előállítására használják fel (*Borszéki, 1992*). Az étkezési (humán) célú búza-felhasználás jellegét annak minősége határozza meg, olyan búzából süthető nagy térfogatú és jó bélszerkezetű kenyér, amelyiknek nagy a hektolitersúlya, magas a fehérje és sikértartalma. Míg nálunk ugyanabból a búzából készülnek a tésztafélék és a kenyér, addig tőlünk nyugatra úgynevezett lágy búzából készül a kenyér, a tésztaféléket, pedig durumbúzából állítják elő (*Csillag, 1998*). A magyarországi helytelen gyakorlat az, hogy takarmánybúzának azt a búzát tekintik, ami nem felel meg az étkezési búzára vonatkozó minőségi előírásoknak, holott a takarmánybúzáknál más fehérjemiségre van szükség, mint az étkezési búzáknál (*Laczó, 1989*).

Magyarország területe 9 303 000 hektár, melyből a mezőgazdaságilag művelt terület 5 817 000 hektár, vagyis a mezőgazdaságilag hasznosított terület aránya (62 százalék), amely érték lényegesen magasabb, mint a legtöbb európai országban (*KSH, 2007*). Hazánkban a mezőgazdasági művelésre alkalmas területeket alaposan kihasználjuk, mert az alkalmas

területek több mint 80 százalékát megműveljük. Az Unióban ez az arány mindössze 60 százalék körüli (*Botos – Botos, 2003*).

Hazánk agroökológiai adottságaiból fakadóan a szántóföldi növénytermesztést a gabonatermesztés túlsúlya jellemzi. A mezőgazdaságilag művelt terület 60 – 70 százalékán búzát és kukoricát termesztnek (*Hingyi, 2005*). A vetésterület tekintve a 90-es évek végétől ingadozások figyelhetők meg a két növény egymáshoz viszonyított arányában. A 2000-es évtől kezdődően a kukorica vetésterülete meghaladja az őszi búzáét (*Magda – Gergely, 2006*). A búza vetésterületében a mélypontot az 1999-es év jelentette, amikor is az országos terület lecsökkent 800 000 hektár alá (8. ábra).

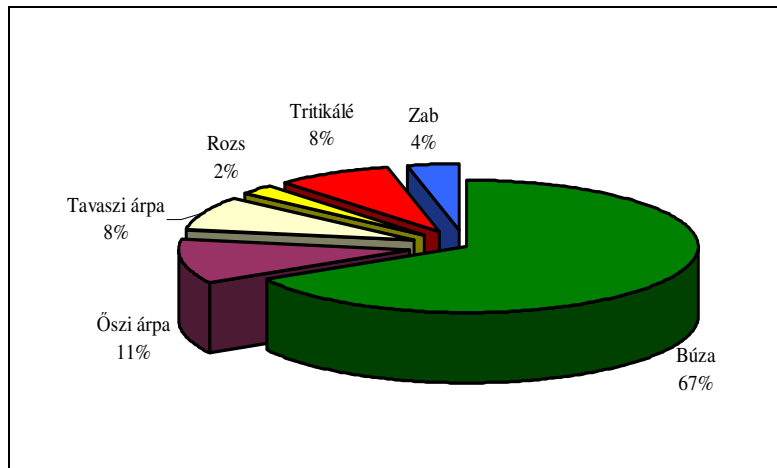

Forrás: KSH, 2007

8. ábra: Búza és kukorica vetésterülete 1996-2006. években (hektár)

A vizsgált időszakon belül 2000-ben emelkedett a legnagyobb mértékben (15 százalékkal) a gabonafélék termőterülete. Így megtörtént a visszarendeződés a vetésszerkezetben, ugyanis az őszi búza és a kukorica vetésterülete is nőtt ebben az évben (8. ábra).

Hazánkban a kalászos gabonafélék közül a búzatermesztés foglalja el az első helyet. A termesztett kalászos gabonaféléknek 67 százaléka búza, az árpa (tavaszi, őszi együttesen) 19 százalék, a tritikálé, a zab és a rozs részesedése, pedig 14 százaléknyi mindösszesen (9. ábra).

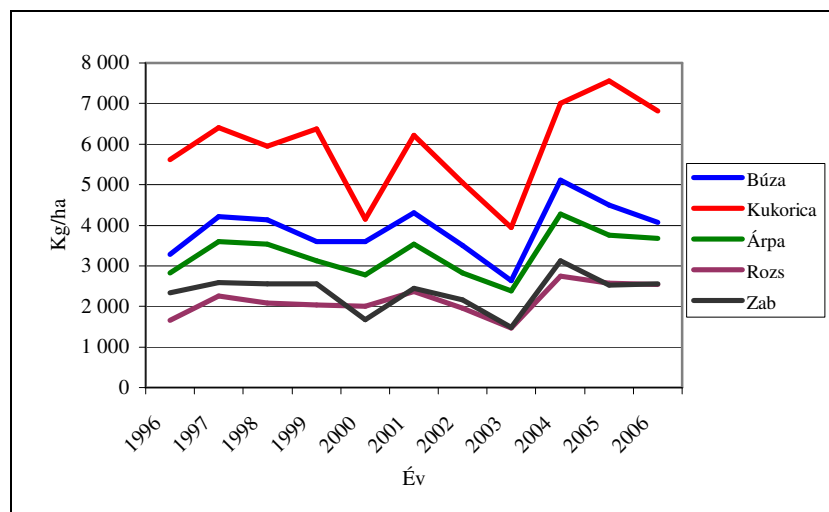

Forrás: Magyar Agrárkamara, 2007

9. ábra: Kalászos gabonafélék vetésszerkezete 2007-ben
(százalékban)

Az 1990-es évek elejétől jelentős változások következtek be az őszi búza termésátlagokat tekintve, míg korábban (a 70-es és a 80-as években) a hazai búza termésátlagok – elsősorban a műtrágya felhasználás növekedésének köszönhetően – meghaladták az EU országainak átlagtermését, addig a 90-es évek elejére a hazai termésátlagok jelentősen visszaestek¹². A termésátlagok zuhanásával együtt a termésbiztonság is számottevő mértékben romlott (*Csáki, 1991, Pepó et al., 2005*). *Salamon* (2004) szerint a betakarított alacsony termésmennyiségek az alacsony termelési színvonalra utalnak. Ennek okait a termelők kedvezőtlen pénzügyi helyzetében, az anyagilag nem kellően megalapozott gazdálkodásában, sok esetben a nem megfelelő szakmai tudásban, az alacsony tápanyag felhasználásban, a hiányos növényvédelemben és talaj-előkészítésben kell keresni.

¹² A korábbi 5 – 5,5 tonna/hektáros átlagtermés 3,5 – 4 tonna/hektárra csökkent.

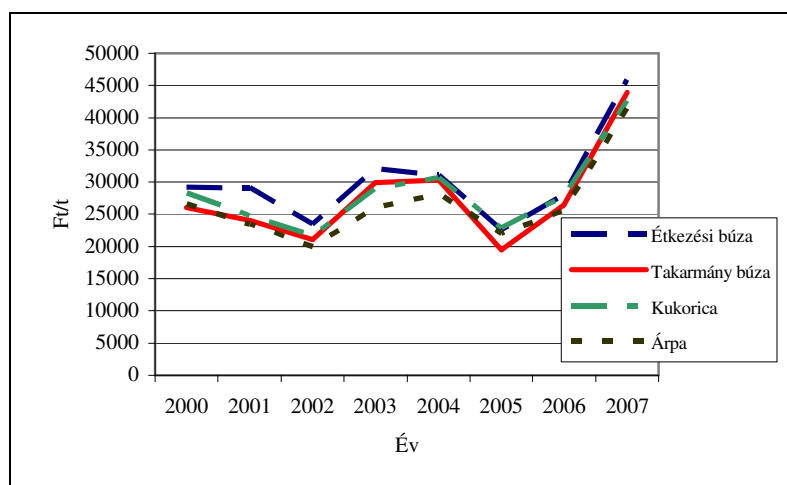

Forrás: KSH tájékoztatási adatbázisa, 2007

10. ábra: Búza és kukorica termésátlagok alakulása
1996-2006. években (kg/hektár)

A Központi Statisztikai Hivatal és Simo által publikált adatokat összehasonlítva elmondható, hogy a 2001-es évben a hazai gazdák által elért 4,33 t/hektáros termésátlaggal (10. ábra) a középmezőnyben helyezkedtünk el. Eredményünkkel megelőztük a lengyel (3,55 t/hektár) és a szlovák gazdákat (4,24 t/hektár), ugyanakkor elmaradtunk a cseh (4,78 t/hektár) és az osztrák gazdák (5,3 t/hektár) által a 2001-es évben elért termésátlagoktól (Simo, 2003, Simo, 2004). Az átlaghozamokat tekintve nemcsak a kelet-európai országokban elértektől maradunk el, hanem a fő piaci versenytársaknak számító nyugat-európai országokétól is jelentős a lemaradásunk (Bogenfürst et al., 1998, Karácsony – Márkus, 2007).

A 11. ábra az egyes gabonafélék tőzsdei átlagárait mutatja be 2000 és 2007-es évek között.

Forrás: Budapesti Árutőzsde, 2008

11. ábra: Gabonafélék tőzsdei átlagárai 2000-2007. években
(Forint/tonna)

A 11. ábrán bemutatott időszakot figyelembe véve a malomipari (étkezési) célra használt búza piaci ára átlagosan 10 – 20 százalékkal haladta meg a takarmánycélú búza árát. A hazai tőzsdei árak követték a nemzetközi ártendenciákat, vagyis jelentős emelkedést mutatnak az előző időszak áraihoz képest. Összehasonlítva 2006-os év áraival látható, hogy a 2007-es gabona árak 50-75 százalékkal magasabbak. A magas alapanyagárak kihatottak a feldolgozóipar, illetve a takarmányipar árképzésére is. A malmok a tervezettnél

magasabb áron jutottak hozzá a búzához, ezért a lisztárakat többször emelték az elmúlt évek során. 2008-ban várhatóan a tavalyinál jóval drágább gabona miatt a malmok hamarosan kilónként akár 15-17 forinttal emelik a liszt árát. A magas gabonaárak kihatással vannak a takarmányárakra is, ami a húsipari termékek 10-30 százalékos drágulását prognosztizálják (<http://bumm.sk/gazdasag/5/12976/elszalloelemiszerarak.html>).

A hazai gabonaárak alakulására az egyes években elért termésmennyiségek vannak leginkább befolyással. A szélsőséges időjárási viszonyok között évjáratonként nagyon nagyok a mennyiségi és minőségi eltérések. A 2003-as év szélsőségesen aszályos, száraz időszaka kedvezőtlenül hatott a termésátlagokra¹³, így a hazai piacon jelentős gabonahiány keletkezett, aminek következtében a búza aratáskori ára meghaladta tonnánként a 30 000 forintot.

Az étkezési búza ára a 2008-as év első negyedében az elmúlt időszak kedvezőtlen gabonatermésének, valamint a gabonafélék iránti keresletnövekedésnek köszönhetően magas (62-70 ezer Forint/tonna) értéket mutatott, ami 80 százalékkal magasabb az előző szezon hasonló időszakához viszonyítva. Az étkezési és a takarmánybúza ára között a különbség tonnánként 5-10 ezer Forint volt ezen időszak alatt (*Agrárkamari jelentés*).

A búza az egyik legnagyobb tömegű mezőgazdasági árucikk a világkereskedelemben. Az elmúlt évtizedekben hagyományos búzaexportáló és -importáló országok alakultak

¹³ Lásd 10. ábra.

ki. Magyarország tradicionálisan búzát exportáló ország. Az export mennyisége – a termésátlagok jelentős növekedésének eredményeként – az 1980-as években 1 – 2 millió tonna között változott évjáráttól függően. Az 1990-es években rendkívüli szélsőséges értékeket mutatott hazánk búzaexportja: egyes években csupán néhány tízezer tonnát, míg rekordtermést adó években 2,5 millió tonnát exportáltunk (*Kovács et al., 2003*).

A hazai búzaexport cél-országai között is jelentős változás következett be. Míg a 80-as években a volt Szovjetunió és NDK, valamint Románia voltak a piacaink, addig napjainkban a legfontosabb export-országokat Németország és Ausztria jelentik. Lehetőségeinkre mutat rá az európai országok búza kereskedelmi egyenlege, mely szerint azok jelentős importőrök, ezáltal Olaszország, Spanyolország, Belgium, Hollandia és Portugália lehetnek a potenciális cél-országok a magyar búza számára (*Podrúzsik, 2000, Pepó, 2005*).

A hazai búzakivitel mintegy 51 százaléka az EU-15-be, 6 százaléka az EU-10-en belülre, 33 százaléka, pedig harmadik országokba (például Bosznia-Hercegovina) irányul. Hazánkban a gabonaexportot elsősorban kereskedő cégek, illetve szállítmányozási cégek bonyolítják le, a feldolgozó-, illetve termelői export mértéke csekély (*Győre et al., 2007*). Magyarország gyenge logisztikai háttérrel rendelkező, tenger nélküli ország. Így megítélésem szerint a „harmadik országokba” irányuló exportunk nem lehet jelentős, és ez nem javíthatja a gabonaágazatunk eredményességét.

Az Agrárgazdasági Kutató Intézet forrásai szerint a közeljövőben a hazai gabona alapanyagok bioüzemanyag célú felhasználásának növekedésével lehet számolni. A bioüzemanyag-ipar kétségtelenül kedvező a gabonatermelők számára. A feldolgozók részéről megindult a verseny az élelmezési és energiacélú növényekért, ami egyértelműen növeli a termelői értékesítés biztonságát. A hosszú távra szóló szerződések által kiszámíthatóbbá válik a termelés jövedelmezősége, ami ösztönözhet a mezőgazdasági és infrastrukturális beruházásokra (*Popp – Potori, 2006, Potori – Varga, 2008*).

Összességében elmondható, hogy a szélsőséges időjárási viszonyok rendkívül nagy termésingadozásokat okozhatnak, mégis a gabonaágazat az, ahol a magyar mezőgazdaság a természeti adottságok és a termelés vonatkozásában jelenleg még előnyökkel rendelkezik az Európai Unióban.

2. 6. A versenyképesség fogalma, mérési módszerei

A versenyképességnek, mivel több tudományág is használja ezt a fogalmat, rendkívül gazdag hazai és nemzetközi szakirodalma van. A versenyképesség mérésére és meghatározására számos eljárás és mutató került kidolgozásra az elmúlt évtizedekben. Összetettsége miatt a versenyképességnek nincs általánosan elfogadott definíciója és mérési módszere sem.

A pontos fogalmi meghatározás nehézségei ellenére szükséges a versenyképesség tartalmi és fogalmi kereteinek körülhatárolása (*Salamon, 1996*).

A versenyképesség napjaink talán egyik leggyakrabban megjelenő gazdasági szakirodalmi szava. A szakirodalomban elforduló hiányosságok közül kiemelném, hogy a szerzők gyakorta nem határozzák meg, hogy mit értenek versenyképesség alatt, valamint hogy melyik szintjével kívánnak foglalkozni. *Módos, 2004-ben* a versenyképességnek nemzetközi, regionális, ágazati, vállalati és termék értelmezési szintjeit különbözteti meg. *Lakatos (2005)* értelmezése szerint egy ország akkor versenyképes, ha termékeit sikerrel tudja értékesíteni a világpiacon. Ezzel ellentétben *Éltető (2003)* szerint egy ország versenyképessége önmagában meglehetősen megfoghatatlan kategória. Nehezebb értelmezni, mint a vállalati versenyképességet, mely elsősorban arra vezethető vissza, hogy a versenyképesség eredetileg mikroökonómiai fogalom, amit nehéz nemzetgazdasági szintre alkalmazni. *Findrik – Szilárd (2000)* nemzetgazdasági versenyképesség alatt a nemzetnek azt a képességét érti, amivel olyan társadalmi-gazdasági környezetet teremt, amelyben a szereplők a leginkább és tartósan képesek a világpiacon is elismert hozzáadott értéket képezni.

Lengyel (2004) a regionális versenyképességet meghatározó tényezőket piramismodellbe rendezte, amelynek három egymásra épülő szintjét adta meg: alapkategóriák (jövedelem, munkatermelékenység, foglalkoztatottság),

alaptényezők (az alapkategóriákat közvetlenül meghatározzák) és a sikeresség faktorai (az alapkategóriákat és alaptényezőket közvetetten befolyásolják).

Kerek et al. (2006) szerint a regionális versenyképesség alapja a hálózatok és a klaszterek létrejötte. A társadalmon belüli bizalom és az együttműködés a versenyképesség javításának alapvető tényezői. A fejlett régiókra jellemző hálózati gazdaság is a bizalomra épül.

Marselek (2005) szerint a klaszterek növelik a regionális versenyképességet, mégpedig úgy, hogy javítják a régió kapcsolódó és kiszolgáló iparágainak szolgáltatási minőségét.

Erdész F.-né et al. (2004) a versenyképességet a vállalkozás szintjén értelmezik, az eltartóképeség-életképeség-versenyképesség hármass fogalomrendszerében. Versenyképes a szabad, nyílt és kompetitív piacon, a társadalom számára elfogadható, szokványosnál magasabb haszonra szert tenni képes vállalkozás.

Brüll által 1987-ben szerkesztett Közgazdasági Kislexikon alapján a versenyképesség belső piaci és nemzetközi versenyközegben való helytállást jelent.

Juhász et al. (2002) által szerkesztett Magyar Értelmező Kéziszótárban található megfogalmazás szerint versenyképes „az vagy ami sikerrel vesz részt valamilyen versenyben”.

Módos 2003-ban a versenyképességet, meghatározó tényezőket az alábbi csoportokba foglalta:

- a) komparatív előnyök (technológiai-, termelékenységi különbségek, természeti adottságok),
- b) kompetitív képességek (vezetési és szervezeti képességek, költség-, hozam-, jövedelemmutatók),
- c) állami szerepvállalás (oktatás, kutatás, makrokörnyezet, infrastruktúra, szabályozások).

Szűcs (2003) a globális gazdaságban a versenyképességet a komparatív előnyök, valamint a kompetitív képességek mellett a piacra jutás infrastruktúrája (szállítás, logisztika) együttesen határozzák meg, de a komparatív előnyök súlya a fejlődés előrehaladásával fokozatosan csökken.

Bakács (2003) szerint a versenyképesség úgy is felfogható, mint egy absztrakt, észrevétlen fogalom, amelyet egy sor mérhető változó együtt határoz meg. Egy-egy változó kiragadása egy tökéletlen, félrevezető képet adhat magáról a versenyképességről.

Marselek (2008) tanulmányában kiemeli, hogy az agrártermékek versenyképességét a vállalati stratégiák önmagukban nem tudják biztosítani. A gazdaságpolitikai eszközrendszer kihasználása, az állam segítő és

gazdaságszervező szerepe nélkül a versenyképesség javítása elképzelhetetlen.

A versenyképesség elméleti magyarázata két oldalról közelíthető meg: az egyik megközelítés a termelés-elméleten, a másik pedig a kereskedelem-elméleten alapszik.

Cockburn et al. (1998) termelés elmélete szerint a vállalatok, vagy ágazatok addig növelik termelésüket, amíg jövedelmező üzleti lehetőségeik lesznek a piacon. Így a jövedelmező vállalatok versenyképessége javul, míg a veszteségeseké romlik. A termelés elméletből ismerjük, hogy a vállalatok akkor képesek jövedelmezően termelni, ha az előállított termékeik egységköltségeit a piaci árszint alatt tartják. Ennek megfelelően a termelési költségek alapvető meghatározói a versenyképességnek.

A kereskedelem elmélet szerint a nemzetközi versenyképességet a kereskedelemben való részvétel intenzitásával fejezhetjük ki (*Módos, 2004*).

Módos a 2005-ös évben megjelent tanulmányában a versenyképesség és a fenntarthatóság között meghúzózó konfliktussal foglalkozik. Véleménye szerint hazánk kedvező agroökológiai adottságait leginkább az intenzív termeléssel tudjuk kihasználni, amely viszont erősen terheli a természetet.

A 6. táblázat rendszerbe foglalja versenyképességi mérési módszereket, melyek bővebb ismertetésére a disszertáció irodalmazásában és a saját vizsgálatok módszertanának bemutatásakor kerül sor.

Versenyképességi mérési módszerek

6. táblázat

Csoportosítás	Módszerek	Mutatók megnevezése
Hagyományos mutatók	Naturális (ár, költség, jövedelem, terület, stb.) módszerek	Területi hatékonyság, ár-versenyképesség, jövedelemtermelő-képesség, egységköltség mutató
Kereskedelmi mutatók	Konstans piaci részesedés, megnyilvánuló komparatív előnyök, szektor-specializáció, Grubel-Lloyd index	CMS, RCA, RTA, InRXA, RC, SSI, GL
Erőforrás-költség mutatók	Erőforrás-költség mutatók, támogatottsági mutatók, működési versenyképesség	DRC, BRC, PCR, PSE, CSE, OCRA

Forrás: Jámbor – Módos – Tóth, 2008

A versenyképesség definiálásakor a szakirodalmi hivatkozásokban mikro- és makroszintű, keresleti és kínálati, statikus és dinamikus megközelítéseket találhatunk.

Az 1992-es OECD tanulmány mikro-, makroszintű (nemzetgazdasági), valamint strukturális versenyképességet különböztet meg. A versenyképesség annak a fokmérője, hogy szabadpiaci körülmények között mennyire képes egy ország nemzetközi piacokra eladható árukat és szolgáltatásokat termelni, miközben hosszabb távon fenntartja és növeli lakossága életszínvonalát.

A versenyképesség meghatározásának másik megközelítési módja lehet a keresleti és kínálati oldal

versenyképességének vizsgálata. *Molnár* (2002) az értekezésében kiemeli, hogy a keresleti és kínálati oldal versenyképességét külön kell kezelni az eltérő mikrostruktúra, a piacra lépési korlátok nagysága és a verseny intenzitás eltérése miatt.

Török (1996) véleménye, hogy a versenyképesség kínálati (termelési) oldalának mérőszámai arra a feltevésre épülnek, hogy a versenytársakhoz viszonyítva alacsonyabb fajlagos költségek a nyereség, vagy a piaci részesedés növelését teszik lehetővé. A kínálati oldal versenyképességének mérésére szolgál az Egységnyi Munkaerőköltség (Unit Labor Cost, ULC) mutató, amely az egységnyi munkaerőköltséget az adott szektorban képződött hozzáadott értékre eső bérek, és közterhek arányával fejezi ki.

A versenyképesség keresleti (piaci) oldalának a hasonló és egyaránt magas fejlettségű gazdaságok közötti kereskedelemben, az úgynevezett „intraindusztriális” munkamegosztás kibontakozásában van jelentősége. Eszerint a kínálat differenciálása a kereslethez való alkalmazkodásnak a legfontosabb eszköze, az ár-versenyképességnek már csak másodlagos szerep jut (*Török, 1996*). A keresleti oldal versenyképességének kifejezésére az ún. Export Relatív Egységérték Index (Unit Value Index, UVI) mutatót használja a szakirodalom. Az UVI mutató az adott ország feldolgozóipari exportjának egységérték változását a konkurens országok

világimporton belüli részarányával súlyozott hasonló mutatóinak összes adatához viszonyítja.

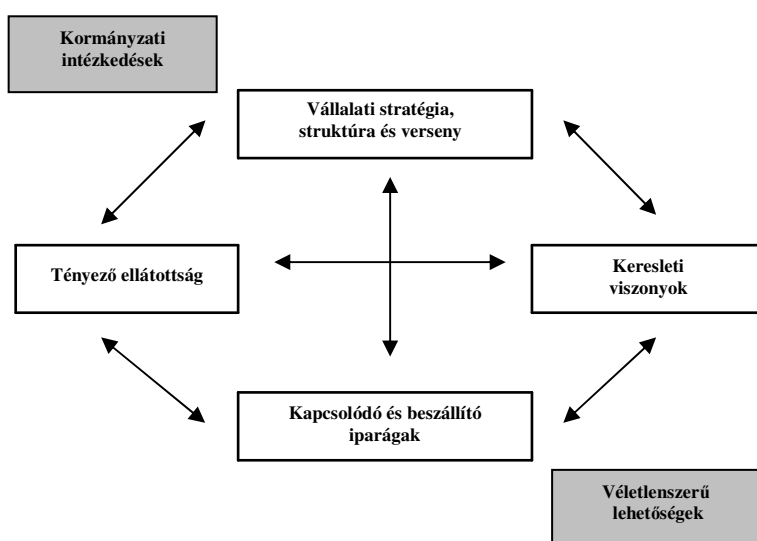
A közgazdasági elméletek történetében a versenyképesség statikus megközelítésének első képviselői *Adam Smith és David Ricardo* voltak.

Heckser és Ohlin (1981) véleménye, hogy a komparatív előnyök országok közötti különbségei az eltérő erőforrás vagy tényező ellátottságból erednek. A Heckser-Ohlin modell szerint egy ország azokat az árukat exportálja, amelyek előállításához intenzíven használja fel azokat a termelési tényezőket, amelyekből relatíve jól ellátott.

A versenyképesség dinamikus felfogása a technológiai fejlődéshez alkalmazkodó, a komparatív előnyök kialakulását elősegítő adaptív és innovatív gazdasági környezet fontosságát jelenti (*Majoros, 1997*).

Scheule (1999) a versenyképesség mérésének eszköztrendszerét kvantitatív és kvalitatív módszerek csoportjára osztotta fel. A szakirodalmi hivatkozásokban a mezőgazdasági és élelmiszeripari versenyképesség elemzésére leginkább a kvantitatív módszereket használják. A kvantitatív módszerek közé tartoznak az ár-összehasonlítás, jövedelmezőség-számítás, ár- és költségstruktúra vizsgálat, piaci részesedések vizsgálata, egységköltség mutató, és a kereskedelmi részesedést összehasonlító mutatók.

A versenyképesség kvalitatív mérési módszerei közül a Porter-féle, ún. gyémánt modell (12. ábra) a legismertebb. Porter (1991) szerint a versenyképesség fogalma többértelmű, dinamikusan fejlődő környezetet feltételez, ahol a kompetitív előnyöket négy tényezőcsoport (tényezőellátottság, keresleti viszonyok, kapcsolódó és beszállító iparágak, ill. vállalati struktúra és verseny) határozza meg. A modell négy belső tényezője kiegészíthető két külső tényezővel (kormányzat, véletlen szerepe) (Lloyd-Reason – Wall, 2000).

Forrás: Porter, 1991

12. ábra: Porter gyémánt modell

A gyémánt modellt elsősorban diverzifikált termékportfólióval rendelkező ágazatok elemzésére használják

(*Tímár, 2004*), de alkalmas lehet tömegtermékeket előállító mezőgazdasági vagy élelmiszeripari ágazatok vizsgálatára is (*Csillag, 2005*). Több hazai szakember is alkalmazta Porter modelljét a gabonaszektor versenyképességének elemzésére (*Mohácsi, 1996, Lehota, 2003, Lehota, 2003a*).

A gyémánt modellt a kilencvenes években több támadás érte, mert túlságosan belterjesnek tartották, mivel csupán háttértényezőkre koncentrált, ezért közvetve veszi figyelembe a világgazdaság egyre meghatározóbb összefüggéseit. *Rugman – D’Cruz* (1993) „kettős gyémánttal” javasolta felváltani a modellt, melyben figyelembe vették két ország kapcsolatát a felhasználás-fogyasztás, a gazdasági szabályozás, valamint az áruforgalom területén. *Hoványi* (1999) továbbfejlesztve Porter modelljét háromszintes modellben veszi számba a makrogazdasági és a globális háttér főbb tényezőit, majd beilleszti a mikrogazdasági modellbe azokat a legújabb menedzsmentmódszereket, amelyekkel a sikeres vállalatok növelhetik a versenyképességüket.

A külkereskedelmi áruszerkezeti mutatók a nemzetgazdasági export-import mértéke alapján vizsgálják a komparatív előnyöket (*Módos, 2004*). A magyar mezőgazdaság nemzetközi versenyképességének megállapítására *Balassa* (1965) mutatói közül leginkább az ún. megnyilvánuló komparatív előnyök¹⁴ (Revealed Comparative Advantage,

¹⁴ A megnyilvánuló komparatív előnyök (RCA) mutatót részletesebben a saját vizsgálataim során ismertetem (4. fejezet).

RCA), valamint e mutató *Vollrath* (1991) általi továbbfejlesztett változatát használta *Fertő – Hubbard* (2001), *Fertő* (2002) a vizsgálataiban során.

Török (1996) szerint a megnyilvánuló komparatív előny alap gondolata az, hogy a látszólagos komparatív előny és hátrány az adott termékcsoporthoz nemzetközi kereskedelmében az országok között kiegyenlítődik.

Grubel és Lloyd (1975) a saját indexüket (Grubel-Lloyd-index) használták az ágazaton belüli kereskedelem vizsgálatára, melynek eredményei alapján Magyarország és az Európai Unió közötti gazdasági integráció és fejlődés magas fokát állapították meg. Az index értéke 0 és 1 közé esik aszerint, hogy az ágazatok közötti vagy ágazaton belüli kereskedelemről van szó. Az index hiányossága az, hogy sokkal inkább a kereskedelem jellegére, és nem a versenyképességre lehet következtetni belőle.

Major (1999) értekezésében az ún. hazai erőforrás-költség (Domestic Resource Costs, DRC) mutatót használta fel a magyar mezőgazdaság nemzetközi versenyképességének elemzésére. *Bruno* (1965), illetve tőle függetlenül *Krueger* (1966) által kifejlesztett DRC mutatót, többek között a Világbank, az OECD és a FAO gazdaságpolitikai elemzéseiben használják. A DRC mutató, valamely termék előállításához szükséges termelési tényezők és inputok – a használatot is figyelembe vevő – összes költségét hasonlítja össze a külföldi árakon számított hozzáadott értékkel. Ha a mutató értéke 1 alatti, akkor az adott termék a nemzetközi kereskedelemben

versenyképes. A DRC értékét a világszertei input- és output-árak, a valutaárfolyamok, a teljes termelékenység, valamint az erőforrások árnyékára¹⁵ határozzák meg. *Banse et al.* (2000) a magyar mezőgazdaság versenyképességét vizsgálta a DRC mutatóval. Ezen kutatás egyik általános érvényű megállapítása, hogy a hazai növénytermesztés nemzetközileg versenyképesebb az állattenyésztésnél.

Az agrárgazdaság nemzetközi versenyképességének értékelésére a DRC mutatót használta fel többek között: *Tsakok, 1990; Winter-Nelson, 1995; Segre – Swinnen, 1999; Gorton et al., 2005.*

A termelői támogatás becslése nem sorolható közvetlenül a versenyképességi mutatók közé. Az OECD kutatásokra támaszkodva azonban a versenyképesség jól közelíthető a mezőgazdasági protekcionizmus fokával, melynek meghatározására korábban az Aggregált Támogatások Mértékét (Aggregate Measurement of Support, AMS) használták. Az AMS funkciója manapság az Unió belső támogatásainak vizsgálatára korlátozódott. Napjainkban a mezőgazdasági protekcionizmus mérésére használt legelterjedtebb mutatók a Becsült Termelői Támogatás (Producer Support Estimate, PSE), illetve a Becsült Fogyasztói Támogatás (Consumer Support Estimate, CSE)¹⁶ (*Elekes, 2001*).

¹⁵ Az erőforrás árnyékára azt jelenti, hogy az adott erőforrás egy pótlólagos egységéért (pl. plusz 1 gépórát) mennyit lennének hajlandóak fizetni.

¹⁶ A PSE és CSE mutatóval részletesebben a saját vizsgálataimban foglalkozom (4. fejezet).

A versenyképességi vizsgálatok egy viszonylag új módszere az OCRA modell (Operational Competitiveness Rating, Működési Versenyképesség), amely a mintán belüli legjobbhoz viszonyított relatív teljesítmény mérésére alkalmas. Fogarasi (2003) a PhD értekezésében a magyar gabonafélék versenyképességét vizsgálta ezen modellel. A modell eredményei alapján 1998 és 2001 között minden csoportosítás szerint csökkent a gabonafélék versenyképessége.

Összefoglalva az előzőekben leírtakat, a versenyképességre általánosan elfogadható definíciót nehéz találni, mivel a mérések szintje, annak mérőszámai számos változatban léteznek, egy adott vizsgálati célkitűzésnek megfelelnek, azonban általános – minden szintre, ágazatra stb. – kiterjesztésük sokszor torzított eredményt produkál. A szakirodalmi hivatkozásokat és megfogalmazásokat figyelembe véve, igyekeztem elfogadható definíciót alkotni arra vonatkozóan, hogy számomra mit jelent a versenyképesség, mint fogalom. Megítélésem szerint az ***agrárgazdaságban versenyképes az a vállalkozás, vagy ágazat, amely versenykörnyezetbe kerülve is képes megtartani vagy fokozni a jövedelmezőségét, miközben eleget tesz az élelmiszerbiztonsági és környezetvédelmi előírásoknak.***

2. 6. 1. A magyar mezőgazdaság versenyképességének értékelése

A magyar mezőgazdasági termékek versenyképességét napjainkig számos külföldi és hazai szakember elemezte. A tanulmányok közül kiemelkednek a Budapesti Corvinus Egyetem Agrárközgazdasági Doktori Programja keretében írt disszertációk, valamint az Egyetem „Versenyben a világgal” elnevezésű programja. A program során kutatták a hazai gabonaágazat (*Mohácsi, 1996*), az élelmiszergazdaság (*Fertő – Mohácsi, 1996*), a húszágazat (*Mohácsi, 1996a*), a baromfiipar (*Orbáné, 1996*) és a tejipar (*Szabó, 1996*) versenyképességét motiváló tényezőket.

A magyar mezőgazdaság a rendszerváltást követően – a megváltozott tendenciájában romló külső és belső gazdasági környezet hatására – a transzformációs időszakot a legnagyobb vesztesékként élte át. A magyar mezőgazdasági termékkibocsátás a kétharmadára zsugorodott, miközben a világban 20 százalékos meghaladó termelésnövekedés következett be. A világtermelésből való mintegy 1 százalékos részesedésünk az utolsó 15 év során a felére csökkent, s szinte minden (mezőgazdasági-) ágazat versenyképessége romlott (*Varga, 2006*).

A magyar mezőgazdaság versenyképességét elemző tanulmányokban a hazai és külföldi szerzők elsősorban az ár- és

költségstruktúra vizsgálatokra, valamint a megnyilvánuló komparatív előnyök vizsgálatára támaszkodnak.

Orbán (1998) tanulmányában a magyar és az uniós fogyasztói árak alakulásait vizsgálta. Megállapította, hogy a kilencvenes években a mezőgazdasági árak az Unióban csökkentek, míg Magyarország esetében emelkedtek.

Heinrich et al., (1999) vizsgálták a magyar mezőgazdaság versenyképességét néhány fontosabb termék, így például a búza, a kukorica, a napraforgó, a tej, a sertéshús stb. esetében. A magyar és a német átlagköltségeket és árbevételeket hasonlították össze. Egységköltségben mérve úgy találták, hogy az összes vizsgálatba vont termék versenyképes volt a német termékekhez viszonyítva.

Banse et al. (1999) dolgozatukban elemezték a magyar mezőgazdaság és élelmiszeripar különböző ágazatainak nemzetközi versenyképességét. A DRC mutatót alkalmazva úgy találták, hogy a növénytermesztési ágazatok versenyképesek, ezzel szemben az állattenyésztési ágazatok, a tojástermelést kivéve versenyképtelenek. Eredményeik szerint a mezőgazdasági termeléssel ellentétben a feldolgozó ágazatok (kivéve tej-, cukor- és dohányipar) versenyképesek.

Fertő – Hubbard (2001) a magyar mezőgazdaság Európai Unióval szembeni versenyképességét vizsgálták meg négy különböző RCA indexet felhasználva. Mindegyik RCA index szerint Magyarországnak megnyilvánuló komparatív előnye volt élő állatok, hús és húskészítmények, zöldség és

gyümölcs, olajos magvak és fa esetében. *Fertő – Hubbard* eredményei¹⁷ ellentmondanak a korábbi tanulmányok megállapításának, amelyek az állattenyésztési ágazatokat versenyképtelennek írták le.

Magda – Marselek (2001) a magyar agrártermelés versenyképességét az OECD termelői támogatási (PSE) mutatójának segítségével elemezték. A tanulmányban kiemelik, hogy a 90-es években a magyar agrártermékek támogatottsága alacsony szinten alakult, a hazai PSE mutató értékek az OECD átlagnak csak a felét érték el.

A magyar mezőgazdaság versenyképességének megítélésében a hazai és a nemzetközi szakemberek véleménye eltérő, ahogy a fent leírtakból is kiderült. A szakirodalom áttanulmányozása után a következő megállapítás vonható le: ***Magyarország mezőgazdaságának még meglévő, csekély verseny előnye az alacsony jövedelmezőség, és a magas termelési költségek miatt rohamosan csökken.***

¹⁷ Magyarországnak komparatív előnyei vannak az élő állatok és húsok esetében, ez az előny viszont nem igaz a gabonafélékre.

3. ANYAG ÉS MÓDSZER

A tudományos dolgozat alapját képező kutatómunka a Nyugat-magyarországi Egyetem Mezőgazdaság- és Élelmiszertudományi Kar Vezetés- és Társadalomtudományi, valamint Gazdaságtudományi Intézeteiben folyt, 2005-től 2008-ig. A tudományos dolgozat saját vizsgálatait két fő részre oszthatók fel. Az első rész szekunder kutatásnak is felfogható, ugyanis valamely hazai vagy nemzetközi szervezet¹⁸ export-import adatait használja fel a magyar gabonaágazat nemzetközi versenyképességének összehasonlító elemzésére. A vizsgálatok során a Szektorális Specializációs Index, valamint a Megnyilvánuló Komparatív Előny mutatók¹⁹ segítségével elemeztem a hazai gabonaágazat külkereskedelmi versenyképességét.

Bár az OECD által a 70-es években kifejlesztett termelői és fogyasztói támogatás becslés mutatók nem tartoznak a szorosan vett versenyképességi mutatók közé, mégis véleményem szerint e két mutató segítségünkre lehet a gabonaágazat nemzetközi versenyképességének más oldalról történő megközelítésére.

¹⁸ A nemzetközi kereskedelmi versenyképesség elemzésekhez elsősorban a KSH, az OECD és az ENSZ kereskedelmi adatait használtam fel.

¹⁹ Az egyes versenyképességi mutatók kiszámításával nyert eredmények ismertetése előtt bővebben foglalkozom az aktuális mutató alkalmazásának módszertanával.

A szekunder kutatások végén a Piaci Árinformációs Rendszer (PÁIR) adatainak segítségével ár-versenyképességi összehasonlító elemzésekre került sor.

A szekunder vizsgálatok jelentős része foglalkozik a Nyugat-dunántúli Régió mezőgazdaságának részletes elemzésével. A Központi Statisztikai Hivatal adatbázisára támaszkodva összehasonlító elemzések készültek a Régió termelési színvonalának vonatkozásában. A regionális vizsgálatok részét képezték az Agrárgazdasági Kutató Intézet tesztüzemi rendszerének eredményei alapján készített ágazati költség- és jövedelemhelyzet vizsgálatok is.

A saját vizsgálatok primer kutatásait a kérdőíves adatgyűjtés²⁰ során nyert adatok elemzése és értékelése adja. A kérdőíves felmérést megelőzte a Régió mezőgazdasági vállalkozásainak vezetőivel folytatott interjúja, mely segítségével szolgált a kérdőív megszerkesztéséhez, illetve a minél teljesebb – kérdőívvel meg nem szerezhető – információk gyűjtéséhez. A felméréshez a vállalatokat véletlenszerűen választottuk ki a Régió gazdálkodói köréből. A 150 kiküldött kérdőívből 78 kérdőív érkezett vissza, melyből 73 volt értékelhető. A kérdőív felépítését tekintve az első rész a vállalat legfőbb adatairól (gazdálkodási forma, foglalkoztatási adatok, ágazati adatok stb.), illetve a gazdálkodó versenyképességről alkotott elképzeléseiről érdeklődik. A második rész a mezőgazdasági üzem növénytermesztésére, kiemelve a gabonatermesztési

²⁰ A kiküldött kérdőív formáját lásd I. számú mellékletben.

adatokra kérdez rá. A harmadik, leghosszabb rész foglalkozik a vállalat őszi búza termesztésére vonatkozó információinak megkérdezésével, valamint a vállalkozás költség- és jövedelemhelyzetével. A kérdőív utolsó része a vállalkozás jövőbeni terveiről, az Unió intervenciós rendszerének tájékozottságáról, valamint a precíziós gazdálkodásról alkotott véleményekről kérdez.

A saját vizsgálatok végén SWOT elemzés segítségével, mintegy szintetizálva a többi vizsgálati eredményt értékeltem a Nyugat-dunántúli Régió gabona termesztő gazdaságaink versenyképességét.

Az adatok feldolgozásában, az eredmények statisztikai értékelésében, valamint a diagramok és ábrák elkészítésében a Microsoft cég által kifejlesztett Microsoft Office Excel program volt segítségemre.

4. SAJÁT VIZSGÁLATOK ÉS AZOK EREDMÉNYEI

4. 1. A hazai gabonaágazat nemzetközi versenyképessége

A „gabonaágazatunk nemzetközi versenyképessége” című fejezetben alkalmazott versenyképességi számítási módszerek kiválasztásánál alapvető szempont volt a felhasznált mutatórendszerek nemzetközi szakirodalomban való elfogadottsága, valamint a vizsgálat elvégzéséhez elengedhetetlen adatok elérhetősége. Az elvégzett értékelések a gabonatermékek nemzetközi versenyhelyzetének minél több oldalról történő megközelítését célozták meg.

4. 1. 1. A magyar gabonaágazat külkereskedelmi versenyképessége

A nemzetközi versenyképességi összehasonlításokban fontos gyakorlati szempont, hogy az alkalmazott számítási módszer egyszerű legyen, és lehetőleg csak export- és importadatok alkossák az adatbázist. A dolgozat a hazai gabonaágazat külkereskedelmi versenyképességének értékelésére a megnyilvánuló komparatív előnyök-, illetve a Szektorális Specializációs mutatót használja fel. Mindkét mutató hátránya, hogy az agrárpolitika torzító hatásai jelentősen befolyásolhatják a külkereskedelem nagyságát, így a külkereskedelmi versenyképesség mérési eredményei

megtévesztők lehetnek. A hátrányok ellenére a nemzetközi versenyképességi számításokban a legelfogadottabb számítások közé tartozik a két mutató.

Török (1996) az RCA mutató analógiájára, olyan versenyképességi mutatónak írja le a Szektorális Specializációs Indexet²¹, amely csak adott exportőr ország adataira épül, és az átlagos nemzeti versenyképességi szintet az összexporton belül valamely célpiacon (pl. EU, OECD, esetleg Világ) elért részaránya jelenti. Ehhez viszonyítjuk valamely termékcsoport exportján belül ugyanannak a célpiacnak a részarányát.

A mutató képlete a következő:

$$SSI_{ai} = \frac{X_{ain} / X_{ai}}{X_{an} / X_a}$$

X_{ain} – a ország exportja i termékből n piacra,

X_{ai} – a ország teljes exportja i termékből (minden piacra),

X_{an} – a ország teljes (minden termékből) exportja n piacra,

X_a – a ország összexportja.

A SSI mutató értelmezése szerint ott beszélhetünk versenyképes exporttermékről, ahol a mutató értéke közelít az 1-hez, illetve meghaladja azt.

²¹ Az angol Sector Specialization Index megnevezésből ered az SSI rövidítés.

Az SSI mutató értékei a Magyarország Európai Unióba irányuló
élelmiszer-exportjára vetítve

7. táblázat

	2004	2005	2006
Élelmiszer és élő állat	0,923	0,902	0,940
Élő állat (kivéve a 03 főcsoportba tartozókat)	0,862	0,910	0,941
Hús és húskészítmény	0,951	0,932	0,987
Tejtermék és tojás	0,653	0,526	0,880
Hal, rák, puhatestű állat és ezekből készítmény	1,137	1,060	1,148
Gabona és gabonakészítmény	1,001	0,882	0,907
Zöldségféle és gyümölcs	0,821	0,875	0,892
Cukor, cukorkészítmény és méz	0,987	1,011	1,056
Kávé, tea, kakaó, fűszer	1,072	1,040	1,133
Állati takarmány (gabona nélkül)	0,963	0,968	0,906
Egyéb, táplálkozásra alkalmas termék és készítmény	0,858	0,873	0,782

Forrás: Saját számítás a KSH adatai alapján, 2007

Az Európai Unió tagállamaival folytatott külkereskedelemben versenyképesnek bizonyultak a hal, rák és a belőlük készült élelmiszerek, a cukor, cukorkészítmény és méz, valamint a kávé, fűszer termékek. A vizsgált időszakban ezeknek a termékeknek a mutatója haladta meg a 1-es értéket, míg a tej, tejtermékek, zöldségféle és gyümölcs esetében az uniós piacokon jelenlevő versenyképességi hátrányok állapíthatók meg a 7. táblázat eredményei alapján. 2005-ben a gabonafélék külkereskedelmi versenyképességének SSI értéke visszaesett 1-es érték alá. Ugyanakkor az utóbbi évek tendenciáit figyelembe véve fokozatosan javul a gabonafélék és az abból készült termékek nemzetközi versenyképessége.

Az alábbiakban az egyes gabonafélék SSI mutatójának részletes elemzését végeztem el, figyelmen kívül hagyva a rizs, köles, hajdina és a cirok termékeket, mely növényekből készült termékek külkereskedelme Magyarország esetében elenyésző jelentőségű.

Egyes gabonafélék SSI mutatója

8. táblázat

	2004	2005	2006
Búza	0,830	0,862	0,591
Rozs	0,741	1,047	1,015
Árpa	0,804	0,926	0,655
Zab	0,316	0,763	0,682
Kukorica	0,914	1,162	1,145

Forrás: Saját számítás a KSH adatai alapján, 2007

A 8. táblázat adatai szerint a vizsgált időszakban a rozs és a kukorica külkereskedelmi versenyképességi mutatói meghaladták a búza, az árpa és a zab mutatóit.

A SSI számításaim eredményei alapján összességében megállapítható, hogy a magyar élelmiszeripari termékek, köztük az egyes gabonafélék és a belőlük készült termékek külkereskedelmi versenyképessége jónak mondható, sőt fokozatosan javuló tendenciát prognosztizál.

4. 1. 2. A magyar gabonafélék külkereskedelmének megnyilvánuló komparatív előnyei

A hagyományos kereskedelemelmélet szerint az egyes országok olyan termékek előállítására specializálódnak, illetve azon termékekből lesznek exportőrök, amelyekből komparatív előnyeik vannak. Az empirikus kereskedelem-elemzésekben a megnyilvánuló komparatív előnyök (RCA) koncepciója vált népszerűvé. A RCA mutatónak számos módosított, továbbfejlesztett változata terjedt el a versenyképességi kutatások gyakorlatában. A saját vizsgálataimban a megnyilvánuló komparatív előnyöket kifejező indexek közül *Balassa* (1965) által kidolgozott mutató rendszert, valamint annak *Vollrath* (1991) által továbbfejlesztett változatait alkalmaztam.

Balassa által kialakított B-index²² a külkereskedelemre vonatkoztatva végez összehasonlításokat.

A B-index képlete a következő:

$$RCA = \frac{X_{ij} / X_{it}}{X_{nj} / X_{nt}}$$

ahol X jelöli az exportot, i egy adott országot, j egy meghatározott terméket, t a termékek egy csoportját, az n pedig az országok egy adott csoportját (pl. EU 27, Világ).

²² A B-index rövidítés *Balassa* nevének rövidítéséből ered.

A *Balassa index* egy meghatározott termék arányát a teljes hazai exportban veti össze ugyanennek a terméknek egy meghatározott ország-csoport kereskedelmében betöltött részesedésével. Ha a mutató értéke nagyobb mint 1, akkor a vizsgált országnak megnyilvánuló komparatív előnye, ellenkező esetben megnyilvánuló komparatív hátránya van.

A klasszikus Balassa indexet számos ok miatt kritizálták a szakirodalomban. *Fertő és Hubbard* (2001) szerint a B-indexnek a legfőbb problémája, hogy a ténylegesen megvalósult kereskedelmet nagy valószínűséggel eltorzítja a kormányzati politika, ezért a mutató értékei félrevezetők lehetnek.

Szabó (1997) tanulmányában a komparatív előnyök mutatóit azért kifogásolta, mert véleménye szerint a világ fejlett gazdasági térségeiben jelenlevő támogatási verseny miatt a komparatív előnyök szerepe elenyésző.

A mezőgazdaság nemzetközi versenyképességének vizsgálatára a fenti okokból kifolyólag *Vollrath* (1991) három alternatív megoldást dolgozott ki. *Vollrath* első indexe az ún. Relatív Kereskedelmi Előny (Relative Trade Advantage, RTA), amely figyelembe veszi mind az export, mind az import oldal alakulását. A relatív kereskedelmi előnyt *Vollrath* úgy definiálta, hogy az nem más, mint a relatív export előny (Relative Export Advantage, RXA) és a relatív import előny (Relative Import Advantage, RMA) különbsége.

A relatív kereskedelmi előny képlete:

$$RTA = RXA - RMA$$

ahol, RXA megegyezik Balassa indexével ($B = RXA$),

$RMA = (m_{ij}/m_{it})/(m_{nj}/m_{nt})$, ahol m reprezentálja az importot.

A fentiek alapján *Vollrath* első indexének a képlete:

$$RTA = \frac{X_{ij}/X_{it}}{X_{nj}/X_{nt}} - \frac{m_{ij}/m_{it}}{m_{nj}/m_{nt}}$$

Vollrath a második indexét a relatív export előnyök logaritmusának ($\ln RXA$), a harmadikat, pedig relatív versenyképességnek (Revealed Competitiveness, RC) nevezte el. A RC mutatót a következő képlete fejezi ki:

$$RC = \ln RXA - \ln RMA$$

Mindhárom index esetében elmondható, hogy a vizsgálatok értékelése során nyert pozitív előjelű értékek esetében komparatív előnyöket, míg negatív előjelű értékek esetében komparatív hátrányokat jeleznek.

Az RCA számításaimhoz az adatokat az Egyesült Nemzetek Szervezetének (ENSZ) COMTRADE kereskedelmi adatbázisából nyertem SITC rendszer szerinti két számjegyű

(gabona) és három számjegyű (búza, árpa, kukorica) bontásban 2000 és 2005 közötti időszakra vonatkoztatva.

A megnyilvánuló komparatív előnyök fent említett mutatói közül a *Balassa* B-indexét, a kereskedelem megnyilvánuló komparatív előnyének vagy hátrányának indexét (RTA), a lnRXA és a megnyilvánuló versenyképességet (RC) számoltam ki Magyarország és az Európai Unió, valamint a legfontosabb gabonakereskedelmi versenytársak vonatkozásában.

A magyar gabona megnyilvánuló komparatív előnye vagy hátránya az EU-15 kereskedelméhez viszonyítva

9. táblázat

Megnevezés	Átlag, 2000-2005				Szórás, 2000-2005			
	B	RTA	lnRXA	RC	B	RTA	lnRXA	RC
Komparatív előny van, ha	>1	>0	>0	>0				
Ausztria	1,88	1,43	0,63	1,45	0,20	0,27	0,10	0,29
Belgium	1,29	0,95	0,25	1,36	0,15	0,21	0,12	0,35
Dánia	1,05	0,72	0,04	1,17	0,18	0,14	0,16	0,16
Egyesült Királyság	1,84	1,34	0,60	1,31	0,37	0,41	0,19	0,32
Finnország	4,11	3,55	1,40	2,02	0,65	0,69	0,15	0,36
Franciaország	0,64	0,17	-0,45	0,32	0,08	0,17	0,13	0,32
Görögország	0,80	0,56	-0,23	1,21	0,14	0,17	0,18	0,35
Hollandia	2,31	2,00	0,83	2,03	0,22	0,19	0,09	0,24
Írország	4,05	3,76	1,39	2,65	0,52	0,50	0,14	0,19
Luxemburg	3,20	2,80	1,15	2,09	0,50	0,55	0,15	0,32
Németország	2,15	1,48	0,76	1,18	0,17	0,26	0,08	0,27
Olaszország	1,26	0,89	0,22	1,26	0,13	0,20	0,10	0,31
Portugália	3,13	2,96	1,10	2,89	0,95	0,982	0,30	0,50
Spanyolország	1,91	1,64	0,64	1,95	0,21	0,24	0,11	0,28
Svédország	2,46	1,84	0,90	1,40	0,24	0,32	0,10	0,28

Forrás: Saját számítás a COMTRADE adatai alapján, 2007

A hazai gabona megnyilvánuló komparatív előny indexeinek 2000 – 2005 közötti időszakra vonatkozó átlag értékeit és ezek szórását a 9. és a 10. táblázat tartalmazza. A táblázatok adatai alapján az Unió tagországai közül a fontosabb gabonakereskedelmi szereplőkkel szemben Magyarországnak megnyilvánuló komparatív előnye volt, mind az export szerkezet, mind a nettó kereskedelmi RCA index adatai alapján, kivéve Franciaországot és Görögországot mely tagállamokkal szemben komparatív hátrányunk volt.

A magyar gabona megnyilvánuló komparatív előnye vagy hátránya az új EU tagállamok kereskedelméhez viszonyítva

10. táblázat

Megnevezés	Átlag, 2000-2005				Szórás, 2000-2005			
	B	RTA	lnRXA	RC	B	RTA	lnRXA	RC
Komparatív előny van, ha	>1	>0	>0	>0				
Bulgária	0,53	-0,08	-0,66	-0,08	0,15	0,41	0,28	0,58
Ciprus	4,43	4,32	1,45	3,70	1,32	1,34	0,29	0,57
Csehország	2,49	1,73	0,86	1,16	0,88	0,91	0,36	0,42
Észtország	6,89	6,49	1,88	2,87	2,27	2,30	0,36	0,59
Lengyelország	2,55	1,95	0,87	1,44	1,04	1,25	0,40	0,80
Lettország	2,24	1,85	0,49	1,47	2,36	2,44	0,79	1,06
Litvánia	1,17	0,66	0,07	0,80	0,57	0,74	0,44	0,79
Málta	0,39	0,47	0,60	0,92	0,04	0,16	0,28	0,19
Románia	2,67	2,28	0,93	2,07	1,05	1,23	0,35	0,94
Szlovákia	1,85	1,28	0,61	1,26	0,31	0,52	0,16	0,61
Szlovénia	9,53	9,22	2,25	3,44	1,22	1,16	0,14	0,23

Forrás: Saját számítás a COMTRADE adatai alapján, 2007

A búzára számolt megnyilvánuló komparatív előnye vagy hátrányra vonatkozó adatokat a 11. táblázat mutatja be. A 8 legfontosabb gabonakereskedő ország közül Magyarországnak egyértelműen megnyilvánuló komparatív előnye volt Lengyelországgal, Romániával és Oroszországgal szemben. Ugyanakkor Franciaországgal, Kanadával és USA-val összehasonlítva, stabilan megnyilvánuló komparatív hátrányunk volt a vizsgált időszakban, amit az alacsony relatív szórás is jól tükröz. A regionális versenytársak közül Bulgáriának és Ukrajnának van egyértelmű megnyilvánuló komparatív előnye a magyar búza kereskedelemmel szemben. Az utóbbi két országban a belső szükségleteket jóval meghaladó mennyiségben termelnek búzát, ezért a kedvezőtlen időjárású években is jelentős export-árualappal rendelkeznek.

A magyar búza megnyilvánuló komparatív előnye vagy hátránya a főbb versenytársakkal szemben

11. táblázat

Megnevezés	Átlag, 2000-2005				Szórás, 2000-2005			
	B	RTA	lnRXA	RC	B	RTA	lnRXA	RC
Komparatív előny van, ha	>1	>0	>0	>0				
Franciaország	0,58	0,19	-0,57	1,95	0,16	0,64	0,29	2,33
Bulgária	0,43	0,30	-1,00	2,27	0,26	0,39	0,61	1,88
Lengyelország	4,70	4,55	1,43	3,99	2,28	2,18	0,46	0,20
Románia	7,60	7,58	1,45	6,58	8,89	8,90	1,15	1,83
Oroszország	2,04	2,01	0,26	5,15	2,21	2,23	1,01	3,15
Ukrajna	0,65	0,42	-0,93	3,38	0,69	0,99	1,12	4,11
USA	0,70	0,32	-0,40	2,10	0,21	0,72	0,30	2,37
Kanada	0,44	-3,07	-0,85	0,02	0,12	5,96	0,30	2,72

Forrás: Saját számítás a COMTRADE adatai alapján, 2007

A 12. táblázat alapján levonható következtetések szerint a magyar kukorica külkereskedelmi helyzete kedvezőbb az őszi búzához viszonyítva. A hazai kukorica felhasználás a vizsgált időszakban nem érte el a megtermelt össz mennyiséget, ebből kifolyólag a feleslegeket export formájában értékesítettük.

A magyar kukorica megnyilvánuló komparatív előnye vagy hátránya a főbb versenytársakkal szemben

12. táblázat

Megnevezés	Átlag, 2000-2005				Szórás, 2000-2005			
	B	RTA	lnRXA	RC	B	RTA	lnRXA	RC
Komparatív előny van, ha	>1	>0	>0	>0				
Franciaország	1,37	0,26	0,32	0,24	0,10	0,33	0,07	0,30
Spanyolország	20,68	20,52	3,00	4,92	5,92	5,97	0,27	0,67
Románia	5,09	4,48	1,46	2,29	3,63	3,94	0,59	1,47
Szlovákia	6,68	5,82	1,82	2,13	3,06	3,36	0,44	1,04
Bulgária	2,39	2,05	0,72	1,98	1,51	1,68	0,59	1,10
Ukrajna	1,91	1,07	0,43	0,79	1,34	1,46	0,73	0,96
USA	0,77	-2,96	-0,26	-1,48	0,08	2,08	0,11	0,51
Kína	3,08	-202,5	0,84	-4,07	2,96	164,00	0,77	1,20

Forrás: Saját számítás a COMTRADE adatai alapján, 2007

A számításaim alapján, a Magyarországon termelt kukoricának megnyilvánuló komparatív előnye volt az Európai Unió tagállamaiban, Ukrajnában és Kínában termelttel szemben. A kukorica esetében megnyilvánuló komparatív hátrányt az USA adataihoz történő összehasonlításakor tapasztaltam.

Az árpa kereskedelemben Magyarországnak komparatív hátránya volt a regionális versenytársakkal (Oroszország, Ukrajna és Bulgária) és Franciaországgal ellentétben. A

megnyilvánuló komparatív előnyünk épphogy csak kimutatható az Egyesült Királyság, Németország és Románia esetében. Az árpa kereskedelmét tekintve a főbb versenytársak közül egyértelműen megnyilvánuló komparatív előnyünk csak az USA-hoz viszonyítva volt a vizsgált időszakban (13. táblázat).

A magyar árpa megnyilvánuló komparatív előnye vagy hátránya a főbb versenytársakkal szemben

13. táblázat

Megnevezés	Átlag, 2000-2005				Szórás, 2000-2005			
	B	RTA	lnRXA	RC	B	RTA	lnRXA	RC
Komparatív előny van, ha	>1	>0	>0	>0				
Franciaország	0,22	-11,58	-1,54	-3,24	0,06	10,97	0,27	2,04
Egyesült Királyság	1,10	-3,99	0,00	-0,89	0,48	3,29	0,49	2,28
Németország	1,01	0,06	-0,20	0,58	0,72	0,86	0,73	2,32
Oroszország	0,47	0,25	-0,94	1,17	0,27	0,27	0,71	1,67
Ukrajna	0,04	-2,97	-3,25	-2,88	0,01	5,38	0,26	2,30
USA	4,12	-0,64	1,30	0,53	2,27	3,17	0,52	2,23
Bulgária	0,30	-42,69	-1,86	-4,05	0,44	62,52	1,10	2,48
Románia	1,19	0,77	-0,51	0,99	1,71	1,83	1,21	1,73

Forrás: Saját számítás a COMTRADE adatai alapján, 2007

A leírtakat összegezve megállapítható, hogy Magyarországnak „megnyilvánuló komparatív előnye” volt az Európai Unió tagországaival szemben a búza és kukorica kereskedelemben, míg az árpa esetében „megnyilvánuló komparatív hátrányt” mutattak a kiszámolt indexek a vizsgált időszakban. Továbbá, hazánknak megnyilvánuló komparatív hátránya volt a gabonakereskedelemben a főbb versenytársak

közül USA-val és Kanadával összehasonlítva. Végül a regionális versenytársakkal (Oroszország, Ukrajna) szemben a kiszámolt indexek változatos képet mutattak egyszer a búzánál megnyilvánuló komparatív előnyünk, máskor az árpa esetében hátrányunk volt.

4. 1. 3. Versenyképesség elemzése az OECD mutatók segítségével

Az OECD által kidolgozott támogatás becslés mutatók nem sorolhatók közvetlenül a versenyképességi mutatók közé, azonban segítségével jól behatárolható a mezőgazdasági protekcionizmus mértéke, amely a szakirodalmi hivatkozások (*Guba, 2001, Jankuné – Popp – Potori, 2001, Molnár, 2002, Tímár, 2004, Popp – Udovecz, 2007*) szerint kihatással lehet az agrárgazdaság versenyképességére is.

A mezőgazdasági termékek támogatottságának a mérésére használatos mutatók közül a Becsült Termelői Támogatás (Producer Support Estimate, PSE) és a Becsült Fogyasztói Támogatás (Consumer Support Estimate, CSE) mutatórendszer segítségével is elemeztem a hazai mezőgazdasági termékek versenyképességét.

Elekes (2001) tanulmánya alapján a PSE mutató reprezentálja a fogyasztók és az adófizetők által a mezőgazdasági termelőknek biztosított – adott évi – bruttó transzferek pénzben kifejezett értékét. A mérésre a termelői árak

szintjén kerül sor, és minden olyan intézkedést figyelembe kell venni, amely támogatja a mezőgazdaságot, függetlenül azok jellegétől, céljaitól, illetve a mezőgazdasági termelésre és jövedelmekre gyakorolt hatásaitól.

A CSE a mezőgazdasági termékek fogyasztóinak(tól) juttatott adott évi bruttó transzferek pénzben kifejezett értéke. A mérésére a termelői árak szintjén kerül sor, és minden olyan intézkedést figyelembe kell venni, amely támogatja a mezőgazdaságot, függetlenül azok jellegétől, céljaitól, illetve a mezőgazdasági termékek fogyasztásra gyakorolt hatásaitól.

A 14. táblázatban ismertetésre kerülő adatok szélsőséges értéket jeleznek a mezőgazdasági termelők támogatottságát illetően, így például Izland, Korea, Norvégia és Svájc százalékos PSE mutató tekintetében az élen áll. A magyar mezőgazdasági termelők támogatottsága a vizsgált időszakban jelentős ingadozásokat mutatott, 1998 és 2004 között a százalékos PSE mutató 33 és 11 százalék között változott.

Magyarország százalékos PSE mutatója a kilencvenes évek végére elérte a 20 százalék körüli értéket, ami ugyan hasonló volt a csehországi, a szlovákiai és a lengyelországi értékekhez, azonban lényegesen elmaradt az Európai Unió tagállamaira jellemző közel 40 százalékos átlagtól. Jelenleg hazánk százalékos PSE értéke a többi uniós tagországhoz hasonlóan csökkenő tendenciát mutat, 2006-ban már csak 32 százalékot tett ki.

A PSE mutatók alakulása az OECD egyes tagállamaiban 1998-2006. években (százalék)

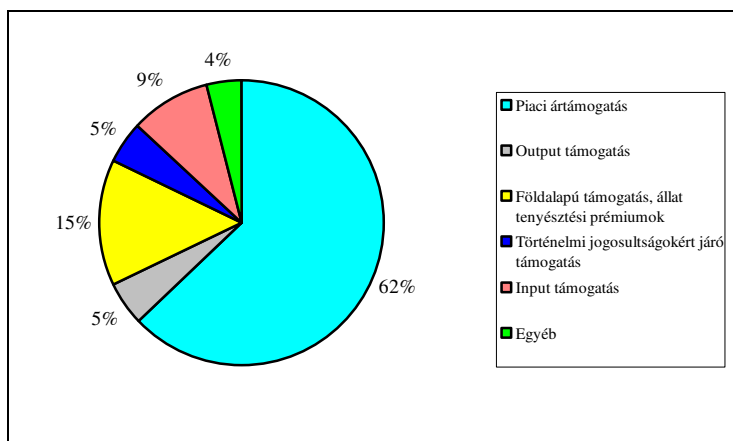
14. táblázat

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Ausztrália	6	6	5	4	6	4	4	4	6
Kanada	17	18	20	16	21	25	21	22	23
Csehország	26	23	17	23	25	29	- ²³	-	-
Európai Unió	37	40	34	32	37	37	36	33	32
Magyarország	25	24	22	22	33	28	-	-	-
Izland	70	72	67	63	67	66	65	67	66
Korea	56	65	66	61	64	61	63	63	63
Japán	58	60	60	57	57	58	56	55	53
Norvégia	71	72	67	66	75	72	67	66	65
Lengyelország	29	27	12	15	19	8	-	-	-
Svájc	72	76	70	68	71	69	68	67	63
USA	22	26	24	22	18	15	16	16	11
OECD átlag	33	35	33	29	32	31	30	29	27

Forrás: Saját vizsgálatok az OECD adatai alapján, 2008

A 13. ábra ismerteti a PSE mutató összetevőinek százalékos megoszlását a 2006-os évben az OECD tagállamok átlagában. A piaci ártámogatás mértéke a 2006-os évben az OECD tagországokban átlagosan 62 százalék volt, mely érték a nyolcvanas évek adataihoz (77 százalék) viszonyítva mintegy 15 százalékos csökkenést jelentett.

²³ 2004-től az újonnan csatlakozott országok (köztük Magyarország) esetében az OECD támogatás becslés mutatóinak adatait külön nem közlik, hanem azokat egy adatként kezelik az Európai Unió egészére vonatkoztatva.

Forrás: Saját számítás OECD adatok alapján, 2007

13. ábra: A PSE mutató összetevői 2006-ban (százalék)

Az input felhasználás (pl. műtrágya, szaktanácsadás) támogatása az OECD tagállamokban 9 százalék körüli értéket mutatott.

Összehasonlítva az OECD átlag értékeket az Európai Unió tagállamaiban elért értékekkel, elmondható, hogy a termőterület és állat létszám alapján kifizetett támogatások az Európai Unió tagállamaiban jelentős szerepet töltenek be még napjainkban is, igaz értékük folyamatosan csökken. Az Unió százalékos PSE mutatóján belül 2004. és 2006. között a termelés alapján nyújtott támogatások 32 százalékról 23 százalékra esettek vissza, de még így is 8 százalékkal meghaladták az OECD tagállamok hasonló mutatójának értékeit.

A százalékos PSE mutató termékszintű elemzésénél elmondható, hogy Magyarországon az Európai Unió csatlakozásig a búza PSE mutatója -13-ról 24 százalékra nőtt. A növekedését elsősorban a piaci ártámogatások emelkedése idézte elő. Ugyanakkor a hazai búza PSE mutató értéke nemzetközi (OECD tagországok átlaga 40 – 45 százalék volt a vizsgált időszakban) összehasonlításban alacsonyan alakult.

2000. és 2004. között, hazánkban a kukorica PSE értéke -35 százalékról 26 százalékra emelkedett. A kukorica támogatottsága a piaci ártámogatás nagymértékű relatív növekedésének volt köszönhető. A jelentős javulás ellenére nemzetközi összehasonlításban a hazai kukorica PSE mutató értéke alacsonynak számított.

A vizsgált időszakban az árpa mutatóit elemezve negatív piaci ártámogatásról beszélhetünk, 2000. és 2004. között -3 és -19 százalék volt. A negatív „százalékos PSE mutató” érték tulajdonképpen a termelői elvonással magyarázható.

A 2004-es uniós csatlakozásunk után a magyar agrártermékek (köztük az egyes gabonafélék) százalékos PSE mutatójának értékei a bővülő agrártámogatásoknak köszönhetően az Unió régi tagállamaihoz hasonlóan alakulnak.

A CSE mutatók alakulása az OECD egyes tagállamaiban 1998-2006. években (százalék)

15. táblázat

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Ausztrália	-4	-3	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2
Kanada	-15	-15	-16	-10	-15	-15	-14	-15	-17
Csehország	-21	-18	-10	-17	-19	-19	-	-	-
Európai Unió	-24	-28	-20	-17	-23	-22	-20	-16	-16
Magyarország	-15	-18	-16	-21	-22	-17	-	-	-
Izland	-60	-63	-53	-45	-52	-47	-45	-48	-46
Korea	-53	-62	-63	-56	-62	-58	-57	-60	-61
Japán	-56	-57	-50	-46	-50	-50	-48	-49	-46
Norvégia	-59	-61	-51	-49	-62	-58	-53	-53	-50
Lengyelország	-28	-24	-11	-12	-14	-6	-	-	-
Svájc	-61	-65	-61	-55	-59	-56	-55	-54	-47
USA	-2	-2	1	1	5	8	7	10	13
OECD átlag	-25	-28	-23	-19	-22	-21	-19	-17	-15

Forrás: Saját vizsgálatok az OECD adatai alapján, 2008

Az OECD hasonlóan a PSE mutató értékekhez a CSE mutató értékeket is csak 2004-ig publikálta a közép-kelet európai országokra külön, 2004-től Európai Unió név alatt együtt kezeli ezen országok CSE mutatójának értékeit.

A 15. táblázat adatai az OECD egyes tagállamainak fogyasztói támogatottságának eredményeit ismerteti, 1998-2006. évekre vonatkozóan. A vizsgált időszakban egyedül az Amerikai Egyesült Államok esetében található pozitív előjelű adatokat, a többi OECD tagállamban negatív előjelű a százalékos CSE mutató értéke. A táblázat adatai alapján Korea, Izland, Japán és Norvégia esetében a legnagyobb a fogyasztói elvonás. 1998-2006. között az Európai Unióban a százalékos CSE mutató

értékek -16 és -28 százalék között változtak, mely értékek nem tértek el jelentős mértékben az OECD tagállamok átlagértékeitől. A magyar fogyasztók támogatottsága 1998 és 2004 között -15 és -22 százalék között változott.

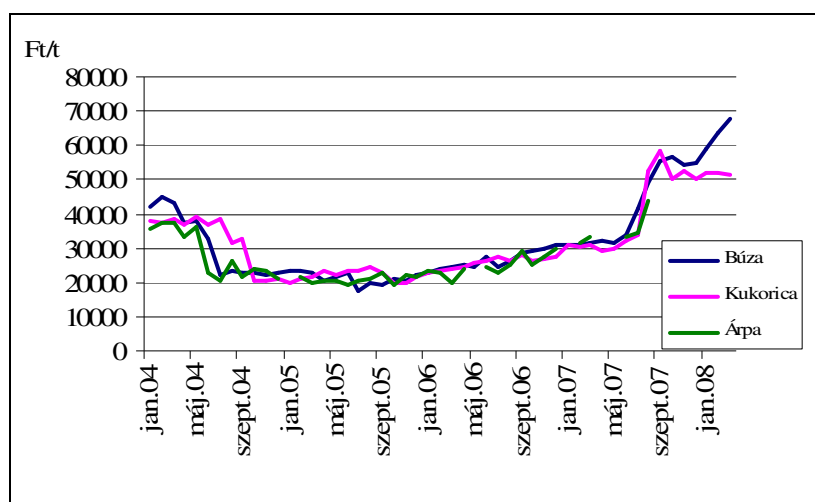
A gabonafélékre vonatkozó százalékos CSE mutatókat elemezve elmondható, hogy a búza e mutatójának értéke 2000. és 2004. között 18 százalékról -8 százalékra esett vissza, vagyis a fogyasztóktól növekvő mértékű elvonás történt. Ugyanakkor az OECD régió átlagában (a búza CSE mutató -7 és -16 százalék között mozgott) a fogyasztók a hazainál nagyobb mértékben támogatták a búzatermelést.

Hazánkban, a vizsgált időszakban a kukorica százalékos CSE mutatójának értéke 11 százalékról -2 százalékra csökkent. A csökkenésben elsősorban a magyar piaci árak és a világpiaci árak közeledése játszott szerepet. Az OECD tagországok átlagában a kukorica fogyasztói támogatottsága a hazainál egyenletesebben (8 és 11 százalék) alakult.

A támogatás becslés mutatókat elemezve összességében kijelenthető, hogy Magyarország OECD tagországokhoz képest alacsonyabb PSE és CSE értékei versenyképes mezőgazdasági termelést mutattak a gabonafélék esetében. Az uniós csatlakozásunkat követő hazai agrártámogatási rendszer átalakulásainak, valamint az ártendenciák változásainak köszönhetően a korábbi alacsony termelői és fogyasztói támogattságunkból adódó versenyelőnyünk fokozatosan csökken.

4. 1. 4. A magyar őszi búza ár-versenyképessége

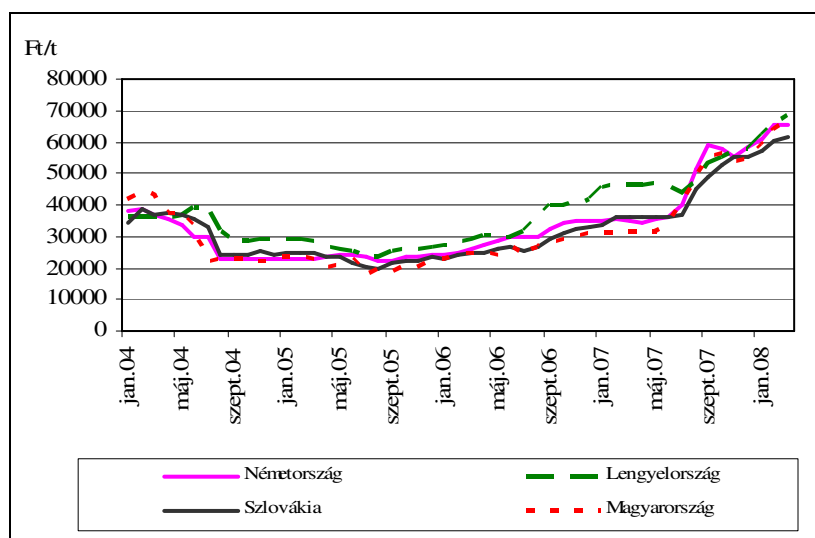
A magyar agrártermékek ár-versenyképességének vizsgálatát feldolgozó tanulmányok elsősorban az Európai Unió tagállamainak áraival történő összehasonlítását veszik figyelembe (Molnár, 2002, Heinrich et al., 1999, Orbánné, 1998, Orbánné 2002). A felsorolt szakirodalmi hivatkozásokhoz csatlakozva, a saját vizsgálataimban a hazai őszi búza termelői árakat hasonlítom össze az Európai Unió egyes tagállamainak áraival. Az elemzéseim során felhasznált búza termelői árak az Agrárgazdasági Kutató Intézet Piaci Árinformációs Rendszeréből származnak.

Forrás: Saját szerkesztés a PÁIR adatai alapján, 2008

14. ábra: Az egyes gabonafélék termelői árainak alakulása hazánkban 2004-2008. években (Forint/tonna)

A 14. ábra a hazai gabona termelői árak változásait mutatja be 2004. és 2008. év között. A vizsgált időszakban mindhárom (búza, kukorica, árpa) gabonaféle termelői ára jelentős ingadozásokat mutatott. Az árak ingadozásában elsősorban a termelés során felhasznált alapanyagok költségeinek emelkedése, valamint a szélsőséges időjárásból adódó hozamkiesések játszottak szerepet.

Forrás: Saját szerkesztés a PÁIR adatai alapján, 2008

15. ábra: Az őszi búza termelői árak alakulása az Európai Unió egyes tagállamaiban 2004-2008. években (Forint/tonna)

Nemzetközi összehasonlításában (15. ábra) a magyar árak követték a regionális versenytársak (lengyel, szlovák, német) termelői árainak ingadozását. A vizsgált időszakban, az

uniós árakhoz való közeledésünk ellenére a magyar búza termelői ára átlagosan 20 százalékkal volt alacsonyabb a versenytársaink áránál.

Az ár-versenyképességi eredményeket összefoglalva megállapítható, hogy az utóbbi években a hazai gabona árak valamelyest közeledtek az uniós árakhoz, ugyanakkor a lemaradásunk a többi tagállamban elért termelői árakhoz képest még mindig számottevő. Az elkövetkezendő időszakban a magyar gabona termelői árak várhatóan tovább emelkednek a megváltozott piaci igényeknek (fogyasztói szokások változása, bioüzemanyagok iránti igény emelkedése) köszönhetően.

4. 1. 5. Nemzetközi versenyképességi számítások összehasonlítása

A hazai gabonaágazat nemzetközi versenyképességére kiterjedő vizsgálataim célja az, hogy a különböző megközelítési módszerek segítségével minél tárgyilagosabb képet kapjak a magyar gabonafélék versenyképességének helyzetéről. A számítások sokféleségét azért választottam, illetve alkalmaztam, hogy az egyes esetekben torzító eredmények²⁴ mellett megközelítően reális képet alkossak.

Összefoglalva és értékelve a számított eredményeket a következő főbb megállapításokra jutottam:

1. A *Szektorális Specializációs Mutató* eredményei alapján a magyar élelmiszeripari alapanyagok, köztük az egyes gabonafélék és a belőlük készült termékek külkereskedelmi versenyképessége fokozatosan javuló tendenciát prognosztizál. A vizsgált időszakban a rozs és a kukorica külkereskedelmi versenyképessége meghaladta a búza, az árpa és a zab versenyképességét.

²⁴ Például a megnyilvánuló komparatív előnyök vizsgálata nem veszi figyelembe a kormányzati beavatkozás hatásait.

2. A számításaim szerint Magyarországnak ***megnyilvánuló komparatív előnye*** volt az Európai Unió tagországaival szemben búza és kukorica kereskedelemben, míg az árpa esetében ***megnyilvánuló komparatív hátrányt*** mutattak a kapott eredmények. A regionális versenytársakkal (Oroszország, Ukrajna) összehasonlítva a kiszámolt indexek változatos képet mutatnak egyszer (a búza esetében) megnyilvánuló komparatív előnye, máskor (az árpánál) hátránya volt hazánknak.

3. A ***támogatás becslés mutatókat*** elemezve összességében megállapítható, hogy a vizsgált időszakban az OECD tagországokhoz képest Magyarország ***alacsonyabb PSE és CSE értékei*** versenyképes és piacorientált mezőgazdasági termelést mutattak a gabonafélék vonatkozásában.

4. A hazai gabona ***termelői árak*** az utóbbi évek folyamatos árnövekedése ellenére még mindig a legalacsonyabbak közé tartoznak az Európai Unió tagállamaiban.

Mindezek alapján ***a magyar gabonafélék nemzetközi versenyképessége a főbb kereskedelmi versenytársakhoz viszonyítva kedvezőnek mondható.***

4. 2. A Nyugat-dunántúli Régió őszi búza ágazatának versenyképessége

A Nyugat-dunántúli Régió általános bemutatása után a saját vizsgálataimban azoknak a tényezőknek elemzésére fektettem a hangsúlyt, amelyek alapvetően meghatározzák a búzatermesztés versenyképességét. A vizsgált tényezők közül kiemelném a Régió földterületének művelési ágak szerinti megoszlását, a vetésszerkezet és a termesztés naturális (termésátlag, termésmennyiség) mutatóinak alakulását.

4. 2. 1. A Nyugat-dunántúli Régió általános bemutatása

Az európai integrációs folyamat hazai harmonizációs szakaszában került kialakításra a jelenleg is érvényben lévő tervezési-statisztikai regionális rendszer. A tervezési-statisztikai régiók az Európai Unió NUTS²⁵ rendszer második szintjét jelölik, melyek a strukturális alapokat érintő támogatáspolitikai kialakításának, szabályozásának, a regionális pályázatok kiírásának és pályáztatásának a szintjei is egyben. Az 1996-os évi XXI. számú területfejlesztési törvény 7. tervezési-statisztikai régiót állapít meg Magyarországon. A hazai regionális rendszer kialakítása során figyelembe vették a régió megyerendszert, így Vas, Zala és Győr-Moson-Sopron megye

²⁵ *Nomenclature des Unités Statistique* francia megnevezés rövidítéséből ered.

összevonásával jött létre a vizsgálataim tárgyát képező Nyugat-dunántúli Régió is.

A Nyugat-dunántúli Régió területe Magyarország területének mintegy 12,5 százalékát teszi ki. A Központi Statisztikai Hivatal adatai szerint a Nyugat-dunántúli Régió a hazai régiók fejlettségi rangsorában a második helyet foglalja el. Földrajzi elhelyezkedése rendkívül kedvező – a nyugati határszélen fekszik –, amely hosszabb időszakra visszatekintve is pozitívan befolyásolta a Régió megyéinek fejlődését. Gazdasági szerkezetében a szolgáltatási ágazatokon kívül az ipar, azon belül is a feldolgozóipar tevékenysége jelentős. A külföldi érdekeltségű vállalkozások száma itt a legmagasabb az országban. A foglalkoztatási helyzet kedvezőbb az átlagosnál, mivel a munkanélküliségi ráta az egyik legalacsonyabb (2007-ben 5 százalék volt), a gazdasági aktivitási arány, pedig a legmagasabb (2007-ben 66,8 százalék) a régiók között.

4. 2. 2. A Nyugat-dunántúli Régió mezőgazdaságának ismertetése

A Nyugat-dunántúli Régió mezőgazdasági szektorának koncentrációját a 16. táblázat ismerteti. A táblázat adatai szerint Győr-Moson-Sopron megyében az országos átlagot jóval meghaladó értékeket találunk a mezőgazdaságilag művelt terület koncentrációját illetően. Ezzel ellentétben Vas és Zala

megyében az országos átlagnál kisebb birtokméretekkel találkozhatunk.

A mezőgazdasági terület megoszlása a Régió megyéiben

16. táblázat

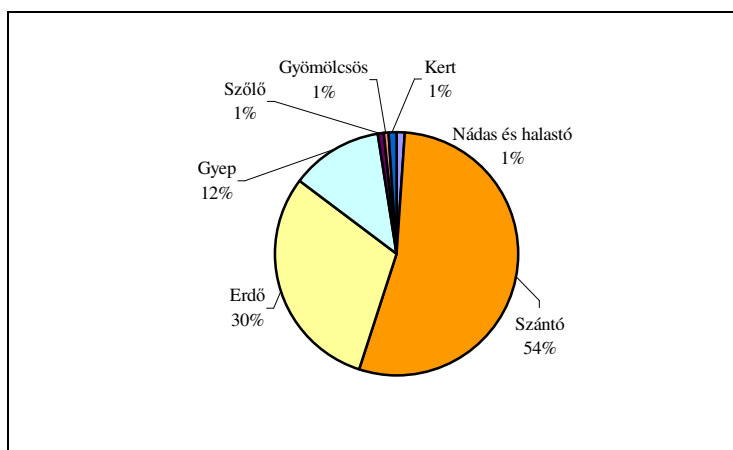
Egy gazdaságra jutó mezőgazdasági terület (ha)				
	Gazdasági szervezetek		Egyéni gazdaságok	
	2000	2003	2000	2003
Győr-Moson-Sopron	542,8	416,7	2,8	3,8
Vas	516,2	456,1	1,9	2,6
Zala	389,1	282,6	1,7	1,8
<i>Országos átlag</i>	<i>532,7</i>	<i>384,1</i>	<i>2,5</i>	<i>3,1</i>
Egy gazdaságra jutó szántóterület (ha)				
	Gazdasági szervezetek		Egyéni gazdaságok	
	2000	2003	2000	2003
Győr-Moson-Sopron	509,5	398,9	3,3	5,3
Vas	494,1	443,6	2,4	3,8
Zala	355,7	277,8	1,6	2,2
<i>Országos átlag</i>	<i>506,9</i>	<i>384,8</i>	<i>3,1</i>	<i>4,4</i>

Forrás: Saját szerkesztés a KSH alapján, 2007

A 16. táblázatban közétett adatok jól tükrözik az országos tendenciákat: a Régió gazdaságainak száma visszaesett, ugyanakkor az egyéni gazdálkodók birtokmérete nőtt, míg a gazdasági szervezeteké csökkent.

A Központi Statisztikai Hivatal 2005. évi adatai szerint Nyugat-Dunántúl gazdasághatáros területe 1 123 ezer hektár, melynek 84,2 százaléka termő-, 15,8 százaléka, pedig művelés alól kivett terület. A Régió termőterületének közel 70 százaléka (649 ezer hektár) mezőgazdasági hasznosítású. A termőterület

művelési ágak szerinti megoszlása (16. ábra): legnagyobb hányada (54 százalék) szántó; a kert, a gyümölcsös, a szőlő és a nádas halastóval együtt mért részaránya 1-1 százalék körüli. A Régió termőterületének harmadát erdő²⁶ borítja, ami 7,3 százalékkal magasabb az országos átlagnál.

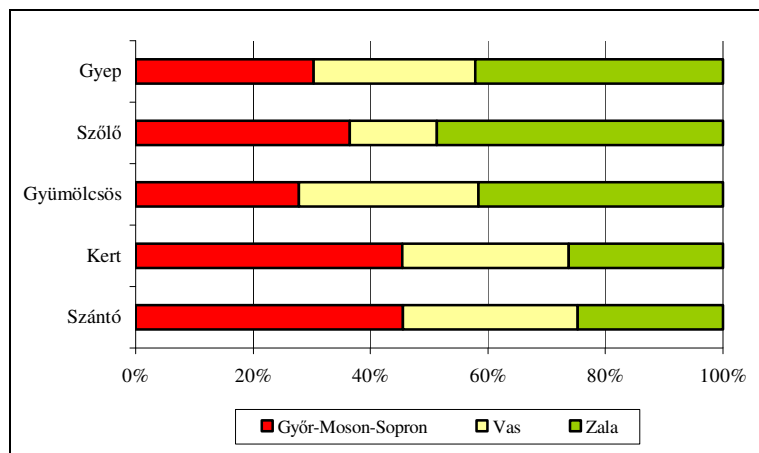
Forrás: Saját szerkesztés a KSH adatai alapján, 2007

16. ábra: A Nyugat-dunántúli Régió termőterületének megoszlása művelési áganként 2005-ben (százalék)

A 17. ábra szemlélteti az egyes művelési ágak megyénkénti megoszlását. Az ábra adatai alapján kitűnik, hogy a megyék közül Győr-Moson-Sopron megyében a legnagyobb szántó és kert aránya, az adatok szerint a Régió szántóterületének 44 százaléka (231 800 hektár), míg a

²⁶ Vas megye termőterületének 33,7 százalékát, Zalának pedig 37,5 százalékát borítja erdő.

konyhakerteknek a 42 százaléka (4 500 hektár) található a megyében. A gyep terület közel fele (46 százaléka) Zala megyében van.

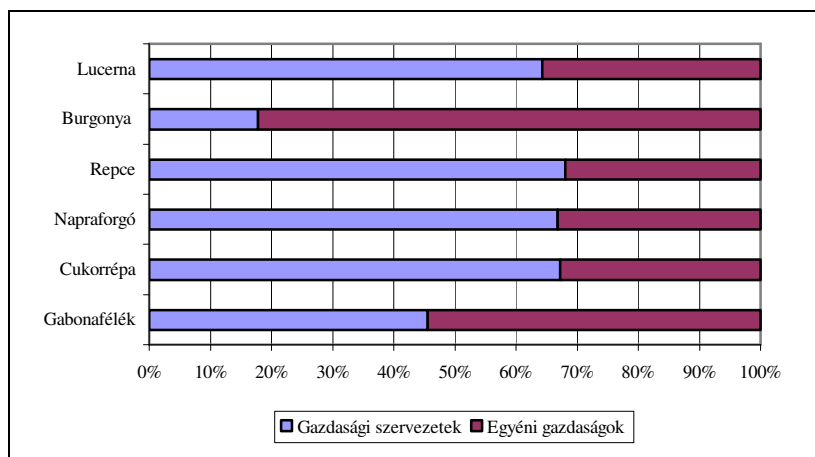
Forrás: Saját szerkesztés a KSH adatai alapján, 2007

17. ábra: Művelési ágak megyénkénti megoszlása 2005-ben
(százalék)

A KSH 2006. évi adatai szerint 2005-ben a Régió vetésszerkezete a következők szerint alakult: a szántóterület 71,4 százalékát (352 ezer hektárt) a gabonafélék foglalták el.²⁷ Cukorrépát a régió vetésterületének 3,2 százalékán termesztettek, 1 200 hektárral nagyobb területen, mint egy évvel korábban. Győr-Moson-Sopron megyében és Vasban ez az arány 3,9 százalék, Zalában ennél kisebb 0,9 százalék. A

²⁷ A gabonafélék termesztésének természetes mutatóival a következő fejezetben részletesebben foglalkozom.

napraforgó 30 000 hektáros területe a 2004-es évinél 6 200 hektárral, azaz 26 százalékkal nagyobb. A burgonya területe az előző évhez képest csökkent, nagysága 2 900 hektárt tett ki. A fontosabb takarmánynövények közül a silókukorica területe 17 500, a lucernáé 14 500 hektár volt. A zöldségfélék területe mindössze 1 400 hektár körül alakult (18. ábra).

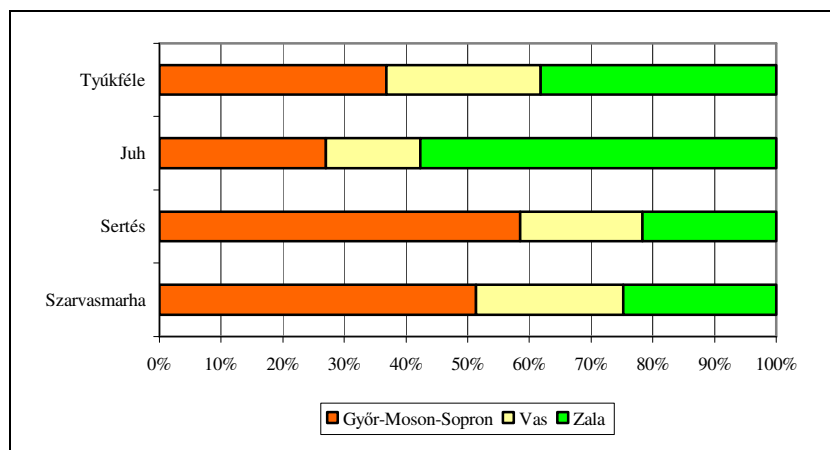
Forrás: Saját szerkesztés a KSH adatai alapján, 2007

18. ábra: A termesztett főbb növényfajok gazdálkodási formák szerinti megoszlása 2005-ben (százalék)

2006-ban a gazdálkodási formákat tekintve a lucerna, a repce, a napraforgó és a cukorrépa vetésterületének közel kétharmada a gazdasági szervezetek tulajdonában volt. Ezzel ellentétben a burgonya vetésterületének mintegy 82 százaléka,

míg a gabonafélék 56 százaléka volt az egyéni gazdaságok területén.

Noha a disszertáció a növénytermesztési termékek közül a gabonafélék versenyképességéről szól, pár mondat erejéig érdemes szót ejteni a Régió állattenyésztésének helyzetéről is. *Hegy* (2005) disszertációjában megállapította, hogy a Nyugat-dunántúli Régió mezőgazdaságának szerkezetéből adódóan – takarmánytermő és gyepterülete alapján – az ország más régióihoz viszonyítva az egységnyi területre vetített szarvasmarha állomány nagysága a legnagyobb.

Forrás: Saját szerkesztés a KSH adatai alapján, 2007

19. ábra: Az állatállomány megyénkénti megoszlása 2005-ben
(százalék)

A Régió állatállományának megyénkénti megoszlását (19. ábra) tekintve a szarvasmarha 51 százaléka, a sertés 58

százaléka Győr-Moson-Sopron megyében található. Mivel a Régió legelő és a gyep területének nagy része Zala megyében található, így e megyére összpontosul a juhtartás közel 60 százaléka is. Tyúkfélék tartását tekintve Győr-Moson-Sopron és Zala megye közel azonos (38 – 40 százalék) aránnyal szerepelt a vizsgált időszakban. Mindezek a mutatók azért fontosak, mert a növénytermesztési ágazat súlyát, szerkezetének alakulását még napjainkban – a birtokszerkezetek és birtokviszonyok megváltozását követően – is nagymértékben befolyásolják.

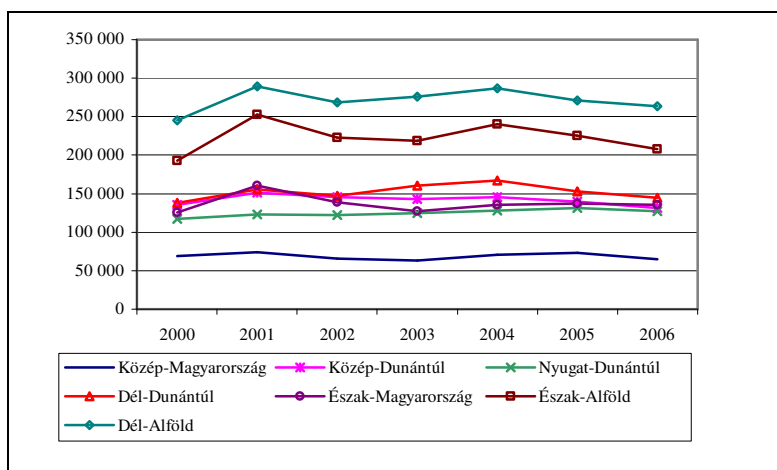
4. 2. 3. A Nyugat-dunántúli Régió búzatermesztésének hozam-költség-jövedelem helyzetének elemzése

A KSH szerint 2005-ben a Nyugat-dunántúli Régió szántóterületének 71,4 százalékán, 352 ezer hektár területen termesztettek gabonaféléket. Győr-Moson-Sopron és Vas megyében ennél valamivel alacsonyabb (67 – 69 százalék), Zalában magasabb (75,5 százalék) volt az arány. Országos összehasonlításban ez az arány magasnak mondható, ugyanis 2005-ben Magyarország hasznosított szántóterületén belül a gabonafélék részesedése mindösszesen 66 százalék (2 millió 933 ezer hektár) volt.

A Régió őszi búza termesztésének elemzése során a legfontosabb naturális mutatók (betakarított terület, termésátlag, termésmennyiség) segítségével hasonlítottam össze a Régió

gazdái által elért eredményeket az országos adatokkal. Az elemzéshez felhasznált adatok a KSH adatbázisából származnak.

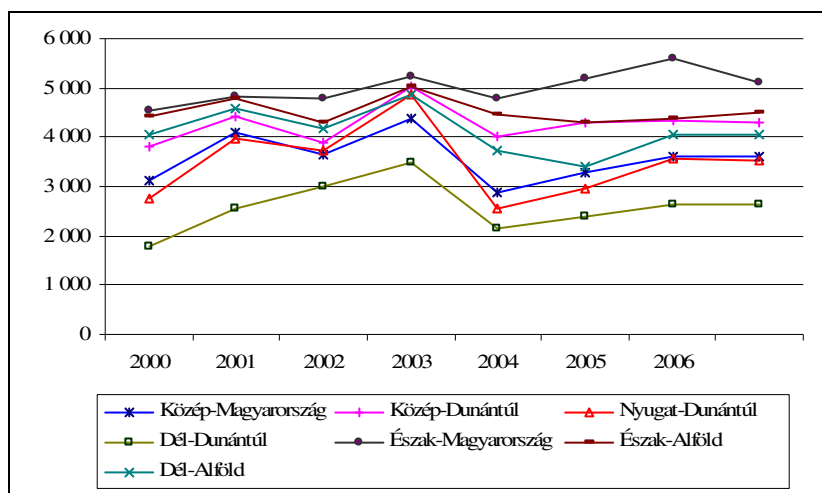
A 20. ábra az őszi búza betakarított területeinek 2000 és 2006-os évek közötti regionális alakulásait mutatja be. A betakarított területet tekintve a Nyugat-dunántúli Régió a 117 – 127 ezer hektár közötti területével, az országban betakarított összes terület 11 százalékával csak 6. a magyar régiók rangsorában. Hazánk legnagyobb őszi búza termőterületei a Dél-Alföld (245 – 288 ezer hektár) és az Észak-Alföld (192 – 252 ezer hektár) Régiókban található. A vizsgált időszakban, e két Régióban betakarított búza terület az országos területnek 42 – 43 százalékát adta.

Forrás: Saját szerkesztés a KSH adatai alapján, 2007

20. ábra: Az őszi búza betakarított területének régiónkénti alakulása 2000-2006. években (hektár)

A termésátlagok alakulását ismertető 21. számú ábra segítségével hasonlítottam össze az egyes régiók eredményeit. A vizsgált időszakban elért termésátlagok alapján a Nyugat-dunántúli Régió a hazai rangsorban Dél-Dunántúl, Közép-Dunántúl és a Dél-Alföld Régiók után a 4. helyet foglalja el.

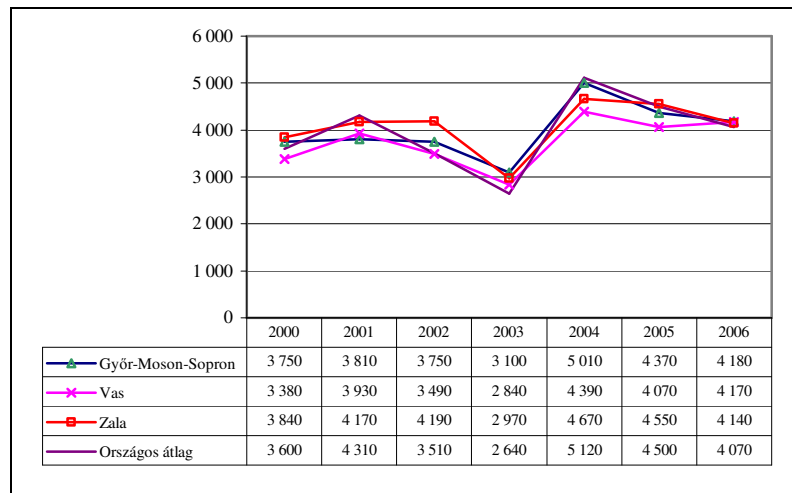

Forrás: Saját szerkesztés a KSH adatai alapján, 2007

21. ábra: Az őszi búza termésátlagok régiónkénti alakulása
2000-2006. években (kg/hektár)

A KSH adatai alapján számított értékeim szerint a vizsgált időszakban, a Nyugat-dunántúli Régió megyéiben elért őszi búza termésátlagok a 2001-es és 2004-es éveket leszámítva az országos termésátlagok feletti értékeket mutattak (22. ábra). Sőt volt olyan év (2003) a vizsgált időszakon belül, amikor Győr-Moson-Sopron megye gazdái által elért 3,1 tonna/hektár

termésátlag Baranya, Tolna és Somogy megyék után a 4. legjobb termésátlag volt Magyarország 19 megyéje közül.

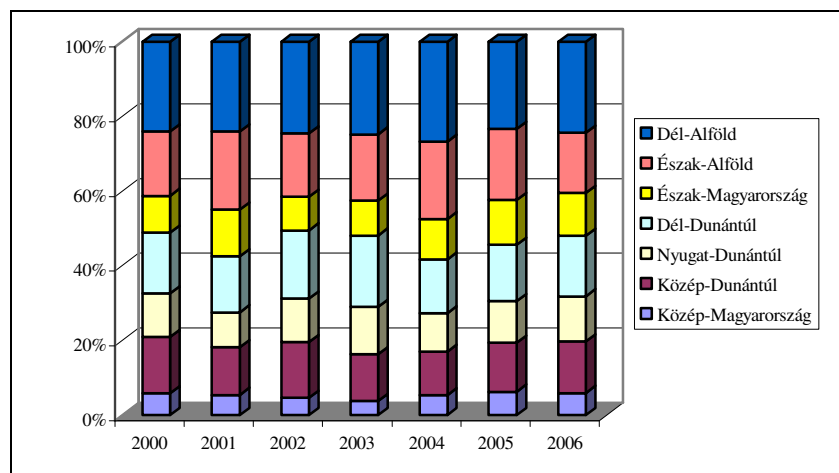

Forrás: Saját szerkesztés a KSH adatai alapján, 2007

22. ábra: Az őszi búza termésátlagok alakulása a Nyugat-dunántúli Régió megyéiben 2000-2006. években (kg/hektár)

A növénytermesztés sajátosságából adódik, hogy a hozamok alakulásában a természeti adottságoknak, időjárási tényezőknek nagy a befolyásoló szerepük. Sajnos az utóbbi évtizedek szélsőséges hőmérséklet ingadozásai és csapadékviszonyai jelentős mértékben rontották a búzaágazat produktumát. A régióként elért termésmennyiségek jól tükrözik a termésátlagok szezonális ingadozását, melyek egyrészt kiszámíthatatlanná teszik az ágazat eredményességét, másrészt sok esetben a gazdálkodók tervekészítéseinek bizonytalanságát

okozzák, ezáltal hozzájárulnak a veszteségeik alakulásához is. A vizsgált időszak elért termésmennyiségei (23. ábra) szerint a Nyugat-dunántúli Régió az 5. helyen szerepel a magyar régiók sorában.

Forrás: Saját szerkesztés a KSH adatai alapján, 2007

23. ábra: Az őszi búza termésmennyiségek alakulása régióként 2000-2006. években (százalékban)

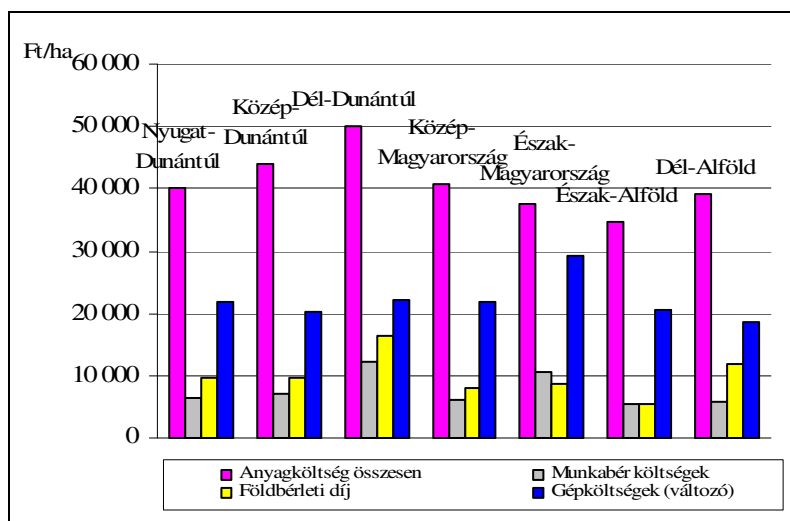
A KSH adatbázisa alapján elvégzett elemzéseimet összefoglalva a következő megállapításra jutottam: *igaz a Nyugat-dunántúli Régió nem tartozik hazánk hagyományosan gabonatermesztő régiói közé, azonban a vizsgált időszakban elért termésátlagok, termésmennyiségek alapján nem szabad figyelmen kívül hagyni a gabonatermesztésében rejlő potenciáljait.*

Az Európai Unió csatlakozásunk során került kiépítésre az Agrárgazdasági Kutató Intézet (AKI) tesztüzemi rendszere, mely a számos hazai és EU-s feladata mellett az ágazati költség-jövedelem vizsgálatok adatbázisának alapját is képezi. Az őszi búza termesztés költség- és jövedelmezőség trendjeinek elemzéséhez az adatbázist az AKI bocsátotta a rendelkezésemre. A munkám során elsősorban regionális összehasonlításokat végeztem a 2005-2006. évekre vonatkozóan. Az említett időszak kiválasztását az indokolta, hogy a vizsgálataimhoz szükséges részletességben és az összehasonlíthatóságot megbízható formában tartalmazó adatok ezen időszakra álltak rendelkezésemre.

A 24. és a 25. ábra hazánk 7 régiójának búza termesztésének költségei közül az anyagköltségeket, a munkabér költségeket, a gépköltségeket és a földbérleti díjat emeli ki és hasonlítja össze.

A régiók búza termesztésének költségeit elemezve elmondható, hogy 2005-ben az anyagköltségek 34 679 forint/ha (Észak-alföldi Régió) valamint 49 927 forint/ha (Dél-dunántúli Régió) között alakultak. 2005-ös évben a Nyugat-dunántúli Régió a 40 100 forint/hektár anyagköltség értékével a 3. helyen szerepelt a hazai régiók sorában. 2006-os évre a Dél-dunántúli Régió és a Közép-magyarországi Régió kivételével mindenegyik régióban mintegy 3 – 4 ezer forinttal emelkedtek az anyagköltségek. Az anyagköltségek növekedésében az input

anyagok (műtrágya, vetőmag) árának 10 – 20 százalékos növekedésének volt kiemelkedő szerepe.

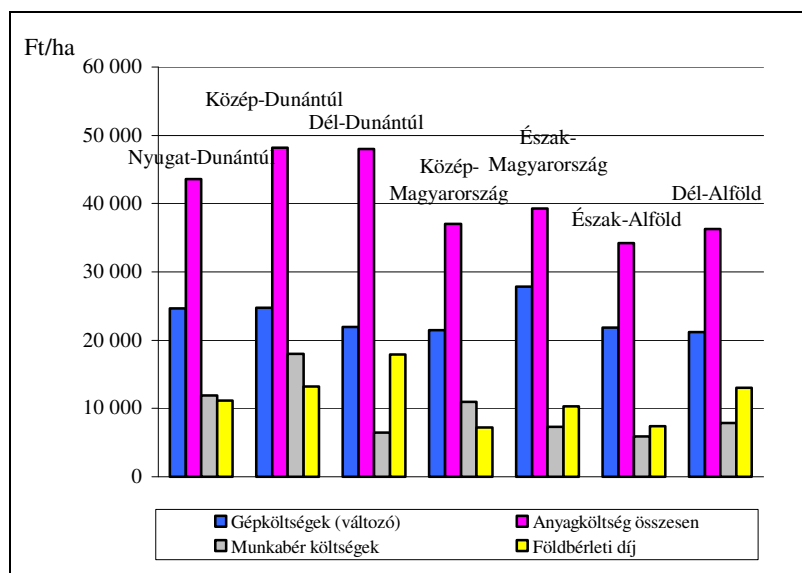

Forrás: Saját szerkesztés az AKI teszüzemi adatai alapján, 2008

24. ábra: Az őszi búza termesztés főbb költségeinek értéke a hazai Régiókban, 2005-ben (Forint/ha)

Az anyagköltségek mellett a gépköltségek is jelentős mértékben növekedtek a vizsgált időszakban. Míg 2005-ben átlagosan hektáronként 18 676 (Dél-alföld Régió) és 29 173 forint (Észak-magyarországi Régió) voltak a gépköltségek, addigra 2006-ra hektáronként 21 150 (Dél-alföld Régió) és 27 831 forint (Észak-magyarországi Régió) közötti értékekre változtak. A Nyugat-dunántúli Régióban az országos tendenciát követve 21 942 forintról 24 646 forintra (12 százalékos

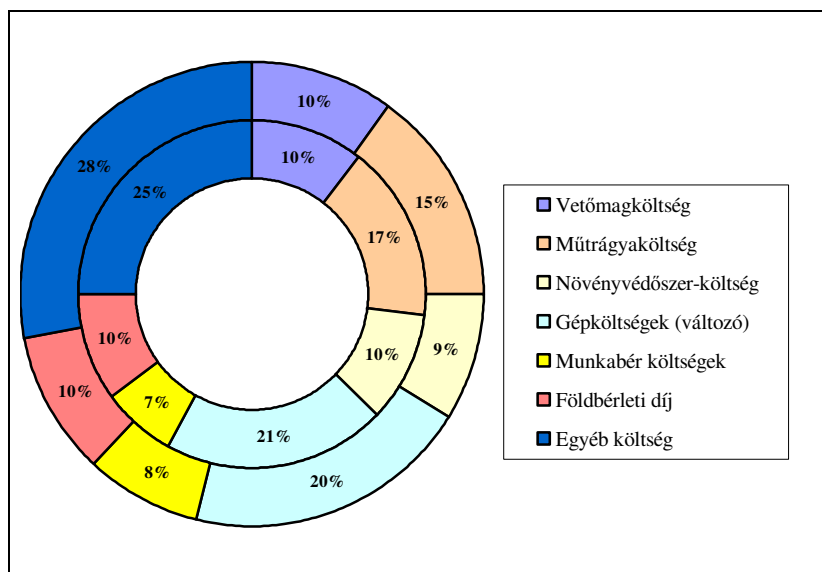
emelkedés) nőtt hektáronként a gépköltség a vizsgált időszakban. A gépköltségek emelkedésében elsősorban a megdrágult üzemanyagárak játszottak szerepet.

Forrás: Saját szerkesztés az AKI teszüzemi adatai alapján, 2008

25. ábra: Az őszi búza termesztés főbb költségeinek értéke a hazai Régiókban, 2006-ban (Forint/ha)

A földbérleti díjak és a munkabér költségek tekintetében a Nyugat-dunántúli Régió a hazai régiók sorában a középmezőnyben helyezkedik el. Hasonlóan a fent leírt költségekhez hasonlóan e két költségnem esetében is emelkedés volt tapasztalható a vizsgált időszakban.

Forrás: Saját szerkesztés az AKI teszüzemi adatai alapján, 2008

26. ábra: Az őszi búza termesztés költségszerkezete a Nyugat-dunántúli Régióban²⁸ és Magyarországon, 2006-ban (százalék)

A 26. ábra az őszi búza termesztés költségszerkezetét ismerteti a Nyugat-dunántúli Régió értékeinek a hazai régiók átlagos értékeivel történő összehasonlításában. A fenti ábrán jól látható, hogy a vetőmag költségek (10 százalék) a vizsgált Régió esetében az országos értékeknek megfelelően alakultak. Ezzel ellentétben a műtrágyaköltségek 2 százalékkal meghaladták az országos értéket, ami azt jelenti, hogy a Nyugat-dunántúli Régió gazdálkodói a biztonságos és kiszámítható hozamok elérése érdekében magasabb összegeket fordítottak a műtrágyák

²⁸ A perccs belső köre mutatja a Nyugat-dunántúli Régióra, míg a külső része az országos átlagadatokra vonatkozó információkat.

beszerzésére és felhasználására. A növényvédő-szer- és gépköltségek 1-1 százalékkal voltak magasabbak az országos átlagértékeknél, míg a munkabérek terhelő költségek 1 százalékkal alacsonyabban alakultak a hazai régiók átlagértékeinél.

A búza termesztés költségeinek alakulását elemezve összességében elmondható, hogy a vizsgált időszakban a költségek egyöntetű növekedést mutattak. A költségszerkezetet elemezve kijelenthető, hogy a termelési költségek legnagyobb hányadát az anyagköltségek (32 – 39 százalék), a segédüzemi költségek (26 – 34 százalék), a munkabér költségei (9 – 13 százalék) és a földbérleti díjak (11 – 13 százalék) alkották. Az anyagköltségeken belül a műtrágya költségek képviselték a legmagasabb (45 – 55 százalék) részt, vagyis a gazdálkodók jelentős összegeket költöttek a műtrágya felhasználásuk fokozására.

A búza termesztés költségeinek elemzése mellett érdemes megvizsgálni a költségarányos-jövedelmezőséget, valamint a költségszint alakulását is. A következő két táblázatban (17. és 18. táblázat) ismertetem az őszi búza termesztés ágazati eredményeit és jövedelmezőségét 2005. és 2006. évekre vonatkozóan.

A költségarányos-jövedelmezőség 2005-2006. között a Nyugat-dunántúli Régió esetében 21 százalékról 34 százalékra emelkedett, míg a költségszint ennek megfelelően 82 százalékról 74 százalékra csökkent.

Az őszi búza termesztés ágazati eredményei és
jövedelmezősége, 2005-ben

17. táblázat

Megnevezés	Mérték- egység	Nyugat- Dunántúl	Észak- Magyar- ország	Észak- Alföld	Országos átlag
Termelési érték	Ft/ha	132 292	146 959	126 279	140 034
Értékesítési átlagár	Ft/t	19 706	21 381	20 258	20 608
Közvetlen állami támogatás	Ft/ha	43 315	45 585	39 302	42 626
Termelési költség összesen	Ft/ha	108 961	115 703	93 819	112 856
Fedezeti hozzájárulás	Ft/ha	90 210	106 648	88 818	96 613
Ágazati eredmény	Ft/ha	23 331	31 256	32 460	27 178
A főtermék önköltsége	Ft/t	24 270	24 417	21 866	23 970
Átlaghozam	t/ha	4,41	4,74	4,26	4,65
Átlagos aranykorona érték	Ark/ha	23,04	19,94	18,62	22,50
Értékesítési árak jövedelem tartalma	Ft/t	-4 565	-3 036	-1 607	-3 362
Költségarányos jövedelmezőség	%	21	27	35	24
Termelési értékarányos jövedelmezőség	%	18	21	26	19
Költségszint	%	82	79	74	81

Forrás: Saját számítás az AKI teszüzemi adatai alapján, 2008

A búza termesztés önköltségeinek alakulását vizsgálva elmondható, hogy 2006-ban a Nyugat-dunántúli Régió búza önköltsége (26 612 forint/tonna) az országos átlagértékének csak a 93 százalékát tette ki, és ezzel a legkedvezőbbek közé tartozott hazánkban. A hagyományos gabona (őszi búza) termesztő régiók (Észak-Alföld és Dél-Alföld) búza önköltsége a vizsgált

időszakban mintegy 4 – 7 százalékkal volt magasabb az országos átlagértékeknél.

Az őszi búza termesztés ágazati eredményei és
jövedelmezősége, 2006-ban

18. táblázat

Megnevezés	Mérték- egység	Nyugat- Dunántúl	Észak- Magyar- ország	Észak- Alföld	Országos átlag
Termelési érték	Ft/ha	156 429	136 615	131 027	148 574
Értékesítési átlagár	Ft/t	26 173	25 085	25 328	25 766
Közvetlen állami támogatás	Ft/ha	41 610	42 489	43 639	43 320
Termelési költség összesen	Ft/ha	116 648	114 402	102 661	116 214
Fedezeti hozzájárulás	Ft/ha	110 959	95 457	95 094	105 711
Ágazati eredmény	Ft/ha	39 780	22 213	28 366	32 361
A főtermék önköltsége	Ft/t	26 612	30 520	29 817	28 516
Átlaghozam	t/ha	4,30	3,75	3,42	4,03
Átlagos aranykorona érték	Ark/ha	21,63	17,94	21,03	22,21
Értékesítési árak jövedelem tartalma	Ft/t	-439	-5 435	-4 488	-2 751
Költségarányos jövedelmezőség	%	34	19	28	28
Termelési értékarányos jövedelmezőség	%	25	16	22	22
Költségszint	%	75	84	78	78

Forrás: Saját számítás az AKI teszüzemi adatai alapján, 2008

A búza termesztő gazdaságok jövedelmezősége elsősorban a hozamok növekedésével és a minőségi termék előállításával fokozható. A jövedelmek alakulásában az

árbevételnek is fontos szerepe lehet, melyet az értékesített gabona mennyiség és az értékesítési árak befolyásolnak. A Nyugat-dunántúli Régió őszi búza értékesítési átlagárai (19 706 – 26 173 forint/tonna) az országos átlagárai (20 608 – 25 766 forint/tonna) körül vagy a felett alakultak a vizsgált időszakban.

Az értékesítési átlagárai jövedelem tartalmának értékeit elemezve arra a következtetésre juthatunk, hogy a vizsgált időszak negatív értékei alapján a búza értékesítési árak nem nyújtottak fedezetet a költségekre. Tonnánként 400 – 5000 forint hiányzott ahhoz, hogy az ágazat szaldója nulla legyen. Ebből az következik, hogy a támogatásoknak nemcsak jövedelem, hanem költségpótló szerepe is volt a vizsgált időszakban.

A búza ágazati eredményeket tekintve 2006-ban a Nyugat-dunántúli Régió a 39 780 forint/hektáros eredményével (123 százalékkal haladta meg az országos átlagot) a legjobbak közé tartozott hazánkban.

A hozam-költség-jövedelem viszonyok alakulását elemezve összességében megállapítható, hogy a Nyugat-dunántúli Régió őszi búza ágazatának eredményei az országos átlageredményeknél kedvezőbb értékeket mutattak, és ebből kifolyólag a közeljövőben is versenyképes búzatermesztést biztosítanak a Régió gazdálkodóinak.

4. 3. Üzemi szintű vizsgálatok eredményei

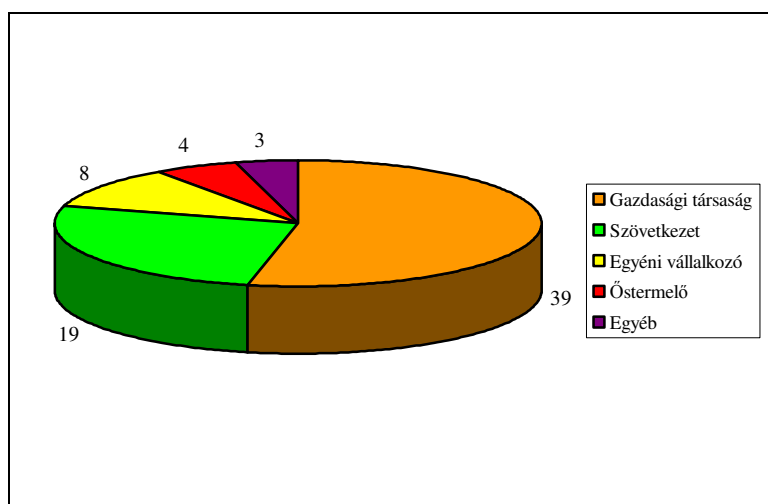
Üzemi szintű vizsgálataimat a Nyugat-dunántúli Régió mezőgazdasági üzemeinek kérdőíves²⁹ megkérdezésével végeztem. A felmérésem eredményeit az alacsony mintaszám miatt nem tekintem reprezentatívnak, ezért nincs szándékomban országos érvényességű következtetéseket levonni belőlük. Az alábbiakban csupán a saját benyomásaimat kívánom közölni.

4. 3. 1. A kérdőíves felmérés értékelése

A kérdőíves felmérés a válaszadás megbízhatóságának érdekében név nélküli volt. A visszaérkezett 78 darab kérdőívből a feldolgozás során kihagytam a hiányosan kitöltött kérdőíveket. Így az értékelhető kérdőívek száma 73-ra csökkent. A szelektálás után megmaradt kérdőívek válaszainak áttekintésekor további pontatlanságokra is fény derült, de ezek nem rontották az egyes kérdésekre adott válaszok értékelhetőségének biztonságát. A megkérdezettek nem minden kérdésre válaszoltak egyforma pontossággal vagy részletességgel, így a kiértékelésnél az adott kérdésre választ adók adták ki az összesent, azaz a 100 százalékot. A pontatlan – netán rossz – válaszadás oka lehetett, hogy a gazdálkodó nem kívánt vagy nem tudott az adott kérdésre válaszolni.

²⁹ Anyag és módszer című fejezetben részletesebben írok a kérdőív felépítéséről.

A kérdőívre válaszolók 57 százaléka Győr-Moson-Sopron, 32 százaléka Vas és mindösszesen 11 százaléka Zala megyében gazdálkodik. Az értékelésbe vont gazdálkodók gazdasági formák szerinti megoszlását a 27. ábra ismerteti. A válaszadók 54 százaléka gazdasági társaság, 26 százaléka szövetkezet, 11 százaléka egyéni vállalkozó, 5 százaléka östermelő, 4 százaléka, pedig egyéb kategóriába tartozott.

Forrás: Saját vizsgálatok, 2007

27. ábra: A gazdálkodási formák szerinti megoszlás (db)

A termőterület nagyságát tekintve a válaszadók közül nyolc 1 – 30 hektár földterületen, tizenöt 30 – 300 hektáron, tizennyolc 500 – 1000 hektár közötti területen, legtöbben (huszonegyen) 1000 – 3000 hektáron, kilencen 3000 – 5000 hektár közötti, továbbá ketten 5000 hektár feletti földterületen

gazdálkodtak. A termőterület nagysága jól tükrözi, hogy a kérdőívet kitöltők legnagyobb hányada a nagy gazdaságok (1000 hektár felett gazdálkodók) körébe tartozott. Ezt támasztja alá az a tény is, hogy a megkérdezett gazdaságok 80 százaléka gazdasági társaság vagy szövetkezet volt.

Arra a kérdésemre, hogy végez e szolgáltató tevékenységet a megkérdezett gazdaságok 87 százaléka válaszolt igennel. Az igennel válaszolók 57 százaléka csak béraratást, 34 százaléka bér-aratást, bér-szántást és talaj-előkészítési munkákat, a maradék 9 százalék a fenti tevékenységek mellett még növényvédelmi munkákat is végez szolgáltatás gyanánt.

A megkérdezett mezőgazdasági üzemek dolgozóinak megoszlása iskolai végzettséget tekintve (fő)

19. táblázat

	Átlag	Szórás
Képzettség nélküli	25	15
Szakmunkás	20	18
Középiskolai	7	5
Gimnáziumi	5	3
Főiskolai/egyetemi	8	6

Forrás: Saját vizsgálatok, 2007

A gazdaságok munkaerőinek iskolai végzettség szerinti (19. táblázat) megoszlásában a képzettség nélküliek és a szakmunkások tették ki a legnagyobb hányadot. A foglalkoztatottak között átlagban 7 – 8 főiskolai vagy egyetemi végzettségű alkalmazott volt, a szórás magas értéke azonban jól

mutatja, hogy volt olyan gazdaság, ahol csak 1 vagy 2 fő a magasabb végzettségű foglalkoztatott, de volt olyan gazdaság is, ahol több mint 10 fő a magasán kvalifikált dolgozók száma.

Arra kérdésre, hogy *„Folytat Ön ökológiai gazdálkodást?”* a válaszolók közül 3 igennel, 63 pedig nemmel válaszolt, heten pedig nem adtak választ.

„Ön szerint mivel lehet versenyképes a magyar mezőgazdaság az Európai Unióban?” kérdésemre kapott válaszok jól mutatták, hogy a Régió gazdái tudatában vannak a magyar agrárium hiányosságaival, sőt mi több, arról is van elképzelésük, hogy lehetne a magyar mezőgazdaság versenyképességén javítani. Az alábbiakban kiemelek néhány érdekesebb megállapítást a kérdésemre kapott válaszok közül:

- a) *„birtokkoncentrációval, magasabb támogatásokkal”*
- b) *„jobb minőségű fajták termesztésével”*
- c) *„a magyar sajátosságoknak megfelelő, jó minőségű termékek előállításával”*
- d) *„egyenlő feltételek, minőség, kiszámítható kereskedelempolitika”*
- e) *„termelők - kereskedők – feldolgozók közti szorosabb bizalmi együttműködéssel”*
- f) *„hatékony költséggazdálkodással, folyamatos technológiai fejlesztéssel”*

A kapott válaszokat értékelve kitűnik, hogy *a Régió gazdái a versenyképesség javítását a minőségi termelésben, a*

termékpálya résztvevőinek szorosabb együttműködésében, valamint a költségtakarékos termelési folyamatokban látják.

A kérdőívem második része a gabonatermesztésre, és azon belül is az őszi búza termesztés adataira kérdez rá 2003. és 2006. közötti időszakra vonatkozóan. A vizsgálati adatok közül a legfontosabbakat kiemelve a 20. táblázatban és a 28. ábrán mutatom be.

A megkérdezett mezőgazdasági üzemek átlag-vetésterületei
2003-2006. években (hektár)

20. táblázat

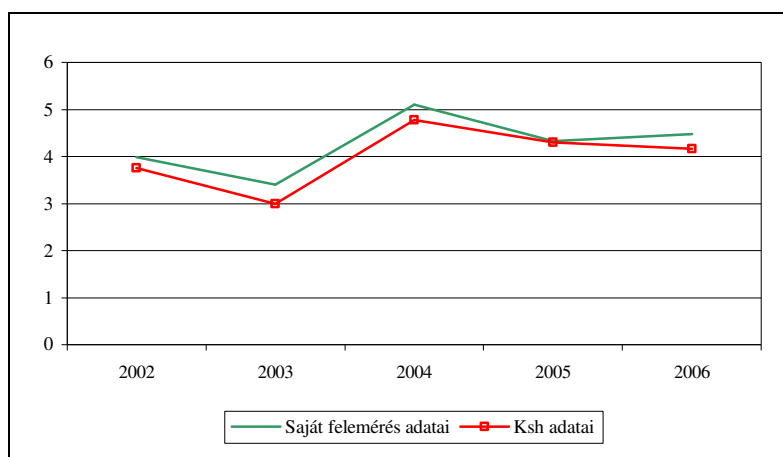
	2003		2004		2005		2006	
	Átlag	Szórás	Átlag	Szórás	Átlag	Szórás	Átlag	Szórás
Őszi búza	396,54	231,02	412,32	189,52	364,54	194,42	325,75	211,12
Árpa	177,75	159,91	189,35	173,83	163,17	151,42	167,58	143,21
Rozs	37,50	35,96	42,57	38,54	27,50	21,26	35,23	22,06
Zab	14,66	11,54	19,87	18,54	11,21	17,72	17,16	13,54
Kukorica	210,63	126,80	189,45	136,60	206,63	113,41	201,11	138,10

Forrás: Saját vizsgálatok, 2007

A 20. táblázatban ismertetett szórások nagy értékei egészen szélsőséges értékekre utalnak. Van olyan gazdaság a Régióban mely tízhektáros nagyságrendben termeszt csak gabonafélét, de akad olyan is, amely több ezer hektáron. A megkérdezett gazdaságok vetésszerkezetében az őszi búza, kukorica és az árpa domináns szerepet töltött be. A rozs és a zab kisebb területen volt jelen, főleg azokban a gazdaságokban vetettek zabot, ahol lótarítás is jelen volt.

A kérdőívben külön választottam a saját és a bérelt terület nagyságát. Általános következtetésként vontam le, hogy a szövetkezetek (csak bérelt területen gazdálkodhatnak) és a gazdasági társaságok is a saját földterületeik mellett nagy területeket bérelnek. A földterületek bérlésének hátránya, hogy gyakran kiszámíthatatlanná teszi a hosszú távú tervezést, valamint kiszolgáltatottá válhatnak a gazdálkodók.

Vizsgálataim szerint kulcsszerepe van a versenyképesség javításában a földterületek hosszú távú bérlésének a biztonságos, kiszámítható, előre-tervezhető termelés elősegítése révén.

Forrás: Saját szerkesztés kérdőíves felmérés és a KSH adatok alapján, 2007

28. ábra: Őszi búza termésátlagok alakulása (tonna/hektár)

A termésátlagok alakulásában hasonló tendencia figyelhető meg a kérdőíves felmérés adatainak és a KSH

regionális adatainak összehasonlítására készült 28. ábrán. Mindkét adat szerint a 2004-es év klimatikus tényezőinek kedvező alakulása kiugróan magas, 5 tonna/hektár feletti őszi búza termésátlagokat eredményezett.

Az őszi búza felhasználásra és értékesítésre vonatkozó információkat a következőképpen értékelem. A Régió gazdálkodói a megtermelt őszi búza 15 – 80 százalékát saját célra (vetőmag, takarmány) használták fel, attól függően, hogy növénytermesztő gazdaságokról vagy vegyes gazdaságokról volt szó. A növénytermesztés mellett állattenyésztést is folytató vegyes gazdaságok a saját termelésű gabona akár 80 százalékát is felhasználhatják takarmányozásra.

A növénytermesztő gazdaságok a saját vetőmag felhasználáson kívül, a megtermelt gabona legnagyobb hányadát értékesítik, a minőségtől függően étkezési vagy takarmányozási célra, egyes kivételes esetekben, pedig vetőmagként. A kérdőíves felmérés során kapott eredményeim szerint a Régió gazdái által termelt őszi búza közel 67 százalékát értékesítik étkezési minőségben. *A minőség további fokozásával, és ezáltal a piacon az értékesített termény után kapott 20 – 30 százalékkal magasabb árral a Régió gazdáinak versenyképessége hosszútávon javítható lehetne.*

A vizsgált időszak adatai alapján a Régió gazdái a belföldi értékesítést részesítették előnyben. Talán ez annak tudható be, hogy a gazdák még nem ismerték fel az Európai Unió csatlakozás nyújtotta lehetőségeket. 2004 óta hazánk

számára is megnyíltak az uniós piacok. Sőt 2007. december 21-től már a határok sem jelenthetnek akadályokat, amelyek formálisan is eltűntek, miután Magyarország is csatlakozott a Schengen-i Egyezményhez. Megítélésem szerint a határok eltűnésének pozitív és negatív hatásai egyaránt lehetnek a Régió gazdáira nézve. Pozitív hatása, hogy a hazai gazdák az osztrák oldalon akár 30 – 40 százalékkal is magasabb áron értékesíthetik a gabonáikat, valamint a határ menti régiókban a nyugati határszél közelsége miatt feltehetőleg emelkednek majd a piaci árak. Negatív hatás, amiről a Régió gazdáival történt interjúk során értesültem, hogy a nyugat-európai felvásárlók, elsősorban a „spekulánsok” alacsony áron felvásárolják a hazai termelők által termelt gabonát és pár kilométerrel odébb, Ausztriában borsos áron viszontértékesítik.

A határok eltűnésének és a Nyugat-dunántúli Régió kedvező földrajzi fekvésének köszönhetően nagy lehetőségeket látok az idehaza termelt, és belföldi felhasználásra nem kerülő gabonafeleslegek külföldi értékesítésében, amihez elengedhetetlenül fontos a nyugat-európai piac által elvárt minőség biztosítása is.

A kérdőívre kapott válaszok szerint leginkább a gazdasági társaságok és a szövetkezetek rendelkeznek saját tárolókapacitással. A bértárolás még ennél is kisebb, a megkérdezetteknek mindösszesen 15 – 20 százaléka foglalkozik bértárolással. A saját raktárkapacitás segíthet a piac kedvezőtlen időszakainak átvészelésében, saját raktár híján a gazdák nagy

része kénytelen a betarkított gabonát sokszor áron alul, a kombájn mellől értékesíteni.

A versenyképesség fokozható lehet azáltal, hogy nem csak termelésre és értékesítésre, hanem tárolásra is szövetkezzenek a Régió gazdái, továbbá bővíteni és modernizálni kellene a Régió gabonátároló kapacitásait.

Arra kérdésre, hogy „*kívánja-e a búzatermesztésének volumenét növelni az elkövetkező időszakban*”, a megkérdezettek 76 százaléka válaszolt igennel, amiből arra következtettek, hogy a Régió gazdái az őszi búza termesztést perspektivikus ágazatnak tartják. Az igennel válaszolók 84 százaléka a volumennövelés okaként a búzatermesztés jövedelmezőségét, valamint vetésszerkezetbe jól illeszthetőségét jelölték meg.

A válaszadók 63 százaléka szerint az intervenció rendszer adminisztrációja bonyolult. A megkérdezetteknek csak 37 százaléka nem emelt kifogást, az intervenció rendszert illetően.

A precíziós gazdálkodást a válaszadók 56 százaléka ismeri, és csak 12 százaléka kívánja bevezetni a közeljövőben. A precíziós gazdálkodás előnyeit a válaszadók a költségek megtakarításában látják.

A kérdőívek kiértékelése során nyert megállapításokat összefoglalva: a Régió gazdálkodóinak helyzete – a hazai Régiók összehasonlításában – jónak ítéhető, ugyanakkor vannak rejtett lehetőségeik (*pl. minőségi termelés ösztönzése,*

külföldi értékesítés, tárolókapacitás bővítése, szövetkezés stb. területén), melyek kihasználásával a Régió őszi búza ágazatának versenyképessége tovább növelhető.

4. 3. 2. A Nyugat-dunántúli Régió búzaágazatának SWOT elemzése

A dinamikusan változó piaci körülmények arra készítetnek minden gazdálkodót, hogy fokozott figyelemmel kövessék mindazokat a tényezőket, amelyek érinthetik a vállalkozások/ágazatok versenyképességét. A SWOT³⁰ elemzést elsősorban a marketing szakemberek használják, de alkalmas lehet akár a mezőgazdaság egyes ágazatának, így az őszi búza ágazat helyzetének az értékelésére is.

A saját vizsgálataim utolsó részében, mintegy szintetizálva a fent leírtakat elvégeztem a Régió őszi búza ágazatának SWOT elemzését. Az elemzéseim főbb megállapításait a 21. számú, négy „ablakra” osztott SWOT táblázatban ismertetem.

³⁰ **SWOT** elnevezés a következő angol nyelvű szavak kezdőbetűiből ered: **S**trengths – erősségek, **W**eaknesses – gyengességek, **O**pportunities – lehetőségek, **T**hreats – veszélyek. Magyarországon a szakirodalom gyakran GYELV-mátrixként használja a SWOT elemzést.

A Nyugat-dunántúli Régió őszi búza ágazatának
SWOT elemzése

21. táblázat

ERŐSSÉGEK	GYENGESSEGEK
<p>Kedvező éghajlati és természeti adottságok.</p> <p>A Régió kedvező földrajzi elhelyezkedése.</p> <p>A gazdálkodók szaktudása.</p> <p>A termelésbe vont fajták biológiai potenciálja.</p> <p>A Régió gazdáinak kedvező tőkeellátottsága.</p>	<p>Szövetkezesek és együttműködések alacsony szintje.</p> <p>Egyes gazdaságok technikai lemaradása, technológiai hiányosságai.</p> <p>Tárolókapacitások hiánya, tárolók elavultsága.</p>
LEHETŐSÉGEK	VESZÉLYEK
<p>Bővülő Európai Unió támogatások által erősödő jövedelempozíció.</p> <p>Unió határok megszűnéséből adódó külföldi értékesítés növelése.</p> <p>Gabonatermékek iránti kereslet (elsősorban energetikai célú felhasználásra) várható növekedése.</p> <p>A minőségi termelés ösztönzése.</p>	<p>Az utóbbi évek időjárásának szélsőséges ingadozásai.</p> <p>Az egyre szigorodó (környezetvédelmi, minőségi) előírásainak való megfelelés.</p> <p>Földbérleti díjak emelkedése, szerződések kiszámíthatatlansága.</p> <p>Külföldi gabona spekulációk Régiós előfordulása.</p>

Forrás: Saját vizsgálatok, 2008

5. KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

Az őszi búza ágazat versenyképességének elemzésével igyekeztem rámutatni azokra a kedvező tényezőkre vagy akár hiányságokra a Nyugat-dunántúli Régióban lefolytatott vizsgálataim alapján, amelyek kihatással lehetnek a Régió gazdáinak eredményességére.

Az értekezésem elkészítése során nyert legfontosabb következtetéseim és javaslataim segíthetnek abban, hogy a Nyugat-dunántúli Régió gabonatermesztő gazdaságai növelni tudják a hazai és a külföldi piacokon elért versenyképességüket, illetve az utóbbi évek lemaradói is felzárkózhatnak vetélytársaikhoz.

1. A választott téma szakirodalmi feldolgozása során is bebizonyosodott számomra, hogy a versenyképesség napjaink egyik leggyakrabban használt szakkifejezése és legfontosabb gazdálkodói feladat ennek növelése.

2. A magyar gabona termékek külkereskedelmi versenyképessége az elvégzett számítások (*Szektorális Specializációs Index, megnyilvánuló komparatív előnyök mutatói, támogatás becslés, ár-versenyképesség*) eredményei alapján – nemzetközi összevetés szerint is – jónak mondható, sőt fokozatosan javuló tendenciát prognosztizál.

3. A saját vizsgálatok második részét a Nyugat-dunántúli Régió őszi búza ágazatának elemzése képezte. A Központi Statisztikai Hivatal adatai alapján lefolytatott elemzéseim szerint

a Nyugat-dunántúli Régió a hazai régiók fejlettségi rangsorában az előkelő, második helyet foglalja el. Jóllehet a Nyugat-dunántúli Régió nem tartozik a hagyományosan gabona – őszi búza – termesztő magyar régiók közé, mégis a vizsgált időszak kedvező naturális mutatói (betakarított terület, termésátlag, termésmennyiség) alapján Győr-Moson-Sopron, Vas és Zala megye gazdálkodói versenyképesnek számítanak a hazai gabonatermesztők körében.

4. A saját vizsgálatok befejező részét a kérdőíves felmérés adta, melynek eredményei alapján az előállított termény minőségének fokozása kulcsszerepet tölthet be a Régió őszi búza ágazati versenyképességének javításában. Továbbá a versenyképesség növelhető lehet azáltal is, hogy a Régió gazdái nem csak termelésre és értékesítésre, hanem tárolásra is szövetkezzenek, valamint ha bővítenék és modernizálnák a gabonátároló kapacitásaikat.

6. ÚJ ÉS ÚJSZERŰ KUTATÁSI EREDMÉNYEK

1. A szakirodalomban nincs a versenyképességnek általánosan elfogadott definíciója. Megítélésem szerint *az agrárgazdaságban versenyképes az a vállalkozás, vagy ágazat, amely versenykörnyezetbe kerülve is képes megtartani vagy fokozni a jövedelmezőségét, miközben eleget tesz az élelmiszerbiztonsági és környezetvédelmi előírásoknak.*
2. *A magyar gabona nemzetközi versenyképessége az elvégzett számításaim (Szektorális Specializációs Index, Megnyilvánuló Komparatív Előnyök, OECD támogatás becslés mutatói, Ár-versenyképesség) eredményei alapján a főbb nemzetközi kereskedelmi versenytársakhoz viszonyítva kedvező, fokozatosan javuló tendenciát prognosztizál.*
3. *A Nyugat-dunántúli Régió nem tartozik hazánk hagyományosan gabonatermesztő régiói közé, azonban a vizsgált időszakban elért termésátlagok, termésmennyiségek alapján nem szabad figyelmen kívül hagyni a gabonatermesztésben rejlő potenciáljait.* Annál is inkább nem, mivel a globális élelmiszerhiány, illetve a – vitatható értékű és jövőjű –

bioüzemanyag előállítás a teljes magyar gabona ágazat helyzetét új megvilágításba helyezi.

4. *A regionális összehasonlító elemzések eredménye, hogy a vizsgált időszakban a Nyugat-dunántúli Régió búza ágazata kompetitív előnyökkel rendelkezett, mely az országos átlagnál alacsonyabb termelési költségekből, és a kedvezőbb jövedelmezőségi mutatókból adódott.*

5. A versenyképesség helyi lehetőségeinek meghatározása céljából a Nyugat-dunántúli Régió gazdálkodói körében kérdőíves felmérést végeztem. *A kérdőív kiértékelése során megállapítottam, hogy a Régió gazdálkodói a búza ágazat versenyképességének javítását a minőségi termelésben, a termékpálya résztvevőinek szorosabb együttműködésében, valamint a költségtakarékosabb termelési folyamatokban látják.*

7. ÖSSZEFOGLALÁS

Egy termék versenyképességének vizsgálata a versenyképesség fogalmának sokféle meghatározása és tartalmának számtalan kutatási módszere miatt már önmagában is bonyolult feladat, de különösen igaz ez a mezőgazdasági termékekre vonatkozóan. A disszertáció az őszi búza ágazat versenyképességének elemzését tűzte ki célul. A téma aktualitását az adta, hogy Magyarország Európai Unió csatlakozásával olyan meghatározó eseményre került sor, amely alapvetően új versenyközeg kialakulásához vezetett a hazai agrárpiaci szereplők számára.

A hazai és a nemzetközi intézetek által publikált adatok alapján kijelenthető, hogy a búzaágazat a világ és a hazai agrárgazdaságban is kiemelkedő helyet foglal el. A FAO Statistical Yearbook 2006-os adatai szerint a világon termesztett gabonafélék közel 60 százalékát három gabonaféle (kukorica, őszi búza, rizs) adta. A búzatermelés elsősorban az Európai Unióban (140 millió tonna), az Amerikai Egyesült Államokban (58 millió tonna), az Orosz Föderációban (45 millió tonna), valamint Indiában (72 millió tonna) koncentrálódik. A nemzetközi kereskedelmet tekintve az Amerikai Egyesült Államok, az Európai Unió, Ausztrália, Kanada és Argentína adják a világ búza exportjának 75 százalékát. A világ legnagyobb búza importőrei közé Afrika szub-szaharai területei, valamint a Közel-keleti országok tartoznak.

Hazánk agroökológiai adottságaiból fakadóan a szántóföldi növénytermesztést a gabonatermesztés túlsúlya jellemzi. Magyarország mezőgazdaságilag művelt területének 60 – 70 százalékán búzát és kukoricát termesztenek. A termesztett gabonafélék 47 százaléka őszi búza, amelynek évenkénti vetésterülete 1,1 – 1,2 millió hektár között változik. A búzatermesztés a magyar mezőgazdaság egyik legjelentősebb ágazata, amely a ráépülő sertés- és baromfityenyésztéssel a jövő agrártermelését jelentősen befolyásolhatja.

A versenyképesség tartalmi és fogalmi kereteinek körülhatárolása érdekében igyekeztem a hazai és a nemzetközi szakirodalomban fellelhető versenyképességi megfogalmazásokat összegyűjteni. A versenyképesség definiálásakor a szakirodalmi hivatkozásokban mikro- és makroszintű, keresleti és kínálati, statikus és dinamikus megközelítéseket találtam. A versenyképesség elméleti magyarázata két oldalról közelíthető meg: az egyik megközelítés a termelés-elméleten, a másik a kereskedelem-elméleten alapszik.

A tudományos dolgozat alapját képező kutatómunka a Nyugat-magyarországi Egyetem Mezőgazdaság- és Élelmiszertudományi Kar Vezetés- és Társadalomtudományi, valamint Gazdaságtudományi Intézeteiben folyt, 2005-től 2008-ig.

A disszertációm elkészítése során igyekeztem a választott témát több oldalról megközelíteni. A saját

vizsgálatom eredményei alapján arra a következtetésre jutottam, hogy a magyar gabonatermékek versenyképessége – nemzetközi összehasonlításban – megfelelőnek mondható. A regionális vizsgálataimból kitűnt, hogy bár nem a Nyugat-dunántúli Régió hazánk legfontosabb gabonatermesztő körzete, mégsem szabad figyelmen kívül hagynunk e Régió gazdái által elért eredményeket sem, ugyanis ők adják az ország búzatermesztésének 11 százalékát. Ugyanakkor nem szabad az eredményeinkkel megelégedni, folytatnunk kell a gazdák együttműködésének elősegítését, az elavult gépparkok cseréjét, a termesztéstechnológiai hiányosságok kiküszöbölését, és ami a talán a legfontosabb, hogy a mindenkori piaci igényeknek megfelelő minőségű termékeket kell előállítanunk, mert csak mindezek figyelembevételével lehet esélyünk az uniós versenyhelyzetben tisztességesen helyt állni, jó eredményeket elérni.

8. SUMMARY

The examination of the competitiveness ability of a particular product is a complex task in itself due to the various definitions of competitiveness and due to the several research methods of its contents, but this is especially true in regards to agricultural products. The aim of this dissertation is to analyze the competitiveness of the wheat sector. The actuality of the theme was provided by the fact that Hungary's accession to the EU was a significant event which resulted in a fundamentally new competitiveness situation for the participants of the national agrarian market.

Based on the data published by national and international institutes it can be stated that the wheat branch has an outstanding place in both the national and the world economies. According to the data published in the 2006 Yearbook of the FAO nearly 60% of the grain types produced in the world were made up of three types of grain (corn, winter wheat, rice). Wheat production is primarily concentrated to the EU (140 million ton), the USA (58 million ton), the Russian Federation (45 million ton) and India (72 million ton). As regards the international trade 75% of the world's wheat export is provided by the USA, the EU, Australia, Canada, and Argentina. Amongst the greatest importers of wheat we find the sub-Saharan territories of Africa, and the countries of the Middle East.

Due to the agro-ecological conditions in Hungary, plant production is characterized by an excess of grain production. On 60-70% of the cultivated fields wheat and corn are produced in Hungary. 47% of the produced grain is winter wheat, with a sowing area varying between 1.1 to 1.2 million hectares. Wheat production is one of the most significant sectors of Hungarian agriculture, which can have a significant influence on the agricultural production of the future as pig and poultry farming are built on it.

In order to define the content and conceptual framework of competitiveness I have tried to collect definitions for competitiveness available in national and international professional literature. When defining competitiveness I have come across micro and macro level, demand and supply, static and dynamic approaches to it in the professional literature. The theoretical explanation of competitiveness can be approached from two sides: one approach is based on production theory; the other is based on trade theory.

The research work on which this scientific dissertation is based on was carried out at the University of West-Hungary Faculty of Agriculture and Food Sciences, at its Institute of Management and Social Sciences and Economic Sciences between 2005-2008.

During the preparation of the dissertation I have tried to approach the chosen theme from different sides. Based on the research results I have come to the conclusion that in

international context the competitiveness of Hungarian grain products can be described as satisfactory. It is apparent from the regional research that although it is not the West-Transdanubian region which is the most important grain producing area of our country, but we cannot ignore the results achieved by the farmers of this region, because they provide 11% of the country's wheat production. However, at the same time we cannot be satisfied with these results either, we must continue to promote co-operation among the farmers, the upgrade of the out-of-date machine parks, the elimination of the incompleteness of production technology, and what's perhaps the most important, the production of quality produce which meets the requirements of the current market demands, because only when we take into account all of the above, then we have a chance to prove ourselves and achieve good results in the EU competitiveness situation.

KÖSZÖNETNYÍLVÁNÍTÁS

Szeretném hálás és őszinte köszönetemet kifejezni mindazoknak, akik segítettek a disszertációm elkészítésében.

Konzulenseimnek Dr. habil Salamon Lajos és Dr. Orbán József Tanár Uraknak, köszönöm hogy szabadidejük nagy részét feláldozva, tanácsaikkal segítették a kutatásaimat.

Köszönettel tartozom Dr. Módos Gyula Tanár Úrnak, aki a versenyképesség mérési módszereinek kidolgozásához nyújtott nagy segítséget. Köszönetet mondok az NYME Vezetés- és Társadalomtudományi, valamint a Gazdaságtudományi Intézetek munkatársainak, akik formálták szemléletem és támogattak doktori tanulmányaim elvégzésében.

Hálásan köszönöm a gyakorlati szakembereknek, elsősorban Holzinger István Elnök Úrnak, hogy tanácsaival, szakértelmével hozzájárult a tudományos kutatásaim sikeréhez.

Végül, de nem utolsó sorban köszönettel tartozom családomnak, barátaimnak, tudományos diákköri és diplomadolgozatos hallgatóimnak, akik mindvégig mellettem álltak a disszertációm megírása során.

9. FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Almási J. – Deák A. – Kovács A. – Simon V. (2003): Gabonaintervenció. FVM Képzési és Szaktanácsadási Intézet, Budapest
2. Alvincz J. – Bognár I. – Erdész F.-né – Kamarásné H. N. – Kapronczai I. – Kartali J. – Kertész R. – Radóczné K. T. – Stauder M. – Tóth E. (2003): A magyar agrárgazdaság a rendszerváltástól az Európai Unióig. Szaktudás Kiadó Ház, Budapest
3. Ángyán J. – Ónodi G. – Podmaniczky L. (2003): Az európai agrárfinanszírozás új útja: az agrár-környezetgazdálkodás és vidékfejlesztés. Gödöllő
4. Bakács A. (2003): Versenyképesség koncepciók. MTA Világgazdasági kutatások Műhelytanulmányok, 57. füzet, Budapest
5. Balassa B. (1965): Trade Liberalization and „Revealed” Comparative Advantage. The Manchester School. UK, Volume 33., 99 – 123 p.

6. Banse, M. – Gorton, M. – Hartel, J. – Hughes, G. – Köckler, J. – Möllman, T. – Münch, W. (2000): The evolution of competitiveness in Hungarian agriculture: from transition to accession. Kluwer Academic Publishers, The Netherlands, MOCT-MOST, Volume 9., 307 – 318 p.
7. Banse, M. – Guba, W. – Münch, W. (1999): Auswirkungen des EU-Beitritt auf die Wettbewerbsfähigkeit der Landwirtschaft un Ernährungsindustrie in Polen und Ungarn. Agrarwirtschaft, Volume 47., 304 – 313 p.
8. Beard, N. – Swinbank, A. (2001): Decoupled payments to facilitate CAP reform. Food Policy, Volume 26, 121 – 145 p.
9. Berger, G. – Kaechle, H. – Pfeffer, H. (2006): The greening of the European common agricultural policy by linking the European-wide obligation of set aside with voluntary agri-environmental measures on a regional scale. Environmental Sciences and Policy, Volume 9 (6), 509 – 524 p.
10. Bielik, P. (2004): Konkurencieschopnost slovenskych producentov. Acta oeconomica et informatica 2., Slovaca Universitas Agriculturae Nitriae, Nitra, Slovakia, 32 – 35 p.

11. Bogenfürst F. – Erdész F.-né – Fórián Z. – Guba M. – Ráki Z. – Széles Gy. – Udovecz G. – Vissyné Takács M. (1998): A főbb mezőgazdasági termékek természetes versenyképessége nemzetközi összehasonlításban. ISM Műhelytanulmány, Budapest
12. Botos K. – Botos J. (2003): Magyarország helyzete az EU csatlakozás évében. In. Heller Farkas Füzetek, Tarsoly Kiadó, Budapest, 5 – 16 p.
13. Bori T. (2003): A szántóföldi növények piacsabályozása az Európai Unióban. Európai Füzetek 47. Szakmai összefoglaló a magyar csatlakozási tárgyalások lezárt fejezeteiből. Miniszterelnöki Hivatal Kormányzati Stratégiai Elemző Központ és a Külügyminisztérium közös kiadványa, Budapest, 1 – 36 p.
14. Borszéki É. (1992): A gabonavertikum helyzete és szabályozása. Gazdálkodás, Gyöngyös, XXXVI. Évf., 3.szám, 1 – 17 p.
15. Buzás Gy. (2001): A gabonatermesztés szervezése, ökonómiája. In.: Pfau E. – Széles Gy. szerk. (2001): Mezőgazdasági Üzemtan II. Mezőgazdasági Szaktudás Kiadó, Budapest, 132 – 160 p.

16. Bruno, M. (1965): The optimal selection of export-promoting and import-substituting projects. Planning the external sector: techniques, problems and policies. Report on the first inter-regional seminar on development planning. United Nations, New York
17. Brüll, M. (1987): Közgazdasági Kislexikon. Kossuth Kiadó, Budapest
18. Carter, C. (2003): Grain Exports, Production and Subsidies: Canada and the rest of the World. In. Proceedings of the Conference on The Agricultural Industry after Western Grain Transportation Reform: The Good, the Bad, and the Unexpected. University of Manitoba, Winnipeg, 7 – 25 p.
19. Cockburn, J. – Siggel, E. – Coulibaly, M. – Vézina, S. (1998): Measuring Competitiveness and its Sources. African Economic Policy Research Report.
20. Coleman, D. W. – Tangermann S. (1999): The 1992 CAP Reform, the Uruguay Round and the Commission: Conceptualizing Linked Policy Games. Journal of Common Market Studies, Volume 37 (3), 385 – 405 p.

21. Csáki Cs. (1991): Agricultural Changes in Eastern Europe at the Beginning of the 1990s. In.: American Journal of Agricultural Economics. Iowa State University, Ames, USA, Volume 72., 5. number, 1234 – 1242 p.
22. Csillag I. (1998): A gabonavertikum működése, növekedési tendenciái és a változás irányai. Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet, Budapest
23. Csillag P. (2005): A magyar cukorágazat helyzete és versenyképessége a szabályozáspolitikai változások tükrében. PhD értekezés, Budapesti Corvinus Egyetem
24. Döbrönte K. – Vida Sz. (2004): A regionális politika és intézményrendszer szerepe Magyarországon. Tér és Társadalom, XVIII. Évf. 4. szám, 1 – 28 p.
25. European Commission (2006): Proposal for a Council Regulation amending Regulation (EC) No 1784/2003 on the common organisation of the market in cereals. EC, Brussels, 1 – 9 p.
26. European Commission (2006a): Statistics in focus. Agriculture and Fisheries. 2006 Harvest in EU-25. EC, Brussels, 1 – 4 p.

27. Erdész F.-né – Fogarasi J. – Hingyi H. – Nyárs L. – Papp G. – Potori N. – Spítálszky M. – Vőneki É. (2004): A főbb mezőgazdasági ágazatok élet- és versenyképességének követelményei. Agrárgazdasági Kutató Intézet, Budapest
28. Erdész F.-né – Hingyi H. – Popp J. – Potori N. – Radóczné Kocsis T. – Udovecz G. (2005): Nemzetközi Agrárpiaci kilátások 2005. Agrárgazdasági Kutató Intézet, Budapest
29. Elekes A. (2001): Agrárgazdasági versenyképesség és a CAP belsőpiaci szabályozásának átvétele. SZIE Európa Tanulmányok Központja, Gödöllő
30. Éltető A. (2003): Versenyképesség a közép-kelet-európai külkereskedelemben. Közgazdasági Szemle L. évf., 269 – 281 p.
31. FAO Statistical Yearbooks 2005/2006 issue 1 and issue 2. FAO - Food and Agriculture Organization of the United Nations Statistics Division, Viale delle Terme di Caracalla, Rome, Italy
32. Fertő I. – Mohácsi K. (1996): Az élelmiszer-gazdaság versenyképességét befolyásoló tényezők. Versenyben a világgal, Műhelytanulmányok 11., BKE Vállalatgazdaságtan Tanszék, Budapest

33. Fertő I. (1999): Az Európai Unió közös agrárpolitikájának gazdaságtana II. A CAP politikai gazdaságtana. Közgazdasági Szemle, Budapest, XLVI. évf., 813 – 822 p.
34. Fertő I. – Hubbard, J. L. (2001): Competitiveness and Comparative Advantage in Hungarian Agriculture. MTA Közgazdaságtudományi Kutatóközpont. Műhelytanulmányok 2001/1. szám, Budapest
35. Fertő I. (2002): A komparatív előnyök mérése. MTA Közgazdaságtudományi Kutatóközpont. Műhelytanulmányok 2002/7. szám, Budapest
36. Fertő I. (2006): Az agrárkereskedelem átalakulása Magyarországon és a kelet-közép-európai országokban. KTI Könyvek, MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest
37. Findrik M. – Szilárd I. (2000): Nemzetközi versenyképesség – képességek versenye. Kossuth Kiadó, Budapest
38. Fogarasi J. (2003): A magyar gabonafélék versenyképessége. PhD értekezés, Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest

39. Fogarassy Cs. – Villányi L. szerk. (2004): Agrárgazdaságtan I. egyetemi jegyzet, SZIE ARG I Agrárpolitikai Tanszék, Gödöllő
40. Food and Agricultural Policy Research Institute (2006): FAPRI 2006 U. S. and World Agricultural Outlook. Iowa State University, University of Missouri-Columbia, Ames
41. Gorter, H. De – Swinnen, J. F. M. (1994): The Economic Polity of Farm Policy. Journal of Agricultural Economics. Agricultural Economics Society, United Kingdom, Hampshire, Volume 45 312 – 326 p.
42. Gorton, M. – Davidova, S. – Banse, M. – Bailey, A. (2005): A magyar mezőgazdaság nemzetközi versenyképessége – múltbeli teljesítmény és jövőkép. Közgazdasági Szemle, LII. Évf., 1. szám, 66 – 80 p.
43. Guba F. Z. (2001): Transzferek és hatékonyságzavarok az élelmiszer-termékpályákon. Közgazdasági Szemle, XLVIII. Évf., 44 – 62 p.
44. Grubel, H. G. – Lloyd, P. J. (1975): Intra-industry Trade, the Theory and Measurement of International Trade in Differentiated Products. MacMillan, London

45. Győre D. – Hodina P. – Horváth Zs. – Kemény G. – Mizik T. – Németh N. – Stummer I. – Thury E. – Tunyoginé Nechay V. – Varga T. – Vágó Sz. (2007): A mezőgazdasági árképzés elméleti alapjai és hazai gyakorlata. Agrárgazdasági Kutató Intézet, Budapest
46. Halmai P. (2002): Az Európai Unió agrárrendszere. Budapesti Agrárkamara és a Mezőgazda Kiadó közös kiadása, Budapest, 49 – 182 p.
47. Hecksher, E. F. – Ohlin, B. (1981): The effect of foreign trade on the distribution of income. Philadelphia, 1 – 87 p.
48. Heinrich I. – Kovács G. – Udovecz G. (1999): Zur Schätzung der Wettbewerbskraft ausgewählter Produktionszweige in der ungarischen Landwirtschaft. Agrarwirtschaft, Volume 47. 313 – 322 p.
49. Hegyi J. (2005): A Nyugat-Dunántúli szarvasmarhatartó üzemek méretének változása és tendenciái. PhD. disszertáció, NYME-MÉK, Mosonmagyaróvár
50. Herok, C. A. – Lotze, H. (2000): Implications of an EU Eastern Enlargement Under a New Common Agricultural Policy. Journal of Policy Modeling, Volume 22 (6), 661 – 690 p.

51. Hingyi H. (2005): A magyarországi régiók búza- és kukorica termelésének főbb jellemzői. *Gazdálkodás*, Gyöngyös, XLIX. Évf. 5. szám, 39 – 45 p.
52. Horváth Zs. (2007): A gabonapiaci kereslet változása. *Statisztikai Szemle*, Budapest, 85. évf., 1 szám, 57 – 71 p.
53. Hoványi G. (1999): A vállalati versenyképesség makrogazdasági és globális háttere Michael Porter két modelljének továbbfejlesztése. *Közgazdasági Szemle*, XLVI. évf., 1013 – 1029 p.
54. Jámbor A. (2005): Változások előtt az Uniós gabonapiac. *Gazdálkodás*, Gyöngyös, XLIX. Évf. 6. szám, 21 – 25 p.
55. Jámbor A. – Módos Gy. – Tóth J. (2008): Hazai és nemzetközi versenyképességi számítások. Budapesti Corvinus Egyetem könyvrészlet, megjelenés alatt
56. Jankuné Kürthy Gy. – Popp J. – Potori N. (2001): Az OECD tagországok mezőgazdaságának támogatottsága az új metodika alapján – különös tekintettel Magyarországra. Agrárgazdasági Kutató Intézet, Budapest

57. Jellen S.-né – Lux R. – Magony M. – Márton A. – Mikulás I. (2003): Útmutató a Közös Agrárpolitika gyakorlati alkalmazásához. Perfekt Gazdasági Tanácsadó, Oktató és Kiadó Rt., Budapest, 5 – 18 p.
58. Jenicek, V. (2003): World non-agricultural and agricultural trade. Acta oeconomica et informatica 1., Slovaca Universitas Agriculturae Nitriae, Nitra, Slovakia, 10 – 15 p.
59. Juhász J. – Szőke I. – O. Nagy G. – Kovalovszky M. (2002): Magyar Értelmező Kéziszótár I-II. kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest
60. Kató N. (2006): A magyar élelmiszergazdaság külkereskedelmi teljesítményének alakulása, illetve az abban bekövetkezett fő változások EU-csatlakozásunkat követően. Gazdasági és Közlekedési Minisztérium, Közgazdasági Főosztály, Budapest, 1 – 8 p.
61. Karácsony P. (2006): Az intervenció gabonátárolás szerepe a Nyugat-Dunántúli Régió példáján. Gazdálkodás, 50. évf., különszám 16., 57 – 61 p.
62. Karácsony P. – Márkus R. (2007): The comparative study of wheat growing results in Hungary and Austria. Acta Agronomica Óváriensis, Győr, Vol. 49., 1. szám, 51 – 59 p.

63. Keményné Horváth Zs. (2007): A gabonapiaci kereslet szereplőinek átalakulása. *Gazdálkodás*, 51. évf., 2. szám, 25 – 32 p.
64. Kerek Z. – Pummer L. – Marslek S. (2006): Hálózatok és klaszterek szerepe a regionális versenyképesség javításában. X. Nemzetközi Agrárökonómiai Tudományos Napok, Gyöngyös, CD-kiadvány
65. Kiss J. (2002): Az agrárgazdaság EU-tagságra való felkészülésének feladatai, különös tekintettel az intézményfejlesztésre. MTA Világgazdasági Kutatóintézet, Budapest
66. Kiss J. (2006): Az EU agrárpolitika dilemmái. *Gazdálkodás*, Gyöngyös, 50. évf., 1. szám, 27 – 47 p.
67. Kovács A. – Potori N. – Udovecz G. (2003): Közös piaci rendtartások hazai alkalmazása. Szántóföldi növények. Perfekt Gazdasági Tanácsadó, Oktató és Kiadó Rt., Budapest, 1 – 31 p.
68. Kovács G. (2006): A KAP reform várható hatásai a mezőgazdasági üzemek termelésére és a földhasználati viszonyokra. Agrárgazdasági Kutató Intézet, Budapest

69. Krueger, A. O. (1966): Some economic costs of exchange control: the Turkish case. In.: Journal of Political Economy. Volume 74, 466 – 480 p.
70. Laczó F. (1989): A búza-termékpálya közgazdasági elemzése. MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest
71. Lakatos G. (2005): Magyarország külkereskedelmi versenyképessége az Uniós csatlakozás első évében. Társadalom és Gazdaság 27., 209 – 224 p.
72. Láng I. (2005): Bevezető gondolatok a klímaváltozás kockázatahoz. Magyar Tudomány, 2005/7., 786 p.
73. Leetmaa, S. – Bernstein, J. (1999): An analysis of AGENDA 2000, Europe: International Agricultural and Trade Report. USDA, USA, WRS Volume 2.
74. Lehota J. (2003): A magyar gabonaszektor versenyképességi potenciáljának elemzése. In: Agrárgazdaság, vidékfejlesztés és agrárinformatika az évezred küszöbén. AVA konferencia kiadványa, Debrecen
75. Lehota J. (2003a): A gabonaszektor piacelemzése. Agroinform Kiadó, Budapest

76. Lengyel I. (2004): The pyramid model: enhancing regional competitiveness in Hungary. Acta Oeconomica, Akadémiai Kiadó, Vol. 54 (3), 323 – 342 p.
77. Lloyd-Reason, L. – Wall, S. (2000): Dimension of Competitiveness; Issues and Policies. Cheltenham, UK
78. Nagy F. (2003): Az Európai Unió élelmiszergazdasága. FVM Képzési és Szaktanácsadási Intézet, Budapest, 5 – 44 p.
79. Nagy F. (2006): Tudnivalók az Európai Unióról fiatal gazdálkodóknak. Nyugat-Magyarországi Egyetem Mezőgazdaság- és Élelmiszertudományi Kar Agrárgazdasági Intézet EU Oktatási Központ oktatási segédanyaga, Agráruniv. Bt., Mosonmagyaróvár, 38 – 60 p.
80. Magda S. – Gergely S. (2006): A magyarországi termőföld hasznosítás átalakítási lehetőségei. Gazdálkodás, Gyöngyös, 50. évf., 3. szám, 13 – 27 p.
81. Magda S. – Marselek S. (2001): A magyar agrártermelés versenyképessége. XLIII. Georgikon Napok, Keszthely, CD-kiadvány

82. Major L. (1999): Nemzetközi versenyképesség vizsgálata a magyar mezőgazdaságban. PhD értekezés, Szent István Egyetem, Gödöllő
83. Majoros P. (1997): A külgazdasági teljesítmény, mint a nemzetközi versenyképesség közvetlen mércéje, illetve a technikai színvonal közvetett jelzője. Műhelytanulmány, Versenyben a világgal – kutatási program, BKE Vállalatgazdaságtan Tanszék, Budapest
84. Marselek S. (2008): Alkalmazkodó technológiai rendszerek. In: Szűcs I. szerk. (2008): Hatékonyság a mezőgazdaságban. Könyvfejezet kézírata, 1 – 42 p., megjelenés alatt
85. Marselek S. (2005): Klaszterek a regionális versenyképesség szolgálatában. Tudományos Közlemények Gyöngyös, 1 – 10 p.
86. Márton A. (2005): Az Európai Unió agrár- és támogatáspolitikájának alakulása. FVM Képzési és Szaktanácsadási Intézet, Budapest

87. Mohácsi K. (1996): A gabonaágazat versenyképességét befolyásoló tényezők. Műhelytanulmány, Versenyben a világgal – kutatási program, BKE Vállalatgazdaságtan Tanszék, Budapest
88. Mohácsi K. (1996a): A húságazat versenyképességét meghatározó tényezők. Műhelytanulmány, Versenyben a világgal – kutatási program, BKE Vállalatgazdaságtan Tanszék, Budapest
89. Molnár A. (2002): Versenyképesség és –stratégiák a magyar élelmiszeriparban az Uniós csatlakozás tükrében. PhD értekezés, Budapesti Corvinus Egyetem
90. Módos Gy. (2003): A versenyképesség összetevői és mérése. In: Agrárgazdaság, vidékfejlesztés és agrárinformatika az évezred küszöbén. AVA konferencia kiadványa, Debrecen
91. Módos Gy. (2004): A versenyképesség összetevői és mérési módszerei a hús-termékpályán. Agroinform Kiadó, Budapest
92. Módos Gy. (2005): A versenyképesség és fenntarthatóság konfliktusai a mezőgazdaságban. Előadás vázlat, Budapesti Corvinus Egyetem

93. Orbánné N. M. (1996): A baromfiipar versenyképességét motiváló tényezők. Műhelytanulmány, Versenyben a világgal – kutatási program, BKE Vállalatgazdaságtan Tanszék, Budapest
94. Orbánné N. M. (1998): A főbb agrártermékek árversenyképessége az EU viszonylatában. Európai Tükör, 3. szám, 45 – 60 p.
95. Orbánné N. M. (2002): A magyar agrárgazdaság termelői és fogyasztói árai az Európai Unió árainak tükrében. Agrárgazdasági Kutató Intézet, Budapest
96. Organisation for Economic Co-operation and Development (1992): Technology and the Economy: The Key Relationships. Paris
97. Organisation for Economic Co-operation and Development (2005): OECD-FAO Agricultural Outlook 2005 – 2014. Paris
98. Pepó P. (2005): Néhány szakmai gondolat az őszi búza vetése előtt. AgrárUnió, Agrár-Média Bt., Debrecen, VI. évf., 6.szám, 10 – 12 p.

99. Pépó P. – Zsombik L. – Szabó A. – Ágoston T. (2005): Technológiafejlesztési feladatok és lehetőségek a hazai búzatermesztésben. Mezőhír 2005/2. szám
100. Podolák, A. – Serences, R. (2003): Vplyv rozšírenia EÚ na strukturalizáciu agro-potravinárskych dovozov krajín V4. Acta oeconomica et informatica 2., Slovaca Universitas Agriculturae Nitriae, Nitra, Slovakia, 49 – 51 p.
101. Podruzsik Sz. (2000): Magyar búza a világpiacon a kilencvenes években. Gazdálkodás, Gyöngyös, XLIV. Évf., 5. szám, 47 – 54 p.
102. Popp J. (2003): KAP-reform és a többfunkciós mezőgazdaság. Gazdálkodás, Gyöngyös, XLVII. Évf., 4. szám, 48 – 70 p.
103. Popp J. – Udovecz G. (2007): Hungarian Agriculture and EU Accession. 104th EAAE Seminar, Corvinus University of Budapest
104. Popp J. – Potori N. (2006): A bioetanol-gyártás és alapanyag-termelés dilemmái Magyarországon. Agrárgazdasági Kutató Intézet tanulmánya

105. Porter, M. E. (1991): *The Competitive Advantage of Nations*. Macmillan Press Ltd., London, UK
106. Potori N. – Varga E. (2008): A magyar gabonaágazat középtávú kilátásai. *Gazdálkodás*, Gyöngyös, 52. Évf., 2. szám, 130 – 137 p.
107. Rieger L. (2006): A 2004 – 2005. évi gabonaintervenció jellemzői Magyarországon. *Európai Tükör*, 11. évf., 2. szám, 64 – 78 p.
108. Rugman, A. – D’Cruz, J. R. (1993): The „Double Diamond” Model of International Competitiveness: The Canadian Experience. *Management International Review*, Special Issue 2.
109. Udovecz G. – Popp J. – Potori N. (2003): A mezőgazdaság támogatás és a főbb ágazatok várható jövedelmei. In.: Bérci Gy. Szerk. *EU családi kézikönyv*. Első Magyar Önkormányzati és Vagyonkezelő Rt., Budapest
110. Udovecz G. (2007): Az európai agrárpolitika eszményei és realitásai. *Gazdálkodás*, Gyöngyös, 51. évf., 2. szám,
111. United States Department of Agriculture (2006): *USDA Agricultural Baseline Projections to 2015*. Washington DC.

112. United States Department of Agriculture (2008): Grain: World Markets and Trade. Washington DC.
113. United States Department of Agriculture (2007): World Agricultural Supply and Demand Estimates. Washington DC.
114. Salamon L. (1996): A versenyképesség fokozásának lehetőségei Északnyugat-Dunántúl agrárgazdaságában. Gazdálkodás, Gyöngyös, XL. Évfolyam, 5. szám
115. Salamon L. (2004): A jövedelmezőség-versenyképesség ökonómiai feltételei a búza- és kukoricatermesztésben. Agro Napló, Zsigmond Kft., Pécs, 2004/7. szám, 22 – 23 p.
116. Scheule, H. (1999): Analyse der Wettbewerbsfähigkeit der Landwirtschaft ausgewählter Länder Mittel- und Osteuropas. In.: Agrarwirtschaft, Band, Heft 8/9, 290 – 294 p.
117. Simo, D. (2003): Produkcia obilnín Slovenskej Republiky v Spolocnej Organizácii trhu. Acta oeconomica et informatica 2., Slovaca Universitas Agriculturae Nitriae, Nitra, Slovakia, 29 – 31 p.

118. Simo, D. (2004): Komparácia vybraných naturálnych a hodnotových ukazovateľov produkcie pšenice v Slovenskej Republike s niektorými krajinami EÚ. Acta oeconomica et informatica 2., Slovaca Universitas Agriculturae Nitriae, Nitra, Slovakia, 29 – 32 p.
119. Segre, A – Swinenn, J. F. M. (1999): Agricultural Transition and European Integration. Kluwer Academic Publishers, The Netherlands, MOCT-MOST, Volume 9., 215 – 225 p.
120. Swinbank, A. (1996): Capping the CAP? Implementation of the Uruguay Round Agreement by the European Union. Food Policy, Volume 21. (4/5) 393 – 407 p.
121. Szabó G. (2001): Az Európai Unió agrárpolitikája egyetemi jegyzet. Debrecen-Kaposvár, 34 p.
122. Szabó J. (1997): Agrárgazdasági versenyképesség. Bankszemle, XLI. évf., 5-6. szám
123. Szabó M. (1996): A magyar tejipar versenyképességét befolyásoló tényezők. Versenyben a világgal, Műhelytanulmányok 3., BKE Vállalatgazdaságtan Tanszék, Budapest

124. Szőke Gy. – Laczkó A. (2000): Az AGENDA 2000 hatása az EU és a magyar gabona piacszabályozásra. Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet, Budapest
125. Szűcs I. (2003): A mezőgazdaságunk nemzetközi versenyképessége szervezési, piaci, regionális és környezeti tényezők vizsgálatának módszere. In: Agrárgazdaság, vidékfejlesztés és agrárinformatika az évezred küszöbén. AVA konferencia kiadványa, Debrecen
126. Tímár I. (2004): Versenyképesség a tejágazatban. PhD értekezés, Budapesti Corvinus Egyetem
127. Török Á. (1996): A versenyképesség-elemzés egyes módszertani kérdései. Műhelytanulmány, 8. szám, BKE, Vállalatgazdaságtan Tanszék
128. Tsakok, I. (1990): Agricultural Price Policy: A Practitioner's Guide to Partial-Equilibrium Analysis. Cornell University Press, Ithaca
129. Varga Gy. (2004): A magyar mezőgazdaság az idők sodrásában. Helyzetkép az EU-hoz való csatlakozás időszakában. Európai Füzetek különkiadványa, Grafika Press, Budapest

130. Varga Gy. (2006): Magyarország agrárgazdasága és a jövő kihívásai. In.: Vértes A. – Viszt E. szerk. (2006): Tanulmányok Magyarország versenyképességéről. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 254 – 271 p.
131. Veress L. – Nagy B. – Tanka E. – Szeremley B. – Márton J. (2004): A magyar mezőgazdaság politika és vidékfejlesztés jövőképe. Gazdálkodás, Gyöngyös, XLVIII. Évf., 6. szám, 64 – 74 p.
132. Vollrath, T. L. (1991): A Theoretical Evaluation of Alternative Trade Intensity Measures of Revealed Comparative Advantage. *Weltwirtschaftliches Archiv* Vol. 130., 265 – 279 p.
133. Winter, M. (2000): Strong policy or weak policy? The environmental impact of the 1992 reforms to the CAP arable regime in Great Britain. *Journal of Rural Studies*, Volume 16 (1), 47 – 59 p.
134. Winter-Nelson, A. (1995): Measuring the Comparative Advantage of Agricultural Activities: Domestic Resource Costs and the Social Cost-Benefit Ratio. *American Journal of Agricultural Economics*, USA, (77), 243 – 250 p.

Felhasznált internetes források:

135. <http://www.agrarkamara.hu/fontcolorff6600Ágazatiinformációk/Gabonapiaciinformációk/tabid/1088/Default.aspx>,
letöltve: 2008. május 10.
136. http://www.bet.hu/topmenu/kereskedesi_adatok/arupiac,
letöltve: 2008. március 12.
137. <http://bumm.sk/gazdasag/5/12976/elszallo-elelmiszerarak.html>, letöltve: 2008. május 10.
138. http://www.oecd.org/document/59/0,3343,en_2825_494504_39551355_1_1_1_1,00.html, letöltve: 2008. május 2.
139. http://portal.ksh.hu/portal/page?_pageid=37,112477&_dad=portal&_schema=PORTAL, letöltve: 2007. november 2.

MELLÉKLETEK

I. melléklet

Nyugat-Magyarországi Egyetem
Mezőgazdaság- és Élelmiszertudományi Kar
 9200 Mosonmagyaróvár, Vár 2.
 Vezetés- és Társadalomtudományi Intézet
 Termelés-technikai és Munkaszervezési Tanszék

K É R D Ő Í V

Melyik megyében gazdálkodik:.....

Végez szolgáltató tevékenységet?, ha igen akkor mit:

Közreműködik Termelő Értékesítő Szövetkezetben, vagy más egyéb olyan szövetkezésben,
 amely a termékeinek piacra jutását elősegítheti?:.....

A mezőgazdasági üzem dolgozói megoszlása, végzettséget tekintve:

Megnevezés	2005	2006
Képzettség nélküliek		
Szakmunkás		
Középiskolai		
Gimnáziumi		
Főiskolai/egyetemi		
Alkalmazottak száma		

fő

Ha van állattenyésztés, akkor 2006-ban az állatállomány létszáma:

- a) szarvasmarhából db
 b) sertésből..... db
 c) baromfiből.....db
 d) egyéb (juh, ló, kecske stb.).....db

Folytat Ön ökológiai gazdálkodást? igen nem

Ön szerint mivel lehet versenyképes a magyar mezőgazdaság az Európai Unióban:

.....

.....

.....

1. Szervezeti forma, termőterület nagysága

Vállalat és gazdasági társaság		0-30 ha		1000-3000 ha	
Szövetkezet		30 -300 ha		3000-5000 ha	
Egyéni vállalkozó		300-500 ha		5000 ha felett	
Őstermelő		500-1000 ha			
Egyéb					

2. A mezőgazdasági üzemre vonatkozó információk

Megnevezés	Me.	2002	2003	2004	2005	2006
Mg-i terület összesen	ha					
Szántó összesen	ha					
ebből	saját	ha				
	bérelt	ha				
Őszi búza	saját	ha				
	bérelt	ha				
Árpa	saját	ha				
	bérelt	ha				
Rozs	saját	ha				
	bérelt	ha				
Zab	saját	ha				
	bérelt	ha				
Egyéb gabona	saját	ha				
	bérelt	ha				
Kukorica (szemes)	saját	ha				
	bérelt	ha				

3. Az őszi búza termesztésére vonatkozó információk

Megnevezés	Me.	2002	2003	2004	2005	2006
Össz. termés mennyiség	t					
Termésátlag	t/ha					
Saját felhasználás	össz. felhasz.	t				
	takarmánynak	t				
	vetőmagnak	t				
Értékesítés	össz. felhasz.	t				
	étkezésinek	t				
	takarmánynak	t				
	vetőmagnak	t				

4. Az őszi búza értékesítésére vonatkozó információk

Megnevezés		Me.	2002	2003	2004	2005	2006
Értékesítés	belföldi	t					
	külföldi	t					
Belföldi nagy-kereskedelmi	szereződött	t					
	nem szereződött	t					
Belföldi kis-kereskedelmi	szereződött	t					
	nem szereződött	t					
Integrátor	szereződött	t					
	nem szereződött	t					
Szabad piac		t					
Intervenció		t	-	-	-		
Egyéb		t					

5. Az őszi búza tárolására vonatkozó információk

a) Saját tároló kapacitás nagysága (t):.....

b) Részt vesz az intervenció tárolásban, ha igen, akkor:

az intervenció tároló kapacitás nagysága (t):.....

Megnevezés		2002	2003	2004	2005	2006
Tárolás összesen	étkezési					
	takarmány					
Saját felhasználás	étkezési					
	takarmány					
Bértárolás	étkezési					
	takarmány					
Közraktár	étkezési					
	takarmány					
Intervenció	étkezési					
	takarmány					

6. Az őszi búzatermesztés költségeire, jövedelemére vonatkozó információk

Megnevezés	Me.	2002	2003	2004	2005	2006
Értékesítési átlagár	Ft/t					
Termelési érték	Ft/ha					
Termelési költség	Ft/ha					
Önköltség	Ft/t					
Jövedelem	Ft/t					

Az őszi búza költségszerkezete

Megnevezés	Me.	2002	2003	2004	2005	2006
<i>Összes költség</i>	Ft/t					
<i>Anyagköltség összesen</i>	Ft/t					
ebből	vetőmag	Ft/t				
	műtrágya	Ft/t				
	növ.védőszer	Ft/t				
<i>Személyi jellegű költ. (munkabér és járulékai)</i>	Ft/t					
<i>Értékcsökkenési leírás</i>	Ft/t					
<i>Segédüzemi költség összesen</i>	Ft/t					
ebből	traktorüzemi	Ft/t				
	kombajnüzemi	Ft/t				
	tárolás, szárítás	Ft/t				
<i>Egyéb költségek összesen</i>	Ft/t					
ebből	földbérleti díj	Ft/t				
	idegen szolgáltatás	Ft/t				
<i>Közvetlen költségek összesen</i>	Ft/t					
<i>Általános költségek összesen</i>	Ft/t					

Kívánja e a búzatermesztés volumenét növelni az elkövetkező években?

igen

nem

Ha igen, akkor miért (több együttes válasz is megadható)?

- a) az intervenció ár biztonságáért
- b) önmagában is jól jövedelmező az ágazat
- c) a vetésszerkezetbe jól illeszthető a búza
- d) a termelési szerkezetbe jól illeszthető a búzatermesztés

Mi a véleménye a jelenlegi búza intervencióról (több együttes válasz is megadható)?

- a) megfelelőnek tartom
- b) bonyolult az adminisztrációja
- c) nehéz tárolókapacitást találni

Ismeri Ön a precíziós növénytermesztést?

igen

nem

Foglalkozik Ön precíziós növénytermesztéssel?

igen

nem

Ha igen, akkor Ön szerint, milyen előnyei vannak?

.....

.....

Ha igen, akkor mely növényi kultúrák esetében, és milyen mértékben?

Növényi kultúra megnevezése	Precíziós módon termesztett növény vetésterülete (ha)

Ha nem, akkor tervezi e a közeljövőben, hogy bevezeti a precíziós gazdálkodást?

igen

nem